

ΟΔΗΓΟΣ ΚΝΟΣΟΥ

ΤΟΥ J. D. S. PENDLEBURY

ΜΕ ΠΡΟΛΟΓΟ ΤΟΥ SIR ARTHUR EVANS

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΝΙΚ. ΠΑΛΑΤΩΝΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 1950

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

— ΧΑΝΙΩΝ —

Λβ. αρθ. 4646

Χρονολ. Εισαγ. 3.3.1958

Είδος της 162. Αρχ. Κειμ.

Αριθ. 9389/ΡΕΝ

ΟΔΗΓΟΣ
ΤΟΥ
ΜΙΝΩΙΚΟΥ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ
ΤΗΣ
ΚΝΩΣΟΥ

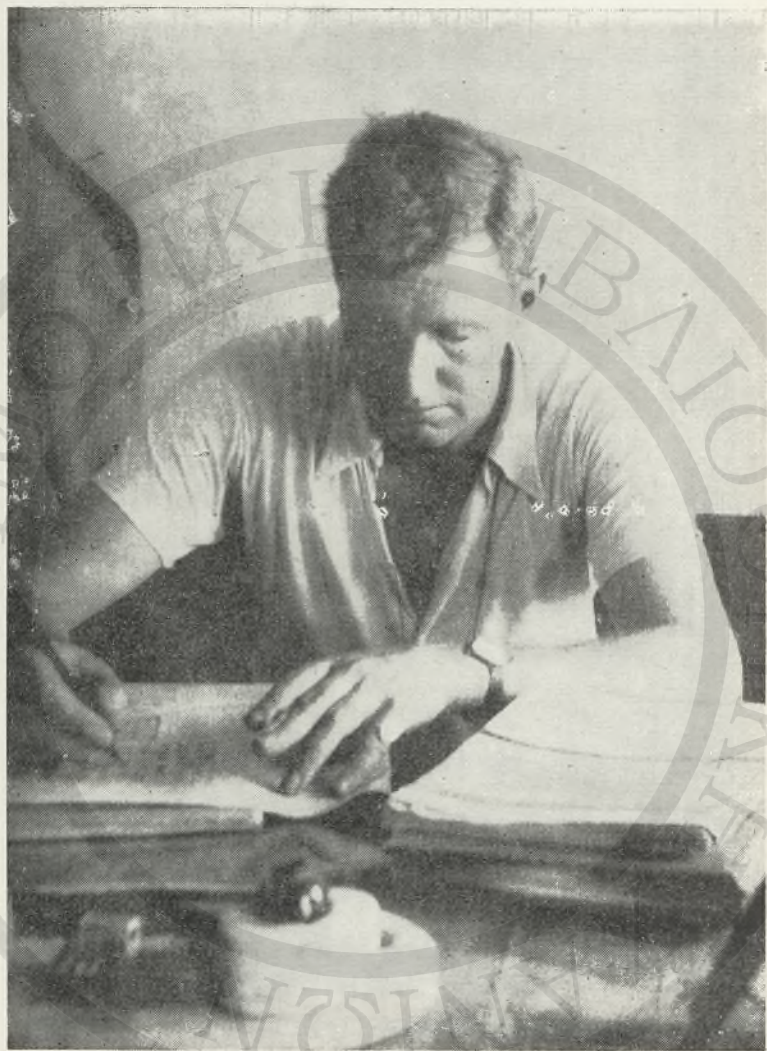

Sir Arthur Evans

Φωτογραφία του Σέρ 'Αρθούρου 'Εβανς στη Δίοδο της
Βορεινής Πύλης του 'Ανακτόρου

J. D. S. PENDLEBURY

ΟΔΗΓΟΣ
ΤΟΥ
ΜΙΝΩΙΚΟΥ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ
ΤΗΣ
ΚΝΩΣΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ

Τοῦ

J. D. S. PENDLEBURY

Ἐπιμελητοῦ Κνωσοῦ 1929-1934

Με πρόλογο

SIR ARTHUR EVANS

Μετάφραση

ΝΙΚ. ΠΑΛΑΤΩΝΟΣ

Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Κρήτης

ΕΚΔΟΣΗ

ΑΝΔΡΕΑ Γ. ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ

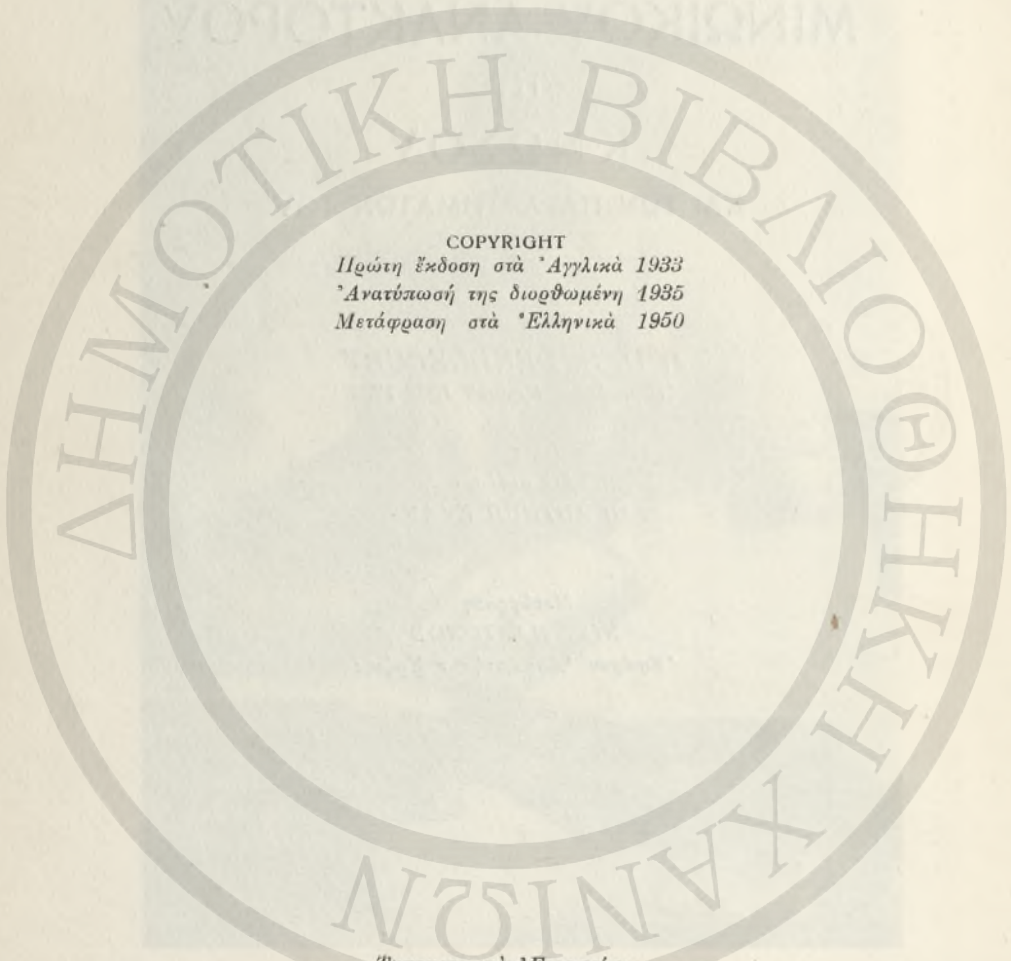
ΗΡΑΚΛΕΙΟ 1950

ΖΩΗΛΟΣ

ΥΟΥ

ΜΙΝΙΣΤΗΡΙΟΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

COPYRIGHT

Πρώτη Έκδοση στα Άγγλικά 1933
Ανατύπωσή της διορθωμένη 1935
Μετάφραση στα Έλληνικά 1950

Τυπογραφικὸ Ἔργαστήριον

Ἀνδρέα Γ. Καλοκατερινού

Ἡράκλειο Κρήτης

Ἄρ. 12/1950

Κοινή ήταν ἡ ἐπιθυμία τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Κρήτης, τοῦ Ἐκδότου — ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν μὴ ἀγγλομαθῶν θανουαστῶν τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ — νὰ κυκλοφορήσει σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση ὁ λαμπρὸς Ὀδηγὸς τῶν μινωικῶν ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ, ποῦ ἔχει συντάξει ὁ J. D. S. Pendlebury. Δὲν εἶναι μονάχα τὸ κῦρος τοῦ συγγραφέα, ὡς ἀρχαιολόγου, ποῦ κάνει τὸν Ὀδηγὸ τοῦτο περιζήτητο ἀπὸ τὸ φιλόλογο κοινὸ τῆς Κρήτης· εἶναι καὶ ἡ ἥρωική του θυσία κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ 1941. Ὁ Pendlebury δὲν ἀνέσκαψε ἀπλῶς τὰ χρώματα τῆς Κρήτης, γὰρ νὰ ξεθάψει τὸν ἀρχαῖο πολιτισμὸ τῆς, ἀλλὰ τὰ πότισε καὶ μὲ τὸ αἷμα του, γιὰ νὰ θρέψει τὴ λευτεριά τῆς! Ἔτσι, ἡ νέα, σὲ μετάφραση, ἔκδοσι τοῦ Ὀδηγοῦ του εἶναι συγχρόνως ἔκφρασι τιμῆς πρὸς τὸν ἀρχαιολόγο καὶ θανουασμὸ πρὸς τὸν ἥρωα.

Στὸ κείμενο τῆς πρώτης ἐκδόσεως δὲν ἔγινε καμμιὰ τροποποίηση. Διατηρήθηκε ἀνέπαφο ἀκόμα καὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ἓνα μνημεῖο δλό-τελα πιά ἐξαφανισμένο ἀπὸ τὴ βαρβαρότητα τῶν Γερμανῶν — τὸ Βασιλικὸ Τάφο τῶν Ἴσοπάτων. Ὡς πρὸς τὴν ἀλούσια εἰκονογράφηση τοῦ πρωτοτύπου ἡ Ἀγγλικὴ Ἀρχαιολ. Σχολὴ ἐβοήθησε, ὥστε αὐτὴ νὰ ἐμφανιστῇ καὶ στὴ νέα μεταφρασμένη ἔκδοσι. Τὰ ἴδια σχέδια, ποῦ ἐπεξηγοῦν τὸ ἀγγλικὸ κείμενο, ἀντιγράφηκαν μὲ τοὺς τίτλους των μεταφρασμένους στὴν ἑλληνικὴ. Γενικὰ καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια, γιὰ νὰ μείνει ἡ ἔκδοσι ὅσο τὸ δυνατὸ πιὸ κοντὰ πρὸς τὸ ἀγγλικὸ πρωτότυπο, καὶ ἰδιαίτερη φροντίδα, γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὅσο τὸ δυνατὸ καλύτερα τὸ τουριστικὸ κοινόν.

Τὸ ἐξώφυλλο μὲ τὴ συμβολικὴ του ἐμφάνισι φιλοτεγήθη ἀπὸ τὸ ζωγράφου Θωμᾶ Φανουράκη.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐκπληρώνοντας δική μου ἐπιθυμία ὁ κ. Πέντελέμπιουρν ἐπραγματοποίησε μὲ τρόπο ἐξαιρετικὸν τὴν πρότασιν νὰ συνταχθῇ ἕνας ἐπίτομος ὁδηγὸς τοῦ Ἐνακτόρου τοῦ Μίνωος καὶ τῆς ἀμεσῆς περιοχῆς του. Στὶς ἐργασίες γιὰ τὴν ἀποκατάστασιν, πὸν ἐδῶ ἀκολούθησαν τόσο ἀπαραίτητα τὸ ἔργο τῆς σκαπάνης, εἶχε σταθῆ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς νὰ δώσουν στὸν ἐπισκέπτη μιὰ κατανοητὴ εἰκόνα τοῦ συνόλου. Ἡ ἐπανατοποθέτησις, ὅπου αὐτὸ ἦταν δυνατόν, «κατὰ χώραν» τῶν τοιχογραφιῶν πὸν ἔπεσαν ἀπὸ τοὺς τοίχους, μὲ τὶς θαυμαστὰς ἀποκαταστάσεις τοῦ Κυρίου Ζυλλιερόν, ἔδωκε τουλάχιστο μερικὰ δείγματα ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ λαμπρὴ διακόσμηση.

Εἶναι ἀλήθεια πὸς τὰ λείψανα, ὅσα μένουσιν ἀπὸ τὸ οἰκοδόμημα, πὸν κάποτε εἶχε σ' ὅλες του τὶς πλευρὰς σειρὰς ἀπὸ πατώματα, ἀφήνουσιν μεγάλα κενά. Πραγματικὰ, τὸ ὄνομα «λαβύρινθος», ἰσοδύναμο μὲ τὸ «Οἶκος τοῦ λάβρου», τοῦ διπλοῦ πελέκεως τῆς παλιᾶς κρητικῆς καὶ ἀνατολικῆς λατρείας, ἔφερε σὲ πολλὰς λαϊκὰς παρανοήσεις. Μὰ ἡ ἰδέα τοῦ λαβυρίνθου, στὴν ὁποία δίνει κάποια βάση ἢ ἐντύπωση τοῦ πολύπλοκου πὸν παρέρχουσι μέρη ἀπὸ τὰ θεμέλια διαμερισμάτων του, ἦταν μακρὰ ἀπὸ τὴ σκέψιν τῶν οἰκοδόμων του. Τὸ κύριον Ἐνάκτορον, προπάντων τὸ *riano nobile*, τὸ ἐπίσημον πάτωμα τῆς Δυτ. Πτέρυγας, ἦταν ἕνα «crescendo» ἀπὸ εὐρύχωρους διαδρόμους, περιστύλα καὶ αἴθουσες, πὸν τὰ ἐξυψηροῦσε μιὰ μεγαλόπρεπη σκάλα. Τὸ Μεγάλον Κλιμακοστάσιον πάλι τῶν Ἀνατολικῶν Διαμερισμάτων, πὸν εἶχαν τὴν κύριάν τους πρόσβασιν ἀπὸ ἐπάνω, ἦταν κάτι μοναδικὸν ἀνάμεσα στὰ ἀρχαῖα κτήρια. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἡ διάταξις τῶν δωματίων ὑποδοχῆς στὰ ἐπισημότερα κρατικὰ διαμερίσματα καὶ τὸ πῶς ἰδιωτικὸν τμήμα τοῦ Ἐνακτόρου, ὅπου ἡμποροῦμε νὰ τοποθετήσομε τὰ διαμερίσματα τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν, εἶναι ἀριστοῦργημα ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου.

Πέρασαν τώρα κάπου σαράντα χρόνια ἀπὸ τότε πού, τραβηγμένος ἀπὸ τὰ ὄραματα τῆς πῶς παλιᾶς λαϊκῆς παράδοσης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀντιλῶνας θάρρος ἀπὸ ἐνδείξεις σὰν αὐτὲς πὸν θὰ

μποροῦσε κανεὶς νὰ ἀντλήσει ἀπὸ σφραγιδόμετρες κι' ἀπὸ σημάδια μιᾶς ἄγνωστης γραφῆς, ἐξερευνῆσα γιὰ πρώτη φορὰ τὸ χῶρο αὐτό κι' αὐτὸ σὲ μιὰ ἐποχὴ πού, ἐνῶ ἦταν ἄφθονα τὰ μικρὰ κειμήλια πού ἴδιαν μεγάλες ὑποσχέσεις, στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους δὲν φαινόταν τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὰ ἀπομεινάρια ἐνὸς ἀναποδογυρισμένου τοίχου στὴ νοτικὴ πλαγιά τοῦ λόφου.

Τὸ ἔργο τῆς σκαπάνης ἔφερε τώρα στὸ φῶς τὴν οὐσιαστικὴ ἀλήθεια πὸν βρισκόταν θαμμένη κάτω ἀπὸ τὶς παλιὲς παραδόσεις· σύμφωνα μ' αὐτές, ἡ Κνωσός, ἡ πατρίδα τοῦ Μίνωα καὶ τοῦ Δαιδάλου, ἦταν τὸ πρῶτον ἀρχαῖο κέντρο πολιτισμένης ζωῆς τῆς Ἑλλάδας, καὶ ἔτσι καὶ ὀλόκληρης τῆς ἡπείρου μας. Ἦμπορεῖ πραγματικὰ κανεὶς μὲ πεποίθησιν νὰ πῆ πὼς κανένα ἄλλο μὲ ἴση ἔκτασιν μέρους τῆς ἐπιφάνειας τῆς Γῆς δὲν σιάθηκε περισσότερο δημιουργικὸ σὲ τόσων εἰδῶν κατευθύνσεις, μὲ τόσα μοναδικὰ μαρτύρια, τοῦ πρῶτου πολιτισμοῦ μας. Ὅχι μόνον ἔχομε ἐδῶ τὰ πρῶτα δείγματα προχωρημένης γραμμικῆς γραφῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι ὀλότελα πρῶτον ἀναπτυγμένη σὲ πρωτοφανέστερες γραμμὲς καὶ μὲ τοιχογραφικὴ διακοσμητικὴ ὄχι λιγώτερον πρωτότυπη, πὸν ἔχει φθάσει σὲ μεγάλη τελειότητα· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἀνακαλύφθηκαν ἀριστουργήματα γλυπτικῆς καὶ πλαστικῆς, ἀπὸ τὴ μορφὴ τοῦ ἀκροβάτη νέου ἀπὸ ἔλεφαντοκόκαλο ὡς τὴν προτομὴν τοῦ ὄρμητικοῦ ταύρου τῆς ἀνάγλυφης τοιχογραφίας ἀπὸ τὸ Βορεινὸν Πρόστω καὶ τὰ βαθιὰ ἀνάγλυφα ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Ἀνατολικῇ Αἴθουσα πὸν δείχνουν ἀθλητικὰς μορφάς, ἀριστουργήματα ὅλα αὐτὰ πὸν στὸ πνεῦμα τῆς στιγμιαίας κίνησιν καὶ στὴν πειστικότητι τῶν φυσικῶν μορφῶν, στὴ δική των γραμμὴ, ποτὲ δὲν ξεπεράστηκαν.

Τὰ πρωτότυπά των ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ ἐπισκεφθῆ στὸ Μουσεῖο τοῦ Ἡρακλείου. Ἄν καὶ παλιὰ ἦταν ἕνα Ἀνάκτορον, ὁ Λαβύρινθος, ἀπὸ τὸν ὅποτον ἔχομε σήμερον παρ' ὅλη τὴν ἐργασίαν τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τὴ μερικὴ ἀποκατάστασιν, μόνον ἕνα κομμάτι ἀπὸ ἕνα κομμάτι, βρίσκειται τώρα διασπασμένος καὶ μόνον σὲ ὥρισμένα μέρη τεχνητὰ ξανὰ συνδεδεμένος. Ὁ ἐπισκέπτης πὸν ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν ἐξερευνήσῃ σ' ὅλη του τὴν ἔκτασιν χρειάζεται τὴν καθοδήγησιν πὸν ἔδωκε παλιὰ ὁ «μίτος τῆς Ἀριάδνης».

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ήταν φανερό τώρα και άρκετο καιρό πώς έπρεπε να υπάρχει ένας σύντομος οδηγός για την Κνωσό. Όχι μόνο αυτός που έχει στα χέρια του ένα Μπαίντεκερ του 1909 κινδυνεύει να τα θαλασσώσει ολότελα και να τριγυρίζει σε κατάσταση ολοκληρωτικής σύγχυσης μέσα σ' ένα λαβύρινθο που από πολλές απόψεις είναι αδύνατο να τον καταλάβεις, αλλά και αυτός ο τυχερός ακόμη κάτοχος του βιβλίου *Palace of Minos* θα δίσταζε πριν ν' αποφασίσει να μισθώσει το φορτηγό ζώο που θα του χρειαζόταν για να τριγυρίζει με το μνημειακό αυτό έργο ανάμεσα στα έρειπια.

Φυσικά ένας μόνο άνθρωπος θα ήταν σε θέση να γράφει τον οδηγό αυτό έτσι που θα 'πρεπε να γραφτεί : ο Σέρ Άρθουρος Ήβανς· μα έχοντας υπόψει τον ηράκλειο άθλο που ανάλαβε έλπίζω να συγχωρήσουν οι επισκέπτες ότι τόλμησα να το επιχειρήσω εγώ. Πόσο μεγάλο είναι το χρέος μου τόσο στον Σέρ Άρθουρο όσο και στον Δρ. Μακένζι θεωρώ περιττό να 'πώ. Χωρίς την καθοδήγησή τους θα είχα ολότελα χαθῆ, έτσι που θα χανόταν ο Θησεύς χωρίς το μίτο τῆς Ἀριάδνης.

Το σχέδιο του Ὁδηγοῦ είναι τὸ ακόλουθο : Πρῶτα ἔδωσα σὲ ἕνα εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο τὴν ἱστορία τοῦ χώρου, κυρίως ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἱστορίας τοῦ Ἀνακτόρου. Αὐτό, νομίζω, ἦταν ἀπαραίτητο. Κανένας δὲν θὰ 'θελε νὰ βρεθῆ ἀπροσδόκητα μπροστὰ σὲ ἀκατάληπτα πέρα γιὰ πέρα συμπλέγματα ἀπὸ γράμματα σὰν τὰ ΜΜΙΙΒ ἢ νὰ ὑποχρεωθῆ νὰ διαβάξει, ἐνῶ τριγυρίζει στὰ ἔρειπια, ολόκληρο σωρὸ ἀπὸ πληροφορίες, τὸ πιὸ πολὺ ἄσχετες μὲ τὴ θέση ποὺ βρίσκεται, γιὰ τὸ γενικὸ σχέδιο τοῦ Ἀνακτόρου σὲ μιὰ ὁρισμένη περίοδο τῆς ἐξέλιξής του. Γι' αὐτὸ ἔβαλα στὴν ἀρχὴ τὸ κεφάλαιο αὐτό.

Ὑστερα ἔρχεται ὁ μεγάλος γῦρος τοῦ κυρίως Ἀνακτόρου, καὶ σ' αὐτὸν ἀκολουθῶ τὴ διαδρομὴ αὐτὴ ποὺ ἡ πείρα τὴν ἀπόδειξε καλύτερη. Τελευταῖα περιγράφονται τὰ ἔξωτερικὰ κτήρια.

Τὸ σχέδιο θ' σημειώνει τὴν πορεία ποὺ προτιμήσαμε μὲ βέλη

καὶ ὑπάρχουν στὸ τέλος μερικές φωτογραφίες γιὰ νὰ βοηθήσουν στὴν ταύτιση τῶν κυρίων σημείων.

Πρέπει νὰ δώσω ἐξήγησι γιὰτὶ ἀπευθύνομαι στὸν ἐπισκέπτη πάντα σὲ δεύτερο πρόσωπο. Δυὸ ἄλλοι τρόποι ὑπάρχουν : πρῶτα τὸ ἀπρόσωπο «κάνεις», πὺν γεννᾶ τὴν αἴσθησι τὸσης μοναξιάς, ἔπειτα ἡ χρῆσι τοῦ «ἐμεῖς», πὺν ἀναμφισβήτητα γίνεται ἀφορμὴ σὲ τὸσους μοναχικοὺς ἐπισκέπτες νὰ γυρίζουν πίσω τὸ κεφάλι τους ζητῶντας ἀνήσυχα κάποιον ἀόρατο συνοδό.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀνακτόρου τοῦ Μίνωα στὴν Κνωσὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ αἰῶνα μας. Ὁ Σλήμαν, μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ του «ὀσφρησι», εἶχε σκοπὸ νὰ σκάψει κι ἐδῶ, ἀλλὰ δὲν κατάφερε νὰ ξεπεράσει τίς πολιτικὲς καὶ λοιπὲς δυσκολίες πὺν εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει. Ὁ Σὲρ Ἀρθούρος Ἡβανς πέρασε μερικὰ χρόνια κάνοντας περιηγήσεις μέσα στὸ νησί καὶ μαζεύοντας σφραγιδόπετρες καὶ ἐνδείξεις γιὰ τὴν προϊστορικὴ γραφὴ πὺν μαρτυροῦσαν. Τὸ 1894 κατάφερε νὰ γίνει κύριος τοῦ χώρου καὶ ὅταν οἱ συνθήκες γίνηκαν πιὸ ὀμαλὲς μὲ τὸν ἔρχομό τοῦ Πρίγκηπα Γεωργίου, ἄρχισε τὸ 1900 τὴ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τῆς Κνωσοῦ. Στὴν ἀρχὴ σχηματίστηκε ἓνα Ταμεῖο Κρητικῆς Ἐξερευνήσεως, ἀλλὰ τώρα καὶ πολλὰ χρόνια ὁ Σὲρ Ἀρθούρος Ἡβανς κράτησε μόνος του τὸσο τὸ βᾶρος τῆς δαπάνης ὅσο καὶ τὴ δόξα τοῦ ἔργου αὐτοῦ.

Μὲ τοὺς κόπους αὐτοῦ καὶ τοῦ συνεργάτη του Δρος Δούγκαν Μακένζι ὁ προϊστορικὸς πολιτισμὸς τῆς Κρήτης ἀποκαλύφθηκε. Οἱ συνάδελφοί του στὸ πεδίο τῆς μινωικῆς ἀρχαιολογίας ἔκαμαν ἀνακαλύψεις ἐξαιρετικῆς σημασίας γιὰ τὴν διαφώτιση ὀρισμένων περιόδων καὶ θέσεων· μὰ πουθενὰ ἔκτος ἀπὸ τὴν Κνωσὸ δὲν ἔχουμε μπροστὰ μας μιὰ τὸσο ὀλοκληρωτικὴ εἰκόνα· καὶ ἂν ἀκόμα εἶχεν ἀνασκαφὴ μονάχα ἡ Κνωσός, θὰ εἶχαμε πάλι ἓνα καθαρὸ ἱστορικὸ διάγραμμα.

Οἱ δυσκολίες τῆς ἀνασκαφῆς στάθηκαν πολλές. Διαδοχικὲς περίοδοι ἄφησαν ἀλλεπάλληλα στρώματα πὺν πρέπει νὰ ξεκαθαριστοῦν· τεχνικὰ ἀκόμη προβλήματα, σὰν τὸ ξεκαθάρισμα τοῦ Μεγάλου Κλιμακοστασίου, ἀποδείχθηκαν πελώρια.

Μ' ἓνα οἰκοδόμημα σὰν κι' αὐτό, τόσα πατώματα ψηλό, στάθηκε πάντα πρόβλημα πῶς νὰ διατηρηθοῦν οἱ ὑπάρχουσες ἐνδείξεις γιὰ τὰ ἐπάνω διαμερίσματα. Ἐλύθηκε μὲ τὸ νὰ στεγαστοῦν ὠρισμένα μέρη τοῦ Ἀνακτόρου καὶ νὰ ξαναποθετηθοῦν στὸ ἀρχικὸ τους ἐπίπεδο παραστάδες, βάσεις ἀπὸ κολῶνες, πλάκες τῶν διαπέδων ποὺ εἶχαν πέσει στὰ κάτω δωμάτια.

Χωρὶς τὴν ἀναστήλωση τὸ Ἀνάκτορο θὰ ἦταν ἓνας ἀκατόνοητος σωρὸς ἀπὸ ἐρείπια, ἀφοῦ μάλιστα ἡ γυψόπετρα ἀπὸ τὴν ὁποία εἶναι κατασκευασμένα τὰ περισσότερα πλακόστρωτα καὶ οἱ βάσεις στὶς παραστάδες καὶ στὶς κολῶνες λιώνει σὰν τὴ ζάχαρη ἀπὸ τὴ βροχὴ καὶ θὰ ἤμποροῦσε μάλιστα νὰ ἐξαφανιστῇ ὁλότελα. Ἡ ἀκριβεία τῶν ἀναστηλώσεων αὐτῶν ἐξασφαλίστηκε μὲ τὴν προσεκτικὴ μελέτη πάνω στὶς ἐνδείξεις ποὺ προέκυπταν ὅσο προχωροῦσε ἡ ἀνασκαφή. Τὰ κιτρινοβαμμένα δοκάρια τοῦ μπετόν ἀκολουθοῦν τὰ χνάρια αὐτῶν τῶν πρωτότυπων ξύλινων δοκαριῶν ποὺ γίνηκαν κάρβουνο. Τὸ σχῆμα, τὴ διακόσμηση τῶν κολωνῶν, τὰ ἐπιστύλια καὶ τὶς κορνίζες τὰ πῆραν ἀπὸ τὶς τοιχογραφίες, μὰ καὶ ἀπὸ ἐνδείξεις τὶς ὁποῖες δίνουν ἀπομεινάρια ποὺ βρέθηκαν ἐπὶ τόπου.

Τελειώνοντας, δίνω τὸν ἀκόλουθο χρονολογικὸ πίνακα ποὺ ἐνσωματώνει τὰ ἀποτελέσματα τριάντα ἐτῶν ἐργασίας καὶ ποὺ τώρα ἔχει γίνεи γενικὰ παραδεκτός. Βασίζεται κυρίως στὴν ἐξέλιξη τῆς κεραμεικῆς, ἡ ὁποία δίνει τὸ ἀσφαλέστερο χρονολογικὸ κριτήριον, μὰ ποὺ λείπουν γραπτὰ κείμενα ποὺ νὰ ἔχουν ἀποκρυπτογραφηθῆ. Μὰ πάντα δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε πῶς οἱ περίοδοι δὲν εἶναι σὰν ἀδιαπέραστα καὶ στεγανὰ διαχωρίσματα· πολλὲς φορὲς γλυστῶ ἢ μιά περίοδος ἀνεπαίσθητα στὴν ἀκόλουθη. Πουθενὰ δὲν ἀναφέρεται πῶς ὁ Μίνως δῆλωσε : Κουράστηκα ἀπὸ τὴ Μεσομινωικὴ III' ἄς ἀρχίσει ἡ Ὑστερομινωικὴ I !

Πρέπει νὰ ἐξηγήσουμε ὅτι ὁ ὅρος «μινωικός» εἶναι ἓνας βολικὸς ὅρος ποὺ τὸν χρησιμοποιοῦν σὰν χαρακτηριστικὸ ὁλόκληρης τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ τοῦ Μπρούντζου στὴν Κρήτη. Ἐβγῆκε, φυσικά, ἀπὸ τὸ φημισμένο Βασιλεῖα Μίνωα.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΘΕΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΞΕΝΑ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ

Π.Χ.			
Περίπου 3500	ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ		Προϊστορική Περίοδος στην Αίγυπτο.
3500-2600	ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟ-ΜΙΝΩΙΚΗ Ι ΕΠΟΧΗ		Πρωτοδυναστική Περίοδος
2600-2400		Π.Μ. II	Δυναστείες V και VI.
2400-2200		Π.Μ. III	—VII-X (Πρώτην Ἐνδιάμεση Περίοδος).
2200-2100	ΜΕΣΟΜΙΝΩΙΚΗ Ια ΕΠΟΧΗ	β	—XI και Χαμουραμί στη Βαβυλωνία.
2100-2000			
2000-1900		Μ.Μ. IIα	} Δυναστεία XII.
1900-1800		β	
1800-1700		Μ.Μ. IIIα	} Δυναστείες XIII-XVII και Ἐγνώως (Δεύτερη Ἐνδιάμεση Περίοδος) και ἀρχή τῆς XVIII.
1700-1550		β	
1550-1500	ΥΠΕΤΕΡΟΜΙΝΩΙΚΗ Ια ΠΕΡΙΟΔΟΣ		Πρώτη XVIII Δυναστεία.
1500-1450		β	—Χατσεψσούτ και Τούθμοσις III.
1450-1400		Υ.Μ. II	—Ἀμένοφις II και III.
1400-1250		Υ.Μ. IIIα	Ἐπιδρομὲς θαλασ. λαῶν στην XIX (Μερενφθᾶ).
1250-1100		β	Δυναστείες XX-XXI. Διακοπή τῶν σχέσεων Αἰγύπτου και Αἰγαιακῶν.

Ἡ θετική χρονολόγησις κατορθώθηκε με βᾶσιν τὴν παράλληλη εὑρεση αἰγυπτιακῶν ἀντικειμένων στην Κρήτη και μινωικῶν ἀντικειμένων στην Αἴγυπτο, ἀφοῦ τώρα ἡ προχωρημένη χρονολογία τῆς Αἰγύπτου ἔχει οὐσιαστικὰ καθοριστῆ.

Τελειῶνω σημειῶνοντας τὰ κύρια βιβλία ποῦ ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἔχει ὑπόψει του. Ἀνάφερα παραπάνω τὴ μνημειώδη δημοσίευσιν τοῦ χώρου *The Palace of Minos* ἀπὸ τὸν Σέρ Ἀρθ. Ἡβανς. Ὁλιγώτερο εἰδικευμένα — γενικώτερα — εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ Δρ. *Hall, Aegean Archaeology, — The Civilization of Greece in the Bronze Age* και τοῦ *G. Glotz, Civilisation Égeenne*. Καλύτερο ἀπὸ τὰ σύντομα ἔργα εἶναι τὸ *Crete, the Forerunner of Greece* τῶν *E. M.*, και *H. B. Haws*, ἂν και γραμμένο τὸ 1909.

Βίλλα Ἀριάδνη, Κνωσὸς 1932.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἀρχιτεκτονικὴ Ἱστορία τοῦ Ἀνακτόρου	17
Νεολιθικὴ Ἐποχὴ	17
Πρωτομινωικὴ I	18
Πρωτομινωικὴ II	18
Πρωτομινωικὴ III	19
Μεσομινωικὴ I	19
Μεσομινωικὴ II	22
Μεσομινωικὴ III	25
Ὑστερομινωικὴ I	28
Ὑστερομινωικὴ II	29
Ὑστερομινωικὴ III	29
Σημείωση σχετικὴ μὲ τὸ χρόνο ποὺ χρειάζεται περίπου γιὰ τὴν ἐπίσκεψιν	30
Τὸ Ἀνάκτορον	31
Τὰ ἐξαρτημένα ἀπὸ τὸ Ἀνάκτορον κτήρια	53
1. Τὸ Μικρὸ Ἀνάκτορον (περὶ τῆς ἀπὸ τὸ Σπίτι τῶν Τσι- γραφειῶν)	53
2. Ἡ Βασιλικὴ Ἐπαυλὴ	55
3. Τὸ Σπίτι τῶν Θυσιασμένων Βοδιῶν, τὸ Σπίτι τῶν Πεσμέ- νων Ὀγκολίθων, τὸ Σπίτι μὲ τὸ Ἱερὸ Βῆμα, τὸ ΝΑ Σπίτι	56
4. Τὸ Νότιο Σπίτι, ἡ Κλιμακωτὴ Στοὰ καὶ ἡ Ὀδογέφυρα, τὸ Καρναβάνσεραϊ καὶ ὁ Θάλαμος τῆς Πηγῆς	58
4α. Τὸ Σπίτι τοῦ Ἀρχιερέα καὶ ὁ Τάφος-Ἱερὸν	61
5. Ὁ Βασιλικὸς Τάφος τῶν Ἰσοπάτων	65
Γενικὸς Πίνακας — Εὐρετήριον	67

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑ

Π ρ ο μ ε τ ω π ί δ α. Σέρ 'Αρθούρος 'Ηβανός.
Εικόνα J. D S. Pendlebury.

ΠΙΝΑΚΕΣ ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

- I. 1. Γενική ἄποψη ἀπὸ τὸ νότο. 2. Ἡ Δυτικὴ αὐλή.
- II. 1. Τὰ Νότια Προπύλαια. 2. Οἱ Ἀποθήκες.
- III. 1. Τὸ Θέατρο. 2. Τὸ Μεγάλον Κλιμακοστάσιον.
- IV. 1. Ἡ Βορεινὴ Εἴσοδος. 2. Στυλὸς μὲ Διπλοὺς Πελέκεις.
- V. Ἡ Τοιχογραφία τοῦ Βασιλέα-Ἀρχιερέα.
- VI. 1. Τὸ Μέγαρον τῆς Βασίλισσας. 2. Ἡ Αἴθουσα τῶν Διπλῶν Πελέκειων ἀναστηλωμένη.
- VII. 1. Γιγάντια πιθάρια. 2. Τὸ Ἱερὸν τῶν Διπλῶν Πελέκειων.
- VIII. 1. Ἀποψη τῆς Δυτ. Πτέρυγας τοῦ Ἀνακτόρου, σὲ ἀναπαράσταση.
2. Τὸ Μικρὸ Ἀνάκτορον.
- IX. 1. Τὸ Νότιον Σπίτι. 2. Ἡ ὁδογέφυρα.
- X. 1. Τὸ Καραβάνσεράϊ καὶ ἡ Ὀδογέφυρα ἀπὸ τὸ Ἀνάκτορον. 2. Ὁ Τάφος-Ἱεροῦ.
- XI. Ἡ Τοιχογραφία τοῦ Κροκοσυλλέκτη.
- XII. Ἡ Τοιχογραφία μὲ τὶς Πέρδικας.
- XIII. Ἡ Τοιχογραφία τῆς Ταυρομαχίας.
- XIV. 1. Τὸ Ποδόλουτρο στὸ Καραβάνσεράϊ. 2. Ὁ Θάλαμος τῆς Πηγῆς.

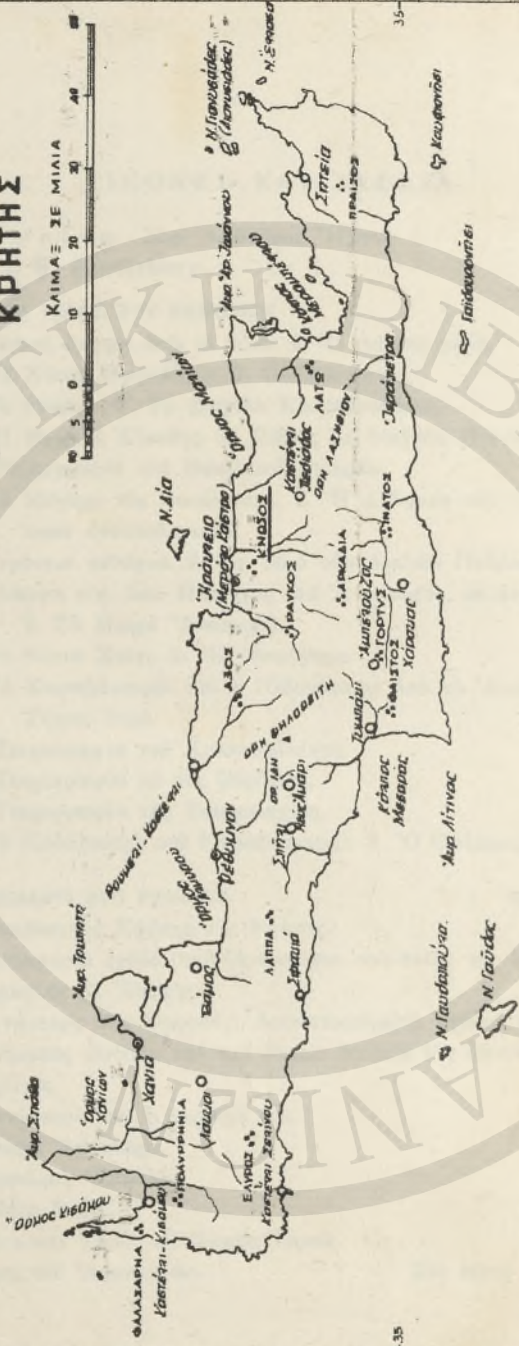
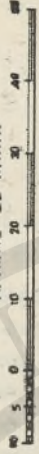
ΣΧΕΔΙΑ ἈΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Διαγραμματικὸς Χάρτης τῆς Κρήτης.	σ. 17
2. Διαγραμματικὸν σχέδιον τοῦ Ἀνακτόρου στὸ τέλος τῆς Μεσομινωικῆς II Ἐποχῆς.	σ. 24
3. Τὸ Ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ. Ἀποκατεστημένον σχέδιον τοῦ συστήματος εἰσόδου καὶ τοῦ Piano Nobile τῆς Δυτικῆς Πτέρυγας.	σ. 36
4. Τὸ Ἀνάκτορον καὶ ἡ περιότης του.	σ. 52
5. Τὸ Μικρὸ Ἀνάκτορον.	σ. 58
6. Ἡ Βασιλικὴ Ἐπαυλῆ.	σ. 56
7. Τὸ Νότιον Σπίτι.	σ. 60
8. Κάτοψη καὶ Τομὴ τοῦ Τάφου-Ἱεροῦ.	σ. 61
9. Κάτοψη τοῦ Ἀνακτόρου	Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ
ΤΗΣ
ΚΡΗΤΗΣ

ΚΑΙΜΑΣ ΣΕ ΜΙΛΙΑ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ

Τὰ ἀνάκτορα τῆς Κνωσοῦ δὲν ἀποτελοῦν μιὰ καλλιτεχνικὴ ἐνότητα. Ὅπως ἓνας ἑλληνικὸς ναὸς ἀποκαλύπτει τὸ πνεῦμα ἐνὸς λαοῦ σὲ μιὰ ὠρισμένη στιγμή, ἔτσι τὸ Ἐνάκτορο, σὰν ἓνας γοτθικὸς καθεδρικὸς ναὸς ἢ ὅπως οἱ ναοὶ τοῦ Καρνάκ καὶ τοῦ Λουξόρ, ἀποκαλύπτει τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν οἰκοδόμων του. Παλαιότερες κατασκευὲς προσαρμόσθησαν σὲ καινούριον σχέδιον· παλιὰ θεμέλια, μιὰ πού ἐπάνω τους οἰκοδομήθησαν ἄλλα κτήρια, ἀποτελοῦν, ὅπου ἡ σκαπάνη τὰ ἔφερε στὸ φῶς, ἓνα — ἔτσι τουλάχιστον φαίνεται στὴν ἀρχὴ — συγκεχυμένο λαβύρινθος. Πρέπει πάντα νὰ ἔχει κανεὶς στὸ νοῦν, πὼς κύρια αἰτία αὐτῶν τῶν ἀλλεπαλλήλων στρωμάτων εἶναι ὅτι ἡ Κνωσὸς βρίσκεται σὲ τόπον πού — ὅσο ἤμπορεῖ νὰ φτάσει στὸ παρελθὸν ἢ ἀνθρώπινη θύμησις — πάντα στάθηκε ἓνα μεγάλο σεισμικὸ κέντρο. Διαδοχικοὶ σεισμοὶ ρίξαν κάτω τὸ Ἐνάκτορον· μὰ πάντα ξαναπρόβαλλε ἀπὸ τὰ ἐρείπιά του, κάθε φορά μεγαλοπρεπέστερον, ὡς τὴν τελικὴν καταστροφὴν, ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ἠμπόρεσε νὰ συνέλθει.

ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Στὴν Ὑστερῆ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ ὁ χαμηλὸς λόφος τῆς Κνωσοῦ σκεπάσθηκε ἀπὸ ἓνα ἀξιόλογο συνοικισμόν, πού τὰ ἴχνη του βρίσκονται σὲ μεγάλο βάθος, ἀκόμα καὶ πέρα ἀπὸ τὰ τωρινὰ ὄρια τοῦ Ἐνακτόρου.

Ἐκείνη τὴν ἐποχὴν ἡ Κνωσὸς, πού σήμερον εἶναι μεγαλόπρεπον ἐγκατεστημένη, ἦταν, προτοῦ οἱ αἰῶνες ἀπὸ ἐγκαταστάσεις ὑψώσουν τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἐδάφους της, μονάχα ἓνα πολὺ χαμηλὸ ὑψωμα σὲ μιὰ λαγγαδιὰ ἀνάμεσα στοὺς λόφους, κάπου τρία μίλια μακρὰ ἀπὸ τὴ θάλασσαν (Σχ. 1). Ὅσο καὶ ἂν ἦταν ἀργότερα ἰδεώδης ἢ θέσις αὐτή, ὅταν ἦταν στραμμένη πρὸς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ νησιά, εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγήσουμε τὴν ἐκλογὴν της ἀπὸ κατοίκους, πού σχέσιν μὲ τὸ ἐξωτερικὸν εἶχαν

μονάχα μὲ τὴν Αἴγυπτο, πρὸς τὸν Πέρα Νοτιά, ἔκτος μὲ τὴ θεωρία ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς ἦταν πιδ ἰθαγενῆς φυλῆ ἀπὸ ὅσο θὰ μποροῦσε νὰ καυχηθῆ πὼς εἶναι ὁποιαδῆποτε ἄλλη φυλῆ.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἡ νεολιθικὴ Κνωσὸς εἶχε μακρὰ καὶ εὐτυχημένη ἱστορία καὶ ἦταν σίγουρα ὁ πιδ μεγάλος καὶ σημαντικὸς συνοικισμὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ στήν Εὐρώπη καὶ τὴν Ἰγγὺς Ἀνατολή.

Τὰ πιδ πολλὰ σπίτια ἦταν ὀρθογώνια στήν κάτοψη, ἀρχικὰ ἴσως τοῦ τύπου πὸν λέγεται «*but and ben*», ἀλλὰ μὲ σημαντικὸ ἀριθμὸ δωματίων πὸν ἀνοίγαν ὄχι πρὸς τὰ κύρια δωμάτια. Ἡ βάση τῶν τοίχων ἦταν ἀπὸ ἀργολιθοδομή· τὸ ἐπάνω μέρος τῶν θὰ ἦταν ἀπὸ πλίθους ψημένους στὸν ἥλιο. Τὰ δάπεδα ἦταν στρωμένα μὲ χοχλάκια ἢ μὲ πηλὸ καὶ κοκκινόχωμα· ὑπῆρχε καὶ ἓνα μόνιμο τζάκι ἀπὸ πηλὸ καὶ μικρὸς πέτρης.

ΠΡΩΤΟΜΙΝΩΙΚΗ I ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Τὸ πρῶτο μέρος τῆς Πρωτομινωικῆς I Περιόδου στήν Κνωσὸ περιγράφεται, καὶ σωστά, σὰν «ὑπονεολιθικό». Ἡ κατὰ τὰ φαινόμενα ταυτόχρονη εἰσαγωγή τοῦ χαλκοῦ ἀπὸ τὴν Ἀνατολία καὶ τὴν Αἴγυπτο στὸ νησί καὶ τὸ βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς στὸν πολιτισμὸ πὸν ἐξεπέγασε ἀπὸ τὴν εἰσαγωγή αὐτή, χρειάστηκε καιρὸ νὰ φθάσει στήν Κνωσὸ, πὸν ἀπ' αὐτὴ τὴν αἰτία εἶναι λίγο καθυστερημένη σχετικὰ μὲ τὴν ἀνατολικὴ καὶ τὴ νότια Κρήτη σ' ὁλόκληρη αὐτὴ τὴν περίοδο. Θὰ ἔλεγε μάλιστα κανεὶς σ' ὁλόκληρη τὴν Πρωτομινωικὴ Περίοδο· μὰ τοῦτο δὲν θὰ ἔταν σωστὴ κρίση, γιατί, ὅπως θὰ δοῦμε, μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸν πρωτομινωικὸ συνοικισμὸ σαρώθηκε ὅταν κτίστηκε τὸ πρῶτο Ἐνακτόρο. Τὰ λίγα σπίτια πὸν βρέθηκαν κάτω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ αὐλὴ δείχνουν ἀκόμη μὲ τὸ περιεχόμενό τους πιδ στενὲς σχέσεις μὲ τὴν Κοιλιάδα τοῦ Νείλου παρὰ μὲ τὴν Ἀνατολία.

ΠΡΩΤΟΜΙΝΩΙΚΗ II ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Τῆς Πρωτομινωικῆς II Περιόδου μόνον ἓνα σπίτι ἀνασκάφηκε στήν Κνωσὸ (νοτικὰ τοῦ Ἐνακτόρου). Ἔχουμε ὅμως πολὺ

καλὴ ἰδέα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς περιόδου αὐτῆς ἀπὸ τὰ σπίτια πού ἀνάσκαψε ὁ μακαρίτης Seager στὴ Βασιλικὴ τῆς Ἀνατολ. Κρήτης. Τὰ σπίτια ἦταν ὀρθογώνια, ἴσως δύο τρία πατώματα ψηλά. Βασισμένοι σὲ πέτρινη βίαση, οἱ τοῖχοι ἦταν κτισμένοι μὲ πλίθους ψημένους στὸν ἥλιο καὶ δεμένους κάθετα καὶ ὀριζόντια μὲ ξύλινα δοκάρια. Τὸ σύνολο ἦταν ἐπιχρισμένο μὲ χοντρὸ σοβά ἀπὸ πηλὸ καὶ μὲ λεπτὸ ἀσβέστωμα σκοτεινοκόκκινο, πού ἀποτελεσαν ἓνα μίγμα σκληρὸ σὺν τσιμέντο, πραγματικὰ κύριο οἰκοδομικὸ χαρακτηριστικόν.

ΠΡΩΤΟΜΙΝΩΙΚΗ ΙΙΙ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Τὴν Πρωτομινωικὴ ΙΙΙ Περίοδο ἀρχίζομε νὰ βροῖσκομε λείψανα ἀπὸ ἔργα μνημειακά. Ἐνῶ τὰ πιὸ πολλὰ σπίτια ἔμειναν ἴσως στὸν ἴδιον τύπο τῆς Π.Μ.ΙΙ περιόδου, ἀνακαλύφθηκε κάτω ἀπὸ τὴν κατοπινὴ Νότια Πύλη τοῦ Ἀνακτόρου ἓνα μεγάλο Ὑπόγειο, λαξευμένο στὸ μαλακὸ βράχο, κάπου ὀκτὼ μέτρα διάμετρο, σὲ σχῆμα κυψελωτοῦ θόλου, δεκαῆξ μέτρα πάνω-κάτω στὸ ὕψος. Σ' αὐτὸ κατέβαινε στριφογυριστά, ἀκολουθώντας τὸ ἔξωτερικόν του, μιὰ σκάλα, μὲ παράθυρα κάθε τόσο πού βλέπαν μέσα στὸ θόλο. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχε μιὰ ἔξοδος μὲ σήραγγα ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ Ὑπογείου πρὸς τὴ νότια πλαγιά τοῦ λόφου, ἔτσι πού τὸ σύνολο νὰ ἀποτελοῦσε ἓνα περίτεχνο σύστημα εἰσόδου. Μιὰ τέτοια εἴσοδος προϋποθέτει βέβαια κάτι πίσω τῆς ἄξι νὰ φρουρηθῆ, καὶ γι' αὐτὸ φαίνεται πιθανὸ πὼς ἀπ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἦταν σχηματισμένος ὁ πυρήνας τοῦ συστήματος πού θὰ περιγραφῆ πιὸ κάτω μὲ τὶς «Νησιδες» οἱ ὁποῖες σύντομα θὰ ἐνσωματωνόνταν στὸ Πρῶτο Ἀνάκτορο. √

ΜΕΣΟΜΙΝΩΙΚΗ Ι ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Στὴν ἀρχὴ τῆς Μεσομινωικῆς Ι Περιόδου ἤμπορεῖ νὰ χρονολογηθῆ ἡ ἴδρυση τοῦ κυρίως ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Ἡ κορυφὴ τοῦ λόφου ἰσοπεδώθηκε καὶ ἔγινε μιὰ μεγάλη Κεντρικὴ Αὐλὴ μὲ τὸ σάρωμα ὅσων ἔτυχαν νὰ βρίσκονται ἐκεῖ πρωτομινωικῶν κτηρίων καὶ μὲ τὴν ἀνέγερση ἀπὸ τὰ λείψανα αὐτῶν τῆς

βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ ἀρχαιολ. χώρου, ἐκεῖ ὅπου φαίνονται οἱ θεμελιακοὶ τοῖχοι μὲ τὶς μικρὰς καλοκομμένες πέτρες.

Πρὸς τὸ βορρᾶ βρισκόταν μιὰ μακρόστενη πλακόστρωτη αὐλή, πού τώρα τὴ βλέπουμε νὰ προβάλλει στὶς δυὸ ἄκρες τοῦ Θεάτρου. Πρὸς τὰ δυτικά ὑπῆρχε ἀκόμη μιὰ αὐλή, ἡ ὁποία εἶχε γιὰ ἀντέρεισμα τὸ μεγάλο τοῖχο πού ἀποτελεῖ τὸ δυτικώτερο ὄριο τοῦ χώρου. Ὑστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ κατασκευάσθηκε μιὰ ἀνωφερικὴ προσπέλαση στὴν αὐλὴ ἀπὸ τὰ δυτικά καὶ ἀπὸ τὴν εἴσοδο πού ἔτσι σχηματίσθηκε δύο πλακόστρωτες διαβάσεις ἔρχιζαν τὴν αὐλὴ, μιὰ διαγώνια πρὸς τὰ βορειοανατολικά, ἡ ἄλλη ὀλόγισα πρὸς τὰ ἀνατολικά, πρὸς κάποια εἴσοδο πού ἔφερνε κατευθεῖα στὴν Κεντρικὴ Αὐλὴ, ἀφοῦ περνοῦσε πρῶτα τὶς παραστάδες τῶν παλαιότερων ἀποθηκῶν πού ἀκόμα διατηροῦνται. Μερικὰ ὅμως οἰκοδομήματα βρισκόταν μέσα στὴ Δυτικὴ Αὐλὴ, μὲ τὰ θεμελιακὰ διαμερίσματά των βαθειὰ χωμένα στὴν ἐπίχωση, πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ μέρος τοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου. Καὶ ἡ αὐτὴ αὐτὴ θὰ ἐκτεινόταν πιθανῶς περισσότερο πρὸς νότο, ὡς τὸν βαρὺ πραγματικὰ διπλὸ τοῖχο ἀπὸ χοντρὰς πλάκες πού προχωρεῖ ἀπὸ τὰ ἀνατολικά στὰ δυτικά γιὰ νὰ καταλήξει στὴ σημερινὴ Δυτικὴ Πύλη, ἡ ὁποία τότε βρισκόταν ἴσως ἀκόμη πιὸ νοτικά. Ἡ Δυτικὴ Πύλη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχε πρόσωπο πρὸς τὰ δυτικά καὶ σ' αὐτὴν ὀδηγοῦσε μιὰ πλακόστρωτη διάβαση πού ξεκίνοῦσε ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ εἴσοδο τοῦ Δυτικοῦ Περιβόλου καὶ ἀκολουθοῦσε τὴν πρόσοψη τοῦ Ἐνακτόρου. Ἡ δυτικὴ πρόσοψη τοῦ Ἐνακτόρου προχωροῦσε στὴν Αὐλὴ πέρα ἀπὸ τὰ σημερινὰ ὄριά του. Τὰ θεμέλιά της μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ παρακολουθήσει νὰ συνεχίζουν τὴ γραμμὴ ἀπὸ βορειότερα, νὰ καμπυλώνονται πρὸς τὰ ἀνατολικά καὶ νὰ προχωροῦν κάτω ἀπὸ τὴ σημερινὴ πρόσοψη.

Τὸ Ἐνάκτορο φαίνεται πὸς τὸ ἀποτελοῦσαν μερικὲς «Νησίδες» (Insulae) οἱ ὁποῖες οὐσιαστικὰ ἦταν ἀνεξάρτητοι οἰκοδομικοὶ πυρῆνες πού θὰ ἴδιναν τὴν ἐντύπωση ὀχρωμένων τετραγώνων. Τυπικὸ παράδειγμα εἶναι τὰ «Παλιὰ Κελλιά», δυτικά τῆς Βόρειας Εἰσόδου. Τὸ τμήμα αὐτό, ἀκανόνιστο στὸ σχῆμα καὶ μὲ στρογ-

γυλές γωνιές, φαίνεται πὸς ἦταν ὀλότελα ἀπομονωμένο. Ὁ ἀνατολικὸς τοῦ τοῖχος ἀκολουθεῖ τὴ γραμμὴ τοῦ ἔπειτα δυτικῶ τοῖχου τῆς Βόρειας Εἰσόδου. Στὸ ἐσωτερικὸ ὑπῆρχαν ἕξ βαθιὰ κτιστὰ κελλιά, πού οἱ ἐντόπιοι τὰ ὀνομάζουν Φυλακὲς καὶ πού σὲ βάθος φτάνουν τὰ ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ μέτρα.

Ἄλλη τὸ ἴδιο ἀπομονωμένη Νησιδα φαίνεται πὸς ἔχουμε δυτικὰ ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Αὐλή, στὸ χῶρο πού βρίσκεται τώρα τὸ σύστημα δωματίων τῆς Αἴθουσας τοῦ Θρόνου. Ἡ βορειανατολικὴ γωνία τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἔχει μιὰ στρογγυλεμένη γωνιά, ὅμοια μὲ τὶς γωνιὲς τῶν Κελλιῶν καὶ τῆς Δυτικῆς Αὐλῆς. Πιθανὸν νὰ περιτριγύριζαν τὴν Κεντρικὴ Αὐλή κι' ἄλλες «Νησιδες». Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς τωρινούς διαδρόμους σημειῶνουν ἴσως τὴ θέση παλαιότερων ξέσκεπων διαβάσεων.

Πρὸς τὰ ἀνατολικά τὸ Ἐλλάδο φαίνεται πὸς κατέβαινε πρὸς τὴν πλαγιά μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ στενὲς «πεζοῦλες» ὡς τὸ Μεγάλον Ἀνατολικὸν Τεῖχος, πού τὸ διακρίνει κανεὶς πέρα δῶθε κάτω ἀπὸ τὶς Ἀποθήκες τῶν Γιγάντιων Πιθαριῶν καὶ κάτω ἀπὸ τὴν Αἴθουσα τῶν Διπλῶν Πελέκων.

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς Μεσομινωικῆς I Περιόδου παρουσίασε πολλὰς ἀξιοσημείωτες μεταβολές. Ἡ Δυτικὴ Πρόσοψη τοῦ Ἐλλάδου ὀπισθοχώρησε στὸ νοτιώτερον τῆς τμήμα καὶ πολὺ πιθανὸν μετασχηματίσθηκε γενικά. Σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν περίοδο ἀνήκουν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς τωρινῆς πρόσοψης μὲ τοὺς γυφολιθικοὺς ὀρθοστάτες τῆς καὶ μὲ τειχισμένη πιά τὴν εἴσοδο πού ἔφερε ἴσα στὴν Κεντρικὴ Αὐλή. Σ' αὐτὴν ἀκόμα τὴν περίοδο ἀνήκει ὁ τοῖχος πού στηρίζει τὴ Νότια Πρόσοψη. Ἄλλὰ τὸ πῶς σημαντικὸ ἦταν ἡ μεγαλόπρεπη νότια προσπέλασις τῆς ὀδικῆς ἀρτηρίας πού διάσχιζε πέρα γιὰ πέρα τὸ νησί ἀπὸ τὴ νότια παραλία. Αὐτὴ ἡ προσπέλασις ἀναπροσαρμόσθηκε στὴ Μεσομινωικὴ III Περίοδο, ἀλλὰ οἱ κύριες τῆς γραμμὲς εἶναι κατασκευάσματα τῆς ΜΜΙβ Περιόδου. Ὁ δρόμος περνοῦσε πρῶτα πάνω ἀπὸ μιὰ μεγάλη Ὀζογέφυρα, πού παίρνει δυὸ μικρὰς μισὲς στροφὰς γιὰ νὰ περάσει τὸ Ρέμμα τῆς Βληχιᾶς ὕστερα σχιζόταν σὲ τρία μέρη: τὸ ἕνα προχωροῦσε πρὸς τὸ βορρᾶ μὲ κατεύθυνση τὸ Λιμάνι, τὸ

ἄλλο πρὸς τὴ Δυτικὴ Αὐλὴν, ἐνῶ τὸ τρίτο σὲ μορφῇ μεγάλης Κλιμακωτῆς Στοᾶς ἔδινε εἴσοδο στὸ Ἀνάκτορο ἀπὸ τὴ νοτιοδυτικὴ του γωνία πρὸς κάποια πύλη ποὺ χάθηκε πιά.

Πόσο σημαντικὴ εἶναι ἡ συστηματικὴ αὐτὴ ὁργάνωση ἐνὸς παλαιοῦ δρόμου ἐμπορίου μάλιστα ἡμπορεῖ νὰ ἐξαρθῇ στὸ σωστὸ μέτρο· ἀποδεικνύει φανερὰ τὴν ἐμπορικὴ κίνηση ποὺ διάσχιζε τὸ νησί καὶ προαναγγέλλει τοὺς στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὴν Αἴγυπτο, τοὺς τόσο χαρακτηριστικοὺς στὴν κατοπινὴ περίοδο.

Ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τοῦ Ἀνακτόρου σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἀποτελεῖ τὸ ἐντεχνο ἀποχετευτικὸ του σύστημα. Οἱ σωλῆνες μάλιστα τοῦ ὕδραγωγείου δείχνουν ὑπεροχὴ ἀκόμη καὶ ἀπέναντι σὲ ὀλότελα μοντέρνες προσπάθειες, πρᾶγμα ποὺ φαίνεται σχεδὸν ἀπίστευτο. Εἶναι περίτεχνα κατασκευασμένοι· στενεύουν πρὸς τὸ ἓνα των ἄκρο, ἔτσι ποὺ ἀφήνουν νὰ περνᾷ τὸ νερὸ μὲ ἐνόρμηση προλαβαίνοντας κάθε ἀπόφραξη, καὶ εἶναι ἀπόλυτα καλὰ προσαρμοσμένοι ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο. Ἡμπορεῖ μάλιστα οἱ σωλῆνες κάτω ἀπὸ τὴ Νότια Πύλη νὰ ἀνέβαιναν τὴν πλαγιὰ, δείχνοντας ἔτσι πὺς οἱ μινωῖτες μηχανικοὶ τῆς περιόδου αὐτῆς εἶχαν ἀνακαλύψει τὴν ἀρχὴ ὅτι τὸ νερὸ βρῖσκει τὸ ἐπίπεδό του. Ἡ κλίση ποὺ ἔχει ἡ σωλήνωση στὸ τμήμα ποὺ περνᾷ πάνω ἀπὸ τὸ χῶρο τοῦ παλιοῦ ὑπογείου θόλου, δὲν ἡμπορεῖ βέβαια νὰ θεωρηθῇ, μονάχα αὐτὴ, ἀποδεικτικὴ πάνω στὸ ζήτημα αὐτό· μὰ ὅποια πορεία κι' ἂν παραδεχτοῦμε πὺς ἀκολουθοῦσε ἀπὸ πηγὲς στοὺς γύρω λόφους, θὰ ἀπαιτοῦσε κάποιο ἀνέβασμα τοῦ νεροῦ.

ΜΕΣΟΜΙΝΩΙΚΗ II ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἡ Μεσομινωικὴ II Περίοδος εἶναι ἡ περίοδος ποὺ ἐνοποιεῖται τὸ Ἀνάκτορο. Οἱ παλιὲς Νησιῶδες συνενώθηκαν καὶ γιὰ πρώτη φορά, πραγματικὰ τὴ μόνη, τὸ Ἀνάκτορο ἀποτελέσε ἓνα ὁμογενὲς σύνολο (Σχ. 2).

Στὴ Δυτικὴ Αὐλὴ τὰ παλιὰ οἰκήματα ἰσοπεδώθηκαν ὡς τὸ ἐπίπεδό της, τὰ θεμελιακὰ διαμερίσματά των ἐπιχώστηκαν καὶ ἡ αὐλὴ ξαπλώθηκε πάνω σ' ὀλόκληρο τὸ χῶρο, ἔξω ἀπὸ τοὺς

τρεις βαθιούς πετροντυμένους βόθρους, τῆς «Κουλοῦρες», πού κατασκευάσθηκαν γιὰ νὰ δεχτοῦν τὰ σπασμένα ἀγγεῖα ἀπὸ τοὺς σωροὺς τὰ ἀπορρίματα τοῦ Ἀνακτόρου.

Στὸ βόρειο μέρος τὸ ἐπίπεδο τῆς παλιᾶς Βορειοδυτικῆς Αὐλῆς ὑψώθηκε σημαντικὰ καὶ μιὰ πλατειὰ σκάλα κατασκευάσθηκε στὴ νότια πλευρὰ τῆς, πάνω σὲ παλιὰ θεμέλια, γιὰ νὰ φέρει πρὸς τὴν πλακόστρωτη διάβαση πού κατευθύνονταν στὴ Δυτικὴ Πύλη.

Μέσα στὸ Ἀνάκτορο τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ ἦταν, ὅπως παραπάνω εἶπαμε, ἡ συνένωση τῶν παλιῶν Νησίδων σὲ ἓνα ἐνιαῖο σύστημα· τότε κατασκευάσθηκαν οἱ Δυτικὲς Ἀποθῆκες. Στὴ Δυτικὴ πλευρὰ τῆς Κεντρικῆς Αὐλῆς ἡ γραμμὴ τῆς παλιᾶς πρόσφυσης ὀπισθοχώρησε. Τὰ Βόρεια Κελλιά ἐπιχώσθηκαν καὶ ἐπάνω τους ἔκτισαν ἄλλα διαμερίσματα. Ἀνατολικά τῶν ἢ Βόρεια Εἴσοδος στὴ νέα τῆς μορφή, μὲ ὀλόκληρο τὸ πλάτος τῆς, ἔδινε πρόσβαση στὴν Κεντρικὴ Αὐλὴ, ἐνῶ μιὰ λιγώτερο σημαντικὴ εἴσοδος σχεδιάσθηκε δυτικώτερα, ὅπου οἰκοδομήθηκαν ἡ Δεξαμενὴ τοῦ Καθαροῦ, τὸ Βορειοδυτικὸ Πρόστωο καὶ ἡ ἀνωφερικὴ δίοδος ἀπὸ ἐκεῖ, γύρω ἀπὸ τὰ Παλιὰ Κελλιά.

Πρὸς νότον μιὰ πύλη ἰδρύθηκε πάνω ἀπὸ τὸ Πρωτομινωικὸ III Ὑπόγειο· ἀπὸ αὐτὴ μιὰ ἀνοικτὴ ἀνωφερικὴ διάβαση ἔφερε στὴν Κεντρικὴ Αὐλὴ.

Πρὸς τὰ βορειοανατολικά οἰκοδομήθηκαν οἱ Ἀποθῆκες τῆς Βασιλικῆς Κεραμεικῆς καὶ οἱ Ἀποθῆκες τῶν Γιγάντιων Πιθαριῶν. Ἦταν τότε ἡ μεγάλῃ ἀκμὴ τῆς πολύχρωμης κεραμεικῆς.

Ἀλλὰ τὸ κορυφαῖο κατόρθωμα τῆς περιόδου ἦταν ἡ ἀνοικοδόμησις τῶν διαμερισμάτων ἐκείνου τοῦ χώρου, ὅπου ἔπειτα ἦσαν τὰ Βασιλικά Διαμερίσματα, μὲ μιὰ βαθεῖα τομὴ στὴν πλαγίᾳ τοῦ λόφου, ἀμέσως ἀνατολικά ἀπὸ τὴν Κεντρικὴν Αὐλὴν, τομῆς πού κατάστρεψε τῆς στενῆς «πεζοῦλες» τοῦ πρώτου Ἀνακτόρου. Ἄν καὶ τὰ διαμερίσματα αὐτὰ ἀναμορφώθηκαν ὀλοκληρωτικὰ στὴ Μεσομινωικὴ III ἐποχὴ, οἱ κύριες γραμμὲς ἀνήκουν χωρὶς ἀμφιβολία σ' αὐτὴ τὴν παλαιότερη περίοδο· γιὰτὶ ὁ ἀντερεισματικὸς τοῖχος τῆς μεγάλης τομῆς, ὁ νότιος τοῖχος τοῦ νότιου φωταγωγοῦ τοῦ Μεγάρου τῆς Βασιλίσσας καὶ οἱ μεγάλοι τοῖχοι τοῦ κάτω Δυτι-

κοῦ Ἀνατολικοῦ Διαδρόμου χρονολογοῦνται καὶ ἀπὸ τὰ χαραγμένα πάνω στὶς πελεκητὲς πέτρες σύμβολα καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς οἰκοδομῆς των — στρῶμα ἀπὸ πηλὸ ἀνάμεσα σὲ κάθε σειρὰ των—στὴν περίοδο αὐτή. Τὸ Μεγάλο Κλιμακοστάσιο ἀνήκει στὴ Μεσομινωικὴ III Περίοδο, ἀλλὰ θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχε τότε κάτι ἀνάλογο, ἂν καὶ βέβαια σὲ κλίμακα λιγότερο ἐπιβλητικὴ.

Τὸ ἔντεχνο σύστημα γιὰ τὴν ἀποχέτευση τοῦ τμήματος αὐτοῦ τοῦ Ἀνακτόρου πρέπει κι' αὐτὸ ν' ἀποδοθῆ στὴ Μεσομινωικὴ II Περίοδο. Οἱ ἀποχετευτικοὶ ἀγωγοὶ εἶναι μὲ ἐπιμέλεια κατασκευασμένοι ἀπὸ πέτρα καὶ ἐπιχρισμένοι μὲ στερεὸ ἐπίχρισμα. Κατὰ διαστήματα μικρότερα κανάλια συμβάλλουν στὸ κύριον σύστημα, πὺν εἶναι στὸ σχέδιόν του σχεδὸν ἑλλειπτικόν, μὲ ὑψηλότερο σημεῖο στὸ νότιον ἄκρον τῆς ἔπειτα Αἴθουσας μὲ τὶς Στοιῆς καὶ μὲ συμβολὴ τῶν δύο ἀγωγῶν ἀνατολικά τοῦ ἔπειτα Μεγάρου τῆς Βασιλίσσας, ἀπὸ ὅπου χύνονται σὲ κάποια ἐκροὴ πρὸς τὰ ἀνατολικά. Ἄλλοι ὄχетоὶ τοῦ ἴδιου τύπου ἀνακαλύφθηκαν καὶ ἄλλου στὸ Ἀνάκτορον.

Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς περιόδου αὐτῆς ἀνακαλύφθηκε λίγο βορειότερα ἀπὸ τὰ Βασιλικά Διμερίσματα. Εἶναι τὸ «Μωσαϊκὸ τῆς Πόλεως», μιὰ σειρὰ ἀπὸ μικρὰ πλακάκια φαγεντιανῆς πὺν παριστάνουν προσόψεις σπιτιῶν. Ἀπὸ αὐτὰ ἠμποροῦμε νὰ πάρουμε μιὰ καλὴ ἰδέα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν σπιτιῶν στὴ Μεσομινωικὴ II Περίοδο. Γὰ σπίτια αὐτὰ εἶναι ψηλὰ καὶ ὀρθογώνια, σὲ μερικὲς περιπτώσεις σχεδὸν πύργοι. Στὴ στέγη των εἶναι συνήθως μιὰ σοφίτα, καμμιά φορὰ μὲ γυρτὴ σκεπὴ γιὰ νὰ φεύγει τὸ νερὸ τῆς βροχῆς. Σὲ μιὰ δυὸ περιπτώσεις ἡ μέθοδος πὺν ἀναφέραμε, νὰ στρώνουν κάθε σειρὰ ἀπὸ πέτρες «κόλυμπητὲς» σὲ πηλόν, δειχεται καθαρά. Τὰ κουφώματα καὶ πλαίσια τῶν παραθύρων εἶναι ξύλινα καὶ βλέπουμε τέσσερα ἢ ἀκόμη ἕξ τζαμώματα στὸ κάθε παράθυρο, μὲ κάποιο, φαίνεται, ἀντικατάστατο τοῦ τζαμιοῦ, ἴσως μεμβράνη βρεμένη μὲ λάδι. Ἡ ἀπουσία τῶν παραθυριῶν στὸ ἰσόγειο ἐξηγήθηκε μὲ τὴν ὑπόθεση ὅτι εἶναι σπίτια κτισμένα στὰ τείχη μιᾶς πόλεως.

Στὸ τέλος τῆς περιόδου αὐτῆς φαίνεται πὼς γίνηκε μιὰ καταστροφή πού περιέλαβε ὄχι μόνο τὴν Κνωσό, μὰ καὶ τὴ Φαιστό καὶ ἄλλους χώρους. Φαίνεται πὼς αἰτία στάθηκε ὁ πρῶτος τῆς σειρᾶς αὐτῆς τῶν σεισμῶν πού περιοδικὰ ρίξαν κάτω σὲ ἐρείπια τὰ Ἀνάκτορα.

ΜΕΣΟΜΙΝΩΙΚΗ ΙΙΙ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἡ Μεσομινωικὴ ΙΙΙ Περίοδος σημειώνει τὴν ἀρχὴ νέας ἐποχῆς στὴν ἱστορία τοῦ Ἀνακτόρου. Πραγματικά, εἶναι τὸ Μεσομινωικὸ ΙΙΙ Ἀνάκτορο πού, μὲ μικρὸς μεταβολές, στέκει ὡς τὰ σήμερα. Μερικὲς ἀρχιτεκτονικὲς καινοτομίες ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή των, ὅπως οἱ χαμηλὲς βάσεις στὶς κολῶνες, ἀπὸ γύψο ἢ ἄσβεστόλιθο, πού ἀντικατέστησαν τὶς ψηλὲς βάσεις ἀπὸ ποικιλόστικη πέτρα, συνηθισμένες στὶς προηγούμενες περιόδους, ὅπως ἀκόμη τὰ γυαλιστερά πολυγωνικὰ πλακάκια ἀπὸ «ἀμυγδαλόπετρα», πού οἱ ἄρμοί τους ἦταν γεμισμένοι μὲ κόκκινη ἢ ἄσπρη πηλᾶσβεστο («μωσαϊκό»), ἀντὶ τοῦ χοντροῦ καὶ ἀκανόνιστου πλακόστρωτου ἀπὸ ἄσβεστολιθινὲς πλῆκες («καλντερίμι»). Συμπαγεῖς κανονικοὶ «δόμοι» τοιχοδομίας ἀντικαθιστοῦν τοὺς παλαιότερους ὀγκόλιθους, τοὺς στρωμένους κολυμπητὰ σὲ πηλό. «Κασέλλες» ἢ θήκες κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο εἶναι συχνές. Αὐτὰ τὰ νέα χαρακτηριστικά, μαζὶ μὲ τὴ μεταβολὴ στὴ γραφὴ καὶ στοὺς σφραγιστικούς τύπους, δείχνουν, ἂν ὄχι μιὰ μεταβολὴ δυναστείας, τουλάχιστο μιὰν ἀλλαγὴ στὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς.

Οἱ πιὸ μεγάλες μεταβολὲς παρατηροῦνται στὴν ἀνατολικὴ πλαγιὰ τοῦ λόφου. Ἐδῶ ἡ Μεγάλῃ Τομῇ τῆς Μεσομινωικῆς ΙΙ Περιόδου ἀναμορφώθηκε ὀλοκληρωτικὰ στὶς γραμμὲς πού ἔχει σήμερα. Τὸ Μεγάλο Κλιμακοστάσιο κατασκευάστηκε καὶ τὸ ὅλο συγκρότημα τῶν Βασιλικῶν Διαμερισμάτων στὰ κύριά του σημεῖα πρέπει ν' ἀποδοθῇ στὴν περίοδο αὐτῇ. Θὰ ἔπρεπε ἀκόμη νὰ σημειώσουμε ἐδῶ δύο ἀπὸ τὶς ἰδιορρυθμίεις τῆς μινωικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, πού θὰ συναντοῦμε ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα. Ἡ πρώτη εἶναι τὸ σύστημα τῶν φωταγωγῶν. Εἶναι ἰδιαίτερα προσαρμωμένοι στὸ κλίμα, ὄχι μόνο γιὰτὶ παίρνουν φῶς γιὰ τὰ ἐσω-

τερικὰ δωμάτια, πὺν διαφορετικά, σὲ ἓνα οἰκοδόμημα σὰν τὸ Ἀνάκτορο, κτισμένο σὲ μιὰ πλαγιά, θὰ εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ τεχνιτὸ φωτισμό, μὰ ἀκόμη γιατί κρατοῦν μακρὰ καὶ τοὺς διαπεραστικὸς ἀνέμους τοῦ χειμῶνα καὶ τὴν ἀφόρητη ζέστη τοῦ καλοκαιρινοῦ ἡλίου. Ἡ δευτέρα εἶναι — κύριο αὐτὸ χαρακτηριστικὸ τῆς μινωικῆς ἀρχιτεκτονικῆς — ὅτι οἱ κολῶνες στενεύουν πρὸς τὰ κάτω. Αὐτό, ὅταν τὸ σκεφτῆ κανεῖς, εἶναι ὀλότελα λογικόν. Αὐτὲς οἱ κολῶνες εἶναι ἀπὸ ξύλο καὶ ἡ καταγωγὴ τῶν ἦταν ἀπὸ τοὺς ἀκατέργαστους κορμούς, πὺν ἂν δὲν τοὺς ἔστηνε κανεῖς ἀνάποδα θὰ ἦταν ἐνδεχόμενον νὰ ξαναβλαστήσουν. Ἀκόμη, μιὰ καὶ ἦταν ἀπὸ ξύλο, τὸ ἐξακολουθητικὸν στάξιμον τῆς βροχῆς ὕστερα ἀπὸ κάθε μύορα θὰ σάπιζε τὴν βάση των, ἂν ἦταν ἀρκετὰ φαρδεῖα στὸ κάτω μέρος, ὥστε νὰ δέχεται τὸ νερό. Ἔτσι ὅμως πὺν εἶναι στενὴ κάτω τὸ γλυτώνει. Τέλος — ἂν καὶ αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ πραγματικὸν ἐπιχείρημα παρὰ μόνον ὅταν ἡ κολῶνα εἶναι πολὺ ψηλὴ — τὸ μέρος πὺν βαστᾷ τὸ ἐπιστύλιον εἶναι ὅσο ταιριάζει πλατὺ, ἐνῶ ὁ χῶρος ἀνάμεσα στὶς κολῶνες, στὸ ὕψος ἑνὸς πὺν περπατᾷ ἀνάμεσά των, εἶναι, ὅπως εἶναι σωστό, πὺν μεγάλος.

Ἐξω ἀπὸ τὶς κολῶνες μὲ τὸ λεῖον κορμὸν βρέθηκαν λείψανα ἄλλων μὲ κοίτες καὶ κυρτὲς ραβδώσεις, καὶ δείγματα ἄλλων ἀκόμη μὲ ἰδιορρυθμὲς σπειρωτὲς ἀυλακώσεις.

Ἡ ξυλοδομὴ πέρα γιὰ πέρα στὸ Ἀνάκτορον φαίνεται ὅτι ἦταν ἀπὸ κυπαρισσόξυλον, ἀπόδειξις πὺς ἡ φράσις τοῦ Πλινίου ὅτι ἡ Κρήτη ἦταν «ἡ κύρια πατρίδα τοῦ κυπαρισσιοῦ» δὲν εἶναι καθόλου ὑπερβολικὴ.

Οἱ τοῖχοι, ὅπως εἶπαμε παραπάνω, ἦταν ἀπὸ ὠραία τοιχοδομὴ, μὲ πελεκητὲς πέτρες, συχνὰ μὲ ἀργολιθοδομὴ πίσω των καὶ μὲ τὶς κάτω σειρὰς ντυμένες μὲ γυψολιθικὴν ὀρθομαρμάρωσιν.

Γιὰ νὰ ξαναγυρίσουμε στὸ σχέδιον : Ὁ κάτω Ἀνατολικὸς-Δυτικὸς Διάδρομος ἐξακολουθοῦσε πρὸς τὰ ἀνατολικά, πέρα ἀπὸ τὸ σημεῖον πὺν ἀργότερα τειχίστηκε, καὶ ἔφερε σὲ κάποιον παράπῳρτιν κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν, καὶ πρὸς τὸν Ἀνατολικὸν Προμαχῶνα, πὺν στὴ σημερινὴν του κατάστασιν εἶναι Ὑστερομι-

νοϊκὸς I. Στὴν περίοδο γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος ἀνήκει ὁ ἀνοικτὸς πέτρινος ἀγωγὸς ποῦ ἔχυνε τὸ νερὸ του στὴν «Αὐλὴ τοῦ Πέτρινου Στομίου». Ὁ χώρος δυτικὰ ἀπὸ τὴν αὐλὴ αὐτὴ παρουσιάζει φανερὰ ἐνδείξεις ὅτι ἐπάνω ὑπῆρχε μιὰ μεγάλη αἴθουσα. Βορεινὰ τῆς βρισκόταν ἡ Βορειανατολικὴ Αἴθουσα μὲ τὶς ἀποθήκες τῆς καὶ ἡ Βορειοανατολικὴ Εἴσοδος μὲ τὸ φυλάκειό της.

Ἡ Μεγάλῃ Βορεινῇ Εἴσοδος ἔγινε πιὸ στενὴ στὴν περίοδο αὐτὴ μὲ τοὺς προμαχῶνες ποῦ κατασκευάστηκαν ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη πλευρὰ καὶ ἔτσι ἡ διάβαση τῆς εἰσόδου αὐτῆς ἀπόκτησε τὸ ἴδιο πλάτος σ' ὁλόκληρη τὴν ἔκτασή της. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο οἰκοδομήθηκαν ἡ Βόρεια Ὑπόστηλη Αἴθουσα καὶ τὸ Πρόπυλο, ἀπὸ ὅπου περνοῦσε ὁ δρόμος ποῦ ἐρχόταν ἀπὸ τὰ δυτικὰ.

Στὴ Δυτικὴ πτέρυγα ὁ Μακρὸς Διάδρομος τῶν Ἀποθηκῶν φράχτηκε μὲ ἓνα διατείχισμα, ἀκριβῶς πρὸς βορρᾶν τῆς δεκάτης ἀποθήκης καὶ πρὸς νότον ἔκλεισε μὲ ἓναν τοῖχο στὸ ὕψος τῆς τρίτης ἀποθήκης. Τὸ «Ἀδιέξοδο» ποῦ ἔτσι δημιουργήθηκε ἔχει γιὰ κύριο χαρακτηριστικὸ τὶς πολυάριθμες «κασέλλες» ἢ πετροντυμένες θῆκες· αὐτὲς βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ Μακροῦ Διαδρόμου, καὶ τῶν ἀποθηκῶν, οἱ ὁποῖες ἔτσι ἀποκλείστηκαν καὶ πῆραν χαρακτῆρα θησαυροφυλακείου. Ὅμοιου τύπου εἶναι οἱ Ἀποθέτες τοῦ Ἱεροῦ ποῦ περιεῖχαν τὰ λατρευτικὰ «παραφερνάλια» κάποιου Ἱεροῦ.

Στὸ βόρειο μέρος προστέθηκαν στὸ Χῶρο τοῦ Θεάτρου ἡ ἀνατολικὴ βαθμιδωτὴ κερκίδα καὶ τὸ «Βασιλικὸ Θεωρεῖο». Στὸ νότιο μέρος οἰκοδομήθηκε τὸ παλιὸ πλατὺ Προπύλαιο, μὲ μιὰ «κασέλλα» τοῦ γνωστοῦ τύπου ποῦ πάνω της περνᾷ ὁ τοῖχος τοῦ κτηρίου ποῦ σώζεται. Τὸ σύνολο ἦταν στρωμένο μὲ ἀμυγδαλόπετρα καὶ ὑπῆρχε μιὰ ὀρθομαρμάρωση μὲ ὠραῖες γυαλισμένες πλάκες, ἀπὸ γκριζο-μπλὲ παρδαλὴ πέτρα.

Λίγο πρὶν νὰ τελειώσει ἡ Τρίτη Μεσομιν. Περίοδος συνέβηκε ἓνας τρομακτικὸς σεισμός, ποῦ ἔφερε στὴν ἀνάγκη νὰ ξανακτιστῇ καὶ ν' ἀποκατασταθῇ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ Ἀνακτόρου.

Στὴ Δυτικὴ Αὐλὴ τὸ πλακόστρωτο πέρασε ἴσα πάνω ἀπὸ τὶς κτιστὲς Κουλοῦρες. Ἡ σημερινὴ Δυτικὴ Πύλη κτίστηκε καὶ ἀνα-

καινίστηκε ὀλόκληρη ἡ Δυτικὴ Πρόσοψη. Ὁ Διάδρομος τῆς Πομπῆς πλάτυνε καὶ τὸ Νότιο Προπύλαιο ἀνασκευάστηκε καὶ πῆρε τὶς σημερινές του γραμμές. Ἡ πρόσοψη τοῦ Ἀνακτόρου στὴν Κεντρικὴ Αὐλὴ προωθήθηκε καὶ ὀλόκληρη ἡ αὐλὴ πλακοστρώθηκε με ἀββεστολιθικὲς πλάκες. Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἀνήκει ἡ συνολικὴ ἐμφάνιση αὐτοῦ τοῦ μέρους τοῦ Ἀνακτόρου, ἀν ἐξαιρέσουμε τὸ Δωμάτιο τοῦ Θρόνου. Οἱ μεγάλες Κασέλλες τοῦ προηγουμένου μέρους τῆς ΜΜΙΙΙ Περιόδου χάστηκαν ἢ πλακοστρώθηκαν ἀπὸ πάνω καὶ τὸ ἴδιο συνέβηκε με τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς Χώρους Καθαροῦ. Στὸ σύνολο ὅμως ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς περιόδου αὐτῆς ἀκολουθεῖ πιστὰ τὶς παλιότερες γραμμές.

Ἐνα σημεῖο μένει ἀκόμα νὰ σημειωθῇ. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀρχίζει ἡ καταπάτησις τοῦ χώρου τοῦ Ἀνακτόρου ἀπὸ ἰδιωτικὰ σπίτια. Ἡ νοτιοδυτικὴ πτέρυγὰ του (δυτικὰ ἀπὸ τὸ Διάδρομο τῆς Πομπῆς) οὐσιαστικὰ ἀφήνεται στὴ διάθεσις κάποιου ἰσχυροῦ εὐγενῆ. Τὸ Νότιο Σπίτι τώρα παίρνει ἓνα μέρος ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Κλιμακωτῇ Στοῇ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ μεγάλα ἰδιωτικὰ σπίτια ποὺ ἀνασκάφηκαν ὡς σήμερα, ὅπως καὶ τὸ Μικρὸ Ἀνάκτορο, κτίστηκαν στὴν περίοδο αὐτῇ. Οἱ οἰκοδομικὲς μέθοδοι οὐσιαστικὰ ἔμειναν οἱ ἴδιες, ἀλλὰ γίνεται φανερὰ κάποια οἰκονομία στὸ ξύλο ἀπὸ τὴ συνήθεια ποὺ τώρα ἀρχίζει νὰ κατασκευάζουν τὶς παραστάδες στὶς πόρτες ἀπὸ ψηλὰς πλάκες γυψολίθου, ποὺ παίρνουν ὀλόκληρο τὸ ὕψος τῆς πόρτας.

ΥΣΤΕΡΟΜΙΝΩΙΚΗ Ι ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἡ Ὑστερομινωικὴ Ια Περίοδος ἄφησε λίγα ἔχνη στὴν ἀρχιτεκτονικῇ. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ πρώτου μέρους τῆς περιόδου φαίνεται πὼς γίνηκε καὶ ἄλλος σεισμός. Ἀκολούθησε ὕστερα ἀπ' αὐτὸν στὴν ΥΜΙΒ Περίοδο ἀνακαίνισις σ' ὅλη τὴν ἔκτασις τοῦ Ἀνακτόρου καὶ σὲ μεγάλη κλίμακα. Ἀξιοσημεῖωτο χαρακτηριστικὸ στὶς ἐπισκευὰς αὐτὰς ἦταν τὸ σοβάντισμα ὀλόκληρων τοίχων, γιὰ νὰ δώσουν πλατύτερη ἐπιφάνεια στὴν τοιχογραφικὴ διακόσμησις· ἀπ' αὐτὴν ἀρχετὸ μέρος σώζεται ἀπ' ὅλη τὴν ἔκτασις τοῦ Ἀνακτόρου.

ΥΣΤΕΡΟΜΙΝΩΙΚΗ Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἡ Ὑστερομινωικὴ Η Περίοδος λίγα εἶχε νὰ προσθέσει στὸ Ἀνάκτορο, ἂν ἐξαιρέσουμε τὸ σύστημα τῶν Δωματίων τοῦ Θρόνου ποῦ ἔχει δική του ὄντοτητα καὶ παρουσιάζει ὄχι λίγη τριχογραφικὴ ἐργασία. Στὸ τέλος τῆς περιόδου αὐτῆς, ποῦ εἶναι ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὴ στὴν Κνωσό, τὸ Ἀνάκτορο καταστράφηκε τελειωτικά, ἴσως ταυτόχρονα ἀπὸ σεισμό καὶ αἰφνιδιαστικὴ ἔφοδος ἐχθρῶν, κάπου στὴν ἀρχὴ τοῦ δέκατου τέταρτου αἰῶνα π.Χ. Ἡ καταστροφὴ πρέπει νὰ ἦταν ἀνεπανόρθωτη, γιατί τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο ποῦ ἀντιμετώπισε μιὰ συνεχῆ σειρὰ ἀπὸ καταστροφές, δίνοντας τὴν ἔμπνευση γιὰ καινούριες μεγαλοπρέπειες, ἔχει πιά συντριβῆ καὶ ἡ ἀκόλουθη περίοδος παρουσιάζει μόνο μιὰ μερικὴ ἀνακατάληψη τοῦ χώρου. Δὲν ὑπάρχει ὅμως πραγματικὴ διακοπὴ στὴ ροὴ τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἶναι πιθανὸ νὰ μετατοπίστηκε ἡ ἔδρα τῆς διοικήσεως σὲ κάποια ἄλλη γειτονικὴ θέση.

ΥΣΤΕΡΟΜΙΝΩΙΚΗ ΙΙΙ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Σ' αὐτὴ τὴν τελευταία θλιβερὴ περίοδο ἀνήκει τὸ Ἱερὸ τῶν Διπλῶν Πελέκων στὸ κυρίως Ἀνάκτορο καὶ τὸ Ἱερὸ τῶν Φετιχιστικῶν Εἰδώλων στὸ Μικρὸ Ἀνάκτορο, ὅπου οἱ κολῶνες τοῦ Καθαρηγίου Χώρου τειχίστηκαν κατὰ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ σωθοῦν καθαρὰ οἱ ἀποτυπώσεις των.

Ἐκατονταετηρίδες ὁλόκληρες τὸ Ἀνάκτορο βρισκόταν ἐρημωμένο καὶ μόνο τὰ στοιχεῖα τῆς χαμένης του δόξας κλαψιάρικα τριγύριζαν πάνω κάτω τὶς μουχλιασμένες σκάλες, ἐνῶ ἡ σιωπὴ διακοπτόταν ἀπὸ τὸν γδοῦπο κάποιας κολῶνας ἢ πελεκητῆς πέτρας ποῦ ἔπεφτε. Οἱ πρῶτοι Ἑλληνες τὸ ἔχαν γιὰ στοιχειωμένο, ἀπάτητο τόπο : ἐνῶ ὀλοτρίγυρα ἀπὸ τὸ χῶρο αὐτὸ βρίσκονται ἀφθονα τὰ ἑλληνικὰ ἀπομεινάρια, μέσα στὸ Ἀνάκτορο, ἔξω ἀπὸ τὰ θεμέλια ἐνὸς ἀρχαικοῦ ναοῦ, δὲν βρίσκονται οὔτε ἴχνη κἄν. Καὶ μὲ αὐτὴ τὴν τραγικὴ ἀνοιξιὰτικὴ μέρα τῆς ἀρχῆς τοῦ δεκάτου τέταρτου αἰῶνα π.Χ. κάτι πῆρε τέλος στὸν κόσμον ποῦ ὁ κόσμος ποτὲ δὲν θὰ τὸ ξαναδῆ : κάτι ἴσως ἀλλόκοτο, κάτι ἰδιόρρυθμο καὶ σκληρό, μὰ ἀκόμα κάτι πολὺ χαριτωμένο.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Η

ΧΡΟΝΟΣ ΠΟΥ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΠΕΡΙΠΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΚΕΨΗ

Ὁ χρόνος πού χρειάζεται γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ ἀνακτόρου, ἂν ἀκολυθῆσαι κανεὶς τὴν πορεία πού δίνουμε, εἶναι ἐπάνω κάτω 1 1/2 - 2 ὥρες. Ἡ ἐπίσκεψη τῶν σπιτιῶν πού βρίσκονται ἔξω ἀπ' αὐτὰ κλπ. ἂν ὑπολογίσουμε καὶ τὸ χρόνο πού χρειάζεται νὰ πάει κανεὶς σ' αὐτὰ καὶ νὰ γυρίσει, παίρνει τὸν ἀκόλουθο χρόνο :

1. *Τὸ Μικρὸ Ἀνάκτορο	{ (περνώντας τὸ Σπίτι τῶν Τοιχο-
χογραφιῶν ἀπὸ τὸ Χῶρο τοῦ
Θεάτρου) περίπου 20' λεπτά.
2. *Ἡ Βασιλικὴ Ἐπαυλῆ	{ (ἀπὸ τὸν Ἀνατολικὸ Προμαχώ-
να) περίπου 10-15' λεπτά.
3. *Τῶν Σπιτιῶν τῶν Θυσιασμένων
Βοδιῶν, τὸ Σπίτι τῶν Πεσμένων
Ὀγκολίθων, *τὸ Σπίτι μὲ τὸ Ἱε-
ρὸ Βῆμα καὶ *τὸ Νοτιοανατολικὸ
Σπίτι.	{ (ἀπὸ τὴ νοτιοανατολικὴ σκάλα)
περίπου 10-15' λεπτά.
4. *Τὸ Νότιο Σπίτι, *ἡ Κλιμακωτὴ
Στοά, *ἡ Ὀδογέφυρα, *τὸ Καρα-
βάνσεραϊ καὶ *ὁ Θάλαμος τῆς
Πηγῆς	{ (ἀπὸ τὴ νοτιοδυτικὴ γωνία) περι-
που 30' λεπτά.
4α. Τὸ Σπίτι τοῦ Ἀρχιερέα καὶ *ὁ
Τάφος-Ἱερό.	{ (ἀπὸ τὸ Καραβάνσεραϊ) περίπου
30' λεπτά.
5. Ὁ Βασιλικὸς Τάφος στὰ Ἰσόπατα	{ (ἀπὸ τὴ Βασιλικὴ Ἐπαυλῆ) πε-
ρίπου τρεῖς τέταρτα τῆς ὥρας (ἢ
καλύτερα χωριστὰ ἀπὸ τὸ Ἡρά-
κλειο) περίπου μισὴ ὥρα.

Τὰ σημειωμένα μὲ ἀστερίσκο εἶναι ὅλα πολὺ ἀξιόθεατα.

Ἡ ἐπίσκεψη ὁλοκληροῦ τοῦ χώρου, ἔξω ἀπὸ τὸ Βασιλικὸ Τάφο στὰ Ἰσόπατα, πού εἶναι καλύτερα νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ κανεὶς ἢ σὲ χωριστὴ ἐκδρομὴ ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο ἢ ἐπιστρέφοντας στὴν πόλη ἀπὸ τὴν Κνωσό, παίρνει συνολικὰ 2 1/2 - 3 1/2 ὥρες, ἂν καὶ, φυσικὰ, πολὺ περισσότερες χρόνος θὰ μπορούσε νὰ χρειαστῆ.

Γιὰ ἐπισκέπτες πού διαθέτουν μονάχα μιὰ ἢ δυὸ ὥρες θὰ προτείναμε νὰ δοῦν ὅσο μπορούν μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὸ Ἀνάκτορο, παραλείποντας τὰ πάνω πατώματα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ, ἂν εἶναι δυνατὸ, νὰ κάμουν τὴν ἐκδρομὴ 4-4α πού ἀναφέρουμε πάρα πάνω.

[ΣΗΜ. ΜΕΤΑΦΡ. Δυστυχῶς ὁ Βασιλικὸς Τάφος στὰ Ἰσόπατα καταστράφηκε ὁλοκληρωτικὰ τὸ 1942 κατὰ τὴν Κατοχὴ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τοποθετήσῃ στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἐπάκτια τηλεβόλα].

ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ

(Σχέδια 9 και 3)

Πλησιάζει κανείς τὸ Ἐνάκτορο σήμερα ἀπὸ τὸ μονοπάτι πὸν ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν κύρια ὁδικὴ ἀρτηρία, περνᾷ τὸ φυλάκειο καὶ φέρνει πάνω ἀπὸ μιὰ καινούρια γέφυρα στὴ Δυτικὴ Αὐλὴ.

Ἡ αὐλὴ αὐτὴ εἶχε γιὰ ἀντέρεισμα ἕνα βαρὺ τοῖχο καὶ δεξιὰ τῆς γέφυρας ἤμπορεῖς νὰ ᾄδῃς τὴν προσπέλαση πὸν ἔφερεν σ' αὐτήν. Ὅταν πρώτη φορὰ κατασκευάστηκε ἡ αὐλὴ (MMI, περίπου 2200 π.Χ.), στρώθηκαν οἱ δυὸ πλακόστρωτες διαβάσεις πού, ξεκινῶντας ἀπὸ τὴν εἴσοδο αὐτῆς, τὴ διασχίζουν. Ἡ μιὰ τραβοῦσε ἴσα ἀνατολικά καὶ ἔμπαζε στὸ Ἐνάκτορο ἀπὸ μιὰ πόρτα πὸν εἶναι τώρα φραγμένη. Ἡ ἄλλη διάσχιζε διαγώνια τὴν αὐλὴ καὶ συναντοῦσε τὴν ἄλλη πλακόστρωτη διάβαση πὸν περνοῦσε δίπλα στὴν Δυτικὴ Πρόσοψη τοῦ Ἐνακτόρου.

Σ' αὐτὴ τὴν παλιὰ περίοδο μερικὰ σπίτια συνωστίζονταν μέσα στὸ τεῖχος· ὅταν ἡ αὐλὴ μεγάλωσε (στὴ MMII περίοδο, περίπου 2000 π.Χ.), τὰ σπίτια αὐτὰ ἰσοπεδώθηκαν ὡς τὰ θεμέλια των καὶ ξεχάστηκαν. Τὸ 1930, στὴν ἀνασκαφὴ τῶν δυὸ δυτικωτέρων ἀπὸ τοὺς Κτιστοὺς Βόθρους (Κουλοῦρες) ἀνακαλύφθηκαν λείψανα ἀπὸ δύο τέτοια σπίτια καὶ ἀκόμα διακρίνονται τὰ δάπεδα καὶ οἱ τοῖχοι των μὲ τὸ κόκκινο ἐπίχρῖσμα στὸ βάθος τοῦ κεντρικοῦ βόθρου (Πίν. I).

Αὐτοὶ οἱ πετροντυμένοι βόθροι κατασκευάστηκαν γιὰ νὰ δεχτοῦν τὰ σπασμένα πῆλινα σκεύη καὶ τὰ ἀπορρίματα τῶν σωρῶν τῶν Ἐνακτόρων καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ λεπτότερα κομμάτια «ὡσεὶ λύφων» ἀγγείων βρέθηκαν μέσα σ' αὐτὰ.

Σὲ ἕνα δωμάτιο ἐνὸς ἀπὸ τὰ ὑστερομινωικὰ σπίτια, ἀμέσως βορειότερα, ἀνακαλύφθηκε ἕνας ἀποθήκης ὀλόκληρης σειρᾶς ἀπὸ ἀγγεῖα, σχετικὰ μὲ τὴν λατρεία καὶ τὴν πραγματικὴ συντήρηση τοῦ φιδιοῦ τοῦ σπιτιοῦ· ἡ ἀνακάλυψη αὐτὴ ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὰ διδάγματά της πάνω στὴν προέλευση τῆς λατρείας τῆς μινωικῆς Θεᾶς τῶν Φιδιῶν. Οἱ «σωλῆνες τῶν φιδιῶν» πὸν προ-

οριζόντιαν γιὰ κατοικία τῶν ὑδροχαρῶν ἑρπετῶν εἶχαν γιὰ πρό-
τυπά των τὰ τμήματα τῶν πηλινῶν σωλῆνων τοῦ ἐκτεταμένου
ὑδραγωγείου τοῦ Ἀνακτόρου.

Στρέφοντας τώρα τὴν προσοχή σου στὴν πρόσοψη τοῦ Ἀνα-
κτόρου εἶναι ἐνδιαφέρο νὰ δῆς πῶς ἔφτασε στὴ σημερινή της
μορφή. Οἱ μεγάλοι θεμελιακοὶ ὀρθοστάτες ἀπὸ τὴν πρόσοψη τοῦ
πρώτου Ἀνακτόρου (MMI) στὸ νότιό των τέρμα ξεχωρίζουν πού
καμπυλώνονται καὶ περνοῦν κάτω ἀπὸ τὴ σημερινή γραμμή.
Ὅταν, λίγο πῶ ὕστερα, στὴν ἴδια περίοδο, ἡ πρόσοψη τραβή-
χτηκε πίσω στὴ σημερινή της θέση, ὑπῆρχε φανερὰ κάποια
συναίσθησις πὼς αὐτὸ πὺν ἀποτελέσει κάποτε μέρος τοῦ ἀνακτό-
ρου δὲν ἔπρεπε νὰ βεβηλωθῆ: ἔτσι οἰκοδομήθηκε ἕνας βωμὸς
στὸ χῶρο πὺν ἐγκαταλείφθηκε, γιὰ νὰ διατηρήσει τὴν ἀγιότη-
τά του.

Ἡ σημερινή πρόσοψη σώζει τὰ σημάδια τῆς τελειωτικῆς κα-
ταστροφῆς τοῦ Ἀνακτόρου. Σ' ἕναν ἀπὸ τοὺς γυψολιθικοὺς ὀρ-
θοστάτες ἠμπορεῖς νὰ διακρίνεις πὺν ἀκουμποῦσε ἡ ἀκρὴ ἑνὸς
δοκαριοῦ πὺν ἄρπαξε φωτιά, ἐνῶ στὸ βόρειο τμήμα τοῦ Ἀνα-
κτόρου ὄλα μαύρισαν ἀπὸ τὸν καπνὸ πὺν τὸν ἔσπρωχνε ὁ ἀνε-
μος. Πραγματικά, δυνατοὶ νοτιάδες εἶναι πολὺ συχνοὶ στὸ τέλος
τοῦ Ἀπριλίου ἢ τὴν ἀρχὴ τοῦ Μάη καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀθηναϊ-
κὴ παράδοσις αὐτὴ ἦταν ἡ ἐποχὴ πὺν ὁ Θησέας ξεκίνησε γιὰ
τὴν Κνωσό.

Στρέφοντας τώρα πρὸς τὰ νοτικὰ μπαίνειεις στὸ κυρίως Ἀνά-
κτορο ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Πύλη, μὲ τὴ μιὰ καὶ μόνη κολώνα της, τὸ
φυλάκειό της καὶ τὸ δωμάτιο ὑποδοχῆς, ὅπου ὑπῆρχε, φαίνεται,
βασιλικὸς θρόνος. Τὴ διακόσμησις τῶν τοίχων τὴν τελευταία
περίοδο τοῦ Ἀνακτόρου ἀποτελοῦσαν σκηνῆς ἀπὸ ταυρομαχίης.
Ἀπὸ ἐδῶ φέρνει πρὸς τὸ ἐσωτερικό, μὲ κατεύθυνσις πρὸς νότο,
ὁ Διάδρομος τῆς Πομπῆς, ἡ ἐπίσημη εἴσοδος. Τὸν ὀνομάζου-
ν ἔτσι ἀπὸ τὶς τοιχογραφίης τῶν τοίχων του· παριστάνουν μιὰ πομ-
πὴ ἀπὸ νέους καὶ νέες πὺν φέρουν προσφορῆς στὴ θεότητα.
Ὁ διάδρομος αὐτός, πὺν σήμερα σταματᾶ ἀπότομα, παλιὰ προ-
χωροῦσε κάπου δέκα βήματα, ὕστερα γύριζε ἀριστερὰ (περῶντας

τὴν τώρα ἀνακαινισμένη νοτιοδυτικὴ γωνία) καὶ πλεύριζε τὴ νότια πλευρὰ τοῦ Ἀνακτόρου, ὡς τὸ σημεῖο ποῦ ἔστριβε μιὰ φορὰ ἀκόμα γιὰ νὰ μπῆ στὴν Κεντρικὴ Αὐλὴ, κοντὰ στὸ σημεῖο ποῦ βρῖσκεται τώρα ἡ τοιχογραφία τοῦ Βασιλιᾶ - Ἀρχιερέα (βλέπε πάρα κάτω). Στὸ σημεῖο ὅμως ποῦ διακόπτεται ἔχεις μιὰ ἔξαιρετικὴ θέα πρὸς τὸ Ρέμα τῆς Βλυχιᾶς καὶ τὸ Καραβάνσεραϊ, τὸ Θάλαμο τῆς Πηγῆς καὶ τὸ τέρμα τοῦ μεγάλου πλακόστρωτου δρόμου, ποῦ ἔσχιζε τὸ νησὶ ξεκινῶντας ἀπὸ τὴ νότια ἀκτὴ. Τὸ δρόμο αὐτὸ ἀκολουθοῦσαν τὰ ἐμπορεύματα ποῦ φτάναν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ὅπως καὶ οἱ πρεσβευτὲς τοῦ Φαραῶ πρὸς τὸ Μίνωα (Πίν. X). Ὁ δρόμος περνοῦσε κάτω ἀπὸ τὸ Καραβάνσεραϊ καὶ ἔπειτα πάνω ἀπὸ τὴν Ὀδογέφυρα διακρίνει κανεὶς τοὺς ὀγκώδεις στύλους τῆς με σκαλοπάτια ἀνάμεσά των, ποῦ ἀφήνουν νὰ κυλᾷ τὸ νερὸ τῶν ἐπάνω πηγῶν. Ὑστερα, ἔστριβε πρὸς τὰ βόρεια καὶ περνοῦσε τὸ ρέμα πάνω σὲ μιὰ γέφυρα. Ἐδῶ σχιζόταν στὰ τρία καὶ ἓνας κλάδος πλεύριζε τὸ Ἀνάκτορο καὶ τραβοῦσε πρὸς τὸ Λιμάνι τῆς Κνωσοῦ, ποῦ βρισκόταν ἀμέσως ἀνατολικά τοῦ σημερινοῦ Ἡρακλείου· ἄλλος κλάδος φαίνεται ὅτι ἔμπαινε στὴ δυτικὴ αὐλὴ κατὰ κάποιον τρόπο ὄχι ὀλότελα ὡς σήμερα ξεκαθαρισμένο· ἐνῶ ἡ κύρια ὑποδιαίρεσή του ἀνέβαινε μὲ μιὰ μεγάλη κλιμακωτὴ στοᾶ, ποῦ διακρίνονται ἀκόμα τὰ θεμέλιά της, σὲ μιὰ πύλη ποῦ χάθηκε, στὴ βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ Ἀνακτόρου· ἀπὸ ἐκεῖ μπορούσε κανεὶς νὰ φθάσει στὸ Διάδρομο τῆς Πομπῆς. Πιὸ κοντὰ στὸ Ἀνάκτορο, ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν παραπάνω πρόσβαση, μορεῖς νὰ δῆς τὸ Νότιο Σπίτι ποῦ εἶναι σήμερα ἀγκιστρωμένο στὸ χῶρο τοῦ παλατιοῦ.

Μιὰ ποῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀκολουθήσεις τὸ διάδρομο, χωρεῖς τώρα μέσα ἀπὸ τὴν πόρτα ποῦ εἶναι στὰ ἀριστερά σου, περνᾶς πίσω ἀπὸ τὴν κόκκινη κολῶνα καὶ σταματᾶς στὸ σημεῖο ποῦ ὁ ἐπισκέπτης τοῦ Ἀνακτόρου θὰ ἄφηνε τὸ Διάδρομο τῆς Πομπῆς γιὰ νὰ μπῆ στὰ Νότια Προπύλαια (Πίν. II). Τὸ νοτιοδυτικὸ των τμήμα ἀναστηλώθηκε· μορεῖς νὰ δῆς καὶ τὶς βάσεις ἀπὸ τὶς τρεῖς ἄλλες κολῶνες. Ἀρχικὰ τὰ Προπύλαια ἦσαν πλατύτερα καὶ πρόβαλλαν ἀνατολικώτερα, ἀφοῦ ἡ κάτω ἀπὸ τὸ

δάπεδο «κασέλλα», πού εἶναι κοντά στήν ἀνατολική παραστάδα. προχωρεῖ κάτω ἀπό τόν σημερινό τοῖχο. Τῇ διακόσμηση στους τοίχους ἀποτελοῦσε μιὰ πομπή νέων πού βάσταζαν ἀγγεῖα. Ἡ πιὸ ἀκέραια μορφή—ὁ περίφημος «Ρυτοφόρος»—εἶναι στό Μουσεῖο καί τὰ ἀντίγραφα πού τοποθετήθηκαν στήν ἀρχική των θέση ὀλοκληρώθηκαν ἀπό τῇ μορφή αὐτή καί ἀπό ἄλλα κομμάτια. Οἱ μορφές αὐτές δείχνουν τόν ἰδεώδη τύπο τῆς μινωικῆς νεότητας μέ δακτυλίδι μέση—πού καί σήμερα τὴν βλέπει κανεὶς στήν Κρήτη—, μέ τὶς μακρὲς μαῦρες καί σγουρωτὲς πλεξίδες των, τὰ περιζώματα καί τὶς μεταλλικὲς ζῶνες των καί μέ τοὺς σφραγιδο-λίθους στόν καρπὸ τοῦ χεριοῦ των. Ἔχουν μιὰ καταπληκτικὴ ὁμοιότητα μέ τοὺς «Μεγάλους τῶν Κερτρί» πού τοὺς βλέπουμε στοὺς αἰγυπτιακοὺς τάφους νὰ φέρουν δῶρα στό Φαραὼ μινωικὰ κομφοτεχνήματα.

Τὰ μεγάλα κέρατα, πού βρίσκονται κοντὰ στὰ Προπύλαια, ἀρχικὰ στεφάνωναν τὴ νότια πρόσοψη τοῦ Ἀνακτόρου.

Συνεχίζοντας τὴν πορεία μέσα ἀπὸ τὰ Προπύλαια, ἀνεβαίνεις τὴν ἀνοικτὴ σκάλα, πού κάποτε περιστοιχιζόταν ἀπὸ κιονοστοιχίες, πρὸς τὸ Ρίανο Nobile, τὸ κύριο πάτωμα, ὅπου ὑπῆρχαν τὰ ἐπίσημα διαμερίσματα καί οἱ αἴθουσες ὑποδοχῆς (Σχέδ. 3). Ἴσως φαίνεται κάπως τολμηρὸ ὅτι ἀναστηλώθηκε τόσο πολὺ μιὰ πού φυσικὰ τίποτα δὲν βρέθηκε «κατὰ χώραν»· μὰ ἡ παρουσία βάσεων ἀπὸ κολῶνες καί ἀπὸ παραστάδες, σκαλοπατιῶν καί ἀκόμη πλακῶν τοῦ δαπέδου, πού θὰ ᾤσθητε νὰ εἶχαν πέσει ἀπὸ τὸ ἐπάνω πάτωμα, μαζί μέ τὸ μεγαλύτερο πάχος μερικῶν ἀπὸ τοὺς κάτω τοίχους, γιὰ νὰ βαστοῦν τὸ ἐπὶ πλέον βάρος, δικαιολογοῦν ἀπόλυτα τὴν προσπάθεια νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ τόσο σημαντικό μέρος τοῦ Ἀνακτόρου κατανοητό. Ἐξω ἀπ' αὐτὸ ἡ ἀποσύνθεσι μεγάλου μέρους τοῦ ἰσογείου ἔκανε κάπως ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη νὰ στεγασθῇ.

Στὴν κορυφὴ τῆς σκάλας ὑπάρχει μιὰ πύλη καί ἓνας προθάλαμος· ἔπειτα ἔρχεται ἓνα δωμάτιο μέ τρεῖς κολῶνες· δεξιὰ του βρισκόταν ἓνα θησαυροφυλάκειο τοῦ ἱεροῦ, πού τὰ μαρμάρινα ρυτὰ του καί ἄλλα ἀντικείμενα τοῦ περιεχομένου του βρέθηκαν

πεσμένα κάτω. Ὁ Ἐπάνω Μακρὸς Διάδρομος, πὺν σχίζει τὸ κέντρο τοῦ Piano Nobile, ἦταν ὑπαίθριος· ὄχι μόνο γιατί χρειάζονταν νὰ δώσει φῶς σὲ τόσα δωμάτια πὺν τὸν περιστοιχίζαν, ἀλλὰ καὶ γιατί βρέθηκαν κομμάτια ἀπὸ τὸ σκληρὸ ἀδιαπέραστο στὸ νερὸ ἐπίστρωμα τοῦ δαπέδου του.

Πέρα ἀπ' αὐτὸν καὶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ βρίσκεται ἡ Μεγάλῃ Αἴθουσα, πὺν εἶχε, κατὰ τὶς ἐνδείξεις πὺν ὑπάρχουν, δυὸ κολῶνες, καὶ μιὰ ἄλλη στενότερη μὲ ἕξ κολῶνες.

Τώρα κατεβαίνεις τὴν ξύλινη σκάλα* πὺν τοποθετήθηκε στὸ νότιο ἄκρο πρὸς τὸ Μακρὸ Διάδρομο τῶν Ἀποθηκῶν (Πίν. II). Αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ Ἀνακτόρου πρέπει νὰ ἦταν κατασκότεινο, θὰ φωτιζόταν μόνο μὲ λύχνους καὶ δαδιά. Κάτω ἀπὸ τὸ πλακόστρωτο τοῦ διαδρόμου βρίσκονται χωμένες μερικὲς Κασέλλες καὶ τὸ ἴδιο συμβαίνει στὶς ἀποθήκες. Οἱ «κασέλλες» αὐτὲς εἶχαν ἀρχικὰ ἐπένδυση ἀπὸ μολυβένια φύλλα καὶ ὑπάρχουν ἐνδείξεις πὺς χρησιμοποιήθηκαν γιὰ πολύτιμα κειμήλια. Λεῖψανα ἀπὸ κιβώτια μὲ ἐνθετη διακόσμηση καὶ χρυσὰ φύλλα βρέθηκαν σὲ μερικὲς ἀπ' αὐτὲς. Πολλὰ ἀπὸ τὰ μεγάλα πιθάκια, πὺν φυλαγόταν τὸ κρασί καὶ τὸ λάδι, τὸ εἰσόδημα καὶ τὰ προϊόντα ἐξαγωγῆς τῶν ἐμπόρων - πριγκήπων τῆς Κνωσοῦ, συγκολλήθηκαν καὶ τοποθετήθηκαν στὴν ἀρχικὴ των θέση. Ὅταν τὸ Ἀνάκτορο καταστράφηκε κάμποσο λάδι ἄρπαξε φωτιά καὶ τὰ πιθάκια ἀναποδογύρισαν. Οἱ γυψόπλακες ἦπιαν τὸ φλογισμένο λάδι καὶ πολλὲς ἀπ' αὐτὲς εἶναι ἀκόμη μελανιασμένες καὶ λιπαρές.

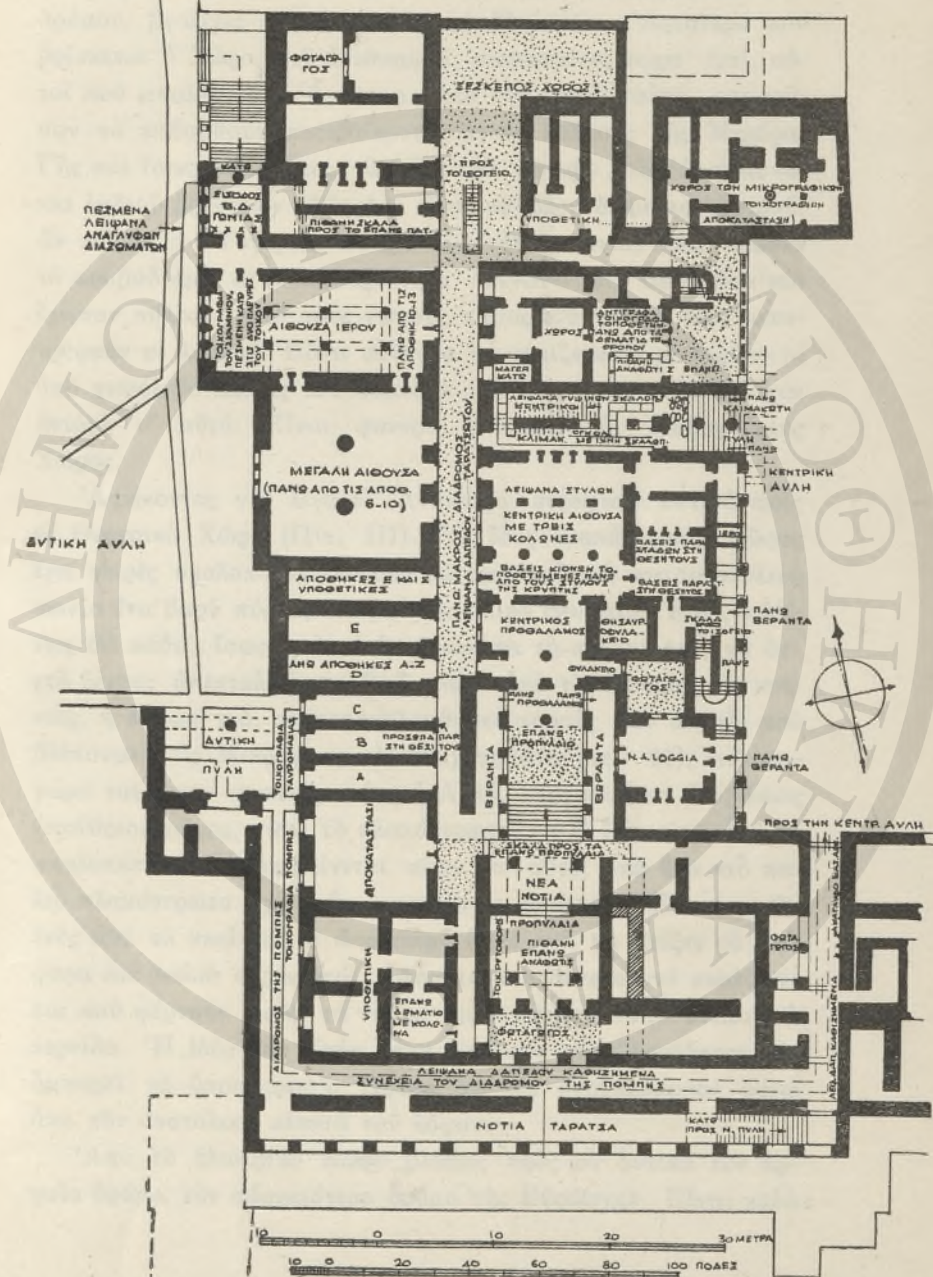
Ἀπὸ τὶς ἀποθήκες αὐτὲς ὑπῆρχαν δεκαοκτὼ χωρὶς νὰ λογαριάσουμε τρεῖς πρὸς τὸ νότιο ἄκρο πὺν μῆκαν σὲ ἀχρηστία. Οἱ ἀπὸ γυψόλιθο μπλόκοι σὲ σχῆμα κόλουρης πυραμίδας πὺν συναντᾶς κατὰ διαστήματα εἶναι βάσεις ἀπὸ Διπλοῦς Πελέκει, πὺν πέσαν ἴσως ἀπὸ τὸ ἐπάνω πάτωμα. Ἀπὸ γραφεῖα τοῦ ἐπάνω πατώματος πρέπει νὰ προέρχονται οἱ σωροὶ τῶν πήλινων

* [ΣΗΜ. ΜΕΤΑΦΡ. Ἡ ξύλινη αὐτὴ σκάλα καταστράφηκε καὶ δὲν ἀντικαταστάθηκε. Ὁ ἐπισκέπτης ἤμπορεῖ νὰ κατέβει ἀπὸ τὴ σκάλα τῶν Προσυλαίων].

πινακίδων μὲ ἐπιγραφὰς τοῦ τελευταίου γραμμικοῦ συστήματος τοῦ Ἀνακτόρου (κατηγορίας Β) ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ καὶ ποὺ θεωροῦνται ἀπὸ πολλοὺς τὸ πιὸ σπουδαῖο εὑρημα τῆς ἀνασκαφῆς. Πάνω ἀπὸ χίλιες τετρακόσιες βρέθηκαν ἀνήκοντες σὲ πολλοὺς ἀποθέτες καὶ σὲ πολλὰς περιπτώσεις ἀποτελοῦσαν φανερὰ καταλόγους ἀντικειμένων τῶν Ἀνακτόρων καὶ καταλόγους ἀπὸ ἀνδρες καὶ γυναῖκες. Περιεῖχαν ἀκόμη παραστατικὰ χαράγματα (ιδεογράμματα) πολλῶν ἀντικειμένων γιὰ τὰ ὅποια γίνονταν λόγος, ὅπως ποικίλα σχήματα ἀγγείων, δημητριακά, ὄπλα, ἄρματα καὶ ἄλλα. Μερικὲς ἀπὸ τὶς πινακίδες βρέθηκαν σὲ μιὰ πλήρη λάρνακα καὶ ἀπὸ μιὰ παράδοση ποὺ σώθηκε στὸ «Χρονικὸ τοῦ Δίκτυος τοῦ Κρητὸς» φαίνεται πὺς ἡ πρώτη ἀνακάλυψη μινωικῶν πινακίδων ὀφείλεται σὲ μεγάλο σεισμὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Νέρωνος, ποὺ εἶχε γιὰ ἀποτέλεσμα νὰ ἀνοιχθῆ ἓνα «κιβώτιο ἀπὸ κασσίτερο» στὴν Κνωσὸ μὲ περιεχόμενο ἔγγραφο ἀπὸ φλοιὸ φίλῳρας σὲ ἄγνωστη γραφή. Οἱ «κασέλλες» τοῦ μινωικοῦ Ἀνακτόρου, ὅπως εἶδαμε, ἦταν ντυμένες μὲ μολυβένια φύλλα. Στὸ βόρειο ἄκρο τοῦ διαδρόμου στρίβεις δεξιὰ, περνᾷς τὴ μικρὴ ἀποθήκη ὅπου βρέθηκε ἓνας ἀποθέτης μὲ ἱερογλυφικὲς πινακίδες, ξαναστρίβεις δεξιὰ, ὕστερα ἀριστερά, ὥσπου φθάνεις σὲ μιὰ ξύλινη πόρτα στὸ σκέτο τοῖχο δεξιὰ σου· γυρίζεις πάλι ἀριστερὰ ἀπέναντι τῆς πόρτας αὐτῆς καὶ κατεβαίνεις σὲ μιὰ κατηφορικὴ γυριστὴ διάβαση. Δεξιὰ τῆς βρίσκονται τὰ θεμέλια ἑνὸς ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα μέρη τοῦ Ἀνακτόρου ποὺ εἶναι γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «τὰ Παλιὰ Κελλιὰ» (ΜΜΙ). Ἀρχικὰ φαίνεται πὺς ἀποτελοῦσε ἓνα εἶδος ἀπομονωμένου πύργου καὶ κάτω ἀπὸ τὰ θεμέλια τῶν τοίχων του βρίσκονται ἕξη πετροντυμένα κελλιὰ. Σὲ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ ὑπάρχουν ἴχνη σκληροῦ σοβά ποὺ θὰ ἠμποροῦσε νὰ φέρει στὴ σκέψη στέρνας νεροῦ. Καὶ γιὰ κελλιὰ φυλακῆς θὰ ταίριαζαν περίφημα. Ὄταν τὸ Ἀνάκτορο αὐτὸ ποὺ τώρα στέκει, οἰκοδομήθηκε, τὰ κελλιὰ αὐτὰ ἐπιχώστηκαν κάτω ἀπὸ δάπεδα καὶ ἀπὸ τὸ χῶρο αὐτὸ προέρχεται ἡ τοιχογραφία ποὺ εἶναι γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα «Κροκοσυλλέκτης», ὅπως καὶ οἱ «Μικρογραφικὲς Τοῖχογραφίαι» (σελ. 41).

ΑΠΟ ΤΟ ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΧΩΡΟ

ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΤΗΣ ΚΝΩΣΤΩ
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΕΝΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
ΕΙΣΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ "ΡΙΑΝΟ ΝΟΒΙΕ,
ΤΗΣ ΔΥΤ. ΠΤΕΡΥΓΑΣ
 (ΚΑΤΑΣΤΡΩΜΕΝΟ ΠΛΑΝΟ ΣΤΑ ΔΕΔΩΜΕΝΑ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ
 ΑΠΟ ΤΟΥΣ W.G. NEWTON & THEOD. FYFE.)

ΣΧΕΔΙΟ ΑΡ. 3,

Περνώντας ἀπὸ μιὰ πόρτα στὸ βάθος τοῦ κατηφορικοῦ διαδρόμου, βγαίνεις στὸ Βορειοδυτικὸ Πρόστωο. Ἐξίσω σου βρίσκεται ὁ Χῶρος τοῦ Καθαροῦ, στεγασμένος τώρα ἐκεῖ, αὐτοὶ ποὺ μπαῖναν στὸ Ἐνάκτορο ἀπὸ τὴν εἴσοδο αὐτή, μποροῦσαν νὰ καθαρθοῦν κατεβαίνοντας στοὺς κόλπους τῆς Μητέρας Γῆς καὶ ἴσως ἀλείφοντας τὰ μέλη των μὲ λάδι, ἀφοῦ φλασκᾶκια λαδιοῦ βρέθησαν ἐδῶ. Δὲν εἶναι καθόλου δωμάτιο λουτροῦ, ἀν καὶ στὴν Ὑστερομινωικὴ I Περίοδο φαίνεται πὼς ἔδωσαν τὸ προβάδισμα στὴν καθαριότητα ἀπέναντι στὴ θεοσέβεια καὶ ἔχωσαν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς χώρους καθαροῦ γιὰ νὰ τοὺς μετατρέψουν σὲ λουτρά. Εἶναι ἀδύνατο νὰ γέμιζε ποτὲ μὲ νερὸ — οἱ ἀπὸ γυψόλιθο πλάκες τοῦ δαπέδου καὶ τῶν τοίχων δὲν θὰ ἔχαν ἀντοχὴ σ' αὐτό. Εἶναι φανερὰ τελετουργικὸς Καθατήριος Χῶρος.

Ἀφήνοντας γιὰ λίγο τὸ Ἐνάκτορο, στρέφεται δυτικὰ πρὸς τὸ Θεατρικὸ Χῶρο (Π'ν. III). Ὁ ἴσος πλακόστρωτος χώρος ἔχει σειρὲς σκαλοπάτια ἀπὸ δυὸ πλευρὲς καὶ στὴ νοτιοανατολικὴ γωνία ἓνα βαρὺ πύργο, ἴσως τὸ Βασιλικὸ Θεωρεῖο. Ἐδῶ, ὁ Μίνως θὰ κάθιζε ἴσως, γιὰ νὰ ἐπιθεωρήσει τὸ στρατό του, νὰ δεχτῆ ξένους ἀπεσταλμένους ἢ τὸ φόρο ἀπὸ τὶς ἡπειρωτικὲς κτήσεις, ἢ ἀκόμη γιὰ νὰ παρακολουθήσει χοροὺς σὰν αὐτοὺς ποὺ βλέπουμε στὶς Μικρογραφικὲς Τοιχογραφίες (σελ. 41), ἐνῶ τριγύρω του ἦταν συγκεντρωμένη ἡ Αὐλή. Ἀρχικὰ ἦταν ἓνας ἴσος ὑπαίθριος χώρος, γιατί τὸ πλακόστρωτο περνᾷ ἴσα κάτω ἀπὸ τὰ σκαλοπάτια καὶ ξαναφαίνεται πίσω ἀπ' αὐτά, ἐνῶ ἓνα πιδὸ παλιὸ πλακόστρωτο εἶχε ἀκόμα μεγαλύτερη ἔκταση. (Ἐνα κομμάτι ἐνὸς ἀπὸ τὰ σκαλοπάτια ἀπομακρύνθηκε γιὰ νὰ δεῖξει τὰ διαφορὰ πιδὸ παλιὰ στρώματα). Ἀργότερα πρόσθεσαν τὰ σκαλοπάτια ποὺ φέρνουν πρὸς τὰ νότια, καὶ τελευταῖα τὴν ἀνατολικὴ κερκίδα. Ἡ ἰδέα ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ «χώρος τῆς Ἀριάνης» δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑποστηριχθῆ. Πρέπει νὰ τὸν ἀναζητήσουμε κάτω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλαγιὰ τοῦ λόφου.

Ἀπὸ τὸ Θεατρικὸ Χῶρο βλέπεις πρὸς τὰ δυτικὰ τὸν ἀρχαῖο δρόμο, τὸν «ἀρχαιότερο δρόμο τῆς Εὐρώπης». Εἶναι καλὰ

στρωμένος με πλάκες καὶ σὲ κάθε του πλευρὰ ὑπάρχουν περὺ για τοῦ δρόμου στρωμένα με σκληρὸ ἐπίστρωμα καὶ ὄχρτοί. Ὁδηγεῖ πρὸς τὴν κύρια ἀρτηρία πὺ κατευθύνεται πρὸς βορρᾶν (βλ. παραπάνω σελ. 21) καὶ πρὸς τὸ Μικρὸ Ἀνάκτορο, τρία λεπτά μακρύτερα, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ σημερινοῦ δρόμου. Ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸν φανταστῆς ὄχι σὰ μοναχικὸ δρομάκι ἐξοχῆς, ἀλλὰ σὰν κύριον δρόμον μιᾶς πολυάσχολης πόλης. Ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη μεριὰ βρίσκονται διάφορα σπίτια, τὸ Σπίτι τῶν Τοιχογραφιῶν καὶ τὸ Ὀπλοστάσιο. Τὸ Ἀνάκτορο δὲν ἦταν ἀπομονωμένο : ἦταν τὸ κέντρο σὲ μιὰ μεγάλη πόλη πὺ ὁ πληθυσμὸς τῆς δύσκολα θὰ ἦταν με μέτριον ὑπολογισμὸ μικρότερος τῶν 100,000 κατοίκων, ἂν συμπεριλάβουμε καὶ τὸ ἐκτεταμένο λιμάνι, γιὰ τὸ ὅποιο ὑπάρχουν ἐνδείξεις. Ὁ δρόμος φαίνεται βέβαια στενός, ἀλλὰ πρέπει νὰ θυμηθοῦμε πὺς τὸ ἄλογο κάνει πολὺ ἄργὰ τὴν ἐμφάνισή του στὴν Κρήτη καὶ ὅτι τοὺς πλουσίους τοὺς μετᾶφερναν με φορεῖα ἢ πλακόστρωτη ἐπίστεψη τοῦ δρόμου ἦταν μᾶλλον ἕνα πεζοδρόμιον γιὰ νὰ μὴ γλυστροῦν τὰ πόδια τῶν βασιτᾶων.

Τώρα ξαναγυρίζεις καὶ ἀκολουθεῖς ἐξωτερικὰ τὴ βορεινὴ πλευρὰ τοῦ Ἀνακτόρου· μπαίνεις ἔτσι μέσα στὰ θεμέλια ἐνὸς προπύλαιου, στὴν αἴθουσα με τοὺς ὀγκώδεις τετράγωνους στύλους πὺ εἶναι γνωστὴ με τὸ ὄνομα «τὸ Τελωνεῖο». Ἀπὸ ἐδῶ ἀνεβαίνεις ἴσα στὴν Κεντρικὴ Αὐλή, περνῶντας τὴν Βόρεια Εἴσοδο (Πίν. IV). Ὅταν οἰκοδομήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ Ἀνάκτορον, ἢ εἴσοδος αὐτὴ ἔπιανε ὄλον τὸ πλάτος, ἀπὸ τὸν ψηλὸ τοῖχο στ' ἀριστερὰ ὡς τὸν πίσω τοῖχον τῆς ἀναστηλωμένης στοᾶς δεξιᾶ. Ἴσως κάποιος φόβος ξαφνικῆς ἐπιδρομῆς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἀκτῆς στάθηκε ἢ αἰτία νὰ τὴν στενέψουν, τοποθετῶντας μπροστὰ σὲ κάθε τοῖχον προμαχῶνες. Πάνω ἀπ' αὐτοὺς τοὺς προμαχῶνες ὑπάρχουν στοές, πὺ ἔχουν τοὺς τοίχους τῶν διακοσμημένων με ἀνάγλυφα, ὅπου ἴσως μπορούμε νὰ ἀναγνωρίσουμε τὰ πρότυπα τῶν χρυσῶν «κυπέλλων τοῦ Βαφειοῦ», με τὴν ἀγελάδα πὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ δόλωμα καὶ με τοὺς ταυροκαθάπτες. Ἡ δυτικὴ στοὰ ἀναστηλώθηκε γιὰ νὰ προστατεῦ-

σει τὸ ἀντίγραφο τοῦ ἀναγλύφου «Ταύρου πὸν δοῦα», τοποθετημένου παλιὰ σ' αὐτῇ τῇ θέσῃ. Μιὰ σκάλα, πιὸ πέρα στὴν ἀνηφορική διάβαση, ἔφερεν πάνω στὴ Στοά. Τὸ ἀντίγραφο αὐτὸ κατασκευάστηκε μὲ βάση πολλὰ κομμάτια. Τὰ φύλλα τῆς ἑλιάς ἀποδόθηκαν ἄλλα ἀνάγλυφα καὶ ἄλλα ἐπίπεδα. Δείχνουν τρία χρώματα, τὸ σκοτεινοπράσινο τῆς κύριας πλευρᾶς τοῦ φύλλου, τὸ ἀνοιχτὸ πράσινο τῆς πίσω του πλευρᾶς καὶ τὸ κοκκινωπὸ τοῦ φθινοπώρου. Ὁ ταῦρος ἔστηκε ἀκόμα ὅταν κατέβηκαν οἱ Ἕλληνες στὴν Κρήτη, γιατί βρέθηκε πεσμένος σὲ ψηλότερο ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ λείψανα ἐπίπεδο. Θὰ εἰκονογραφοῦσε κάπως τὴν ἱστορία τοῦ Μινωταύρου. Ὅλο τὸ Ἐνάκτορο, πραγματικά, φαίνεται πὸς θεωρήθηκε σὰ στοιχειωμένο, ἄβατο μέρος, γιατί ἐνῶ ἀμέσως ἔξω ἀπὸ τὰ ὄριά του ἑλληνικὰ λείψανα, ἀπὸ τὴ Γεωμετρικὴ Περίοδο καὶ πέρα, ἀποτελοῦν παχιά στρώματα, στὸ ἴδιο τὸ Ἐνάκτορο, ἂν ἐξαίρεσει κανεὶς ἓνα μικρὸ ἱερὸ (βλ. παρακάτω), κανένα λείψανο ἑλληνικῆς κατοικίας δὲ βρέθηκε. Ἐξίζει διαβατικὰ νὰ σημειώσουμε ὅτι τὰ σημεῖα τῶν λατόμων στὰ πελέκια τῆς θαλάσσιας αὐτῆς πύλης τῆς Κνωσοῦ εἶναι σὲ σχῆμα τρίαينات.

Ὅσο ἀνεβαίνεις τὴν ἀνωφερικὴ δίοδο βλέπεις λίγο λίγο νὰ ξεπροβάλλει ὁ ὄγκος τοῦ Γιούκτα, τοῦ βουνοῦ γιὰ τὸ ὅποιο οἱ «*ψεῦσται Κρητες*» μάταια ἔλεγαν πὸς ὁ Ζεὺς ἦταν θαμμένος. Δυτικώτερα κάμποσο δρόμο τὸ σχῆμα του φαίνεται σὰν τὸ ὄραϊο μὲ γένια κεφάλι ἐνὸς ξαπλωμένου θεοῦ.

Ἡ Κεντρικὴ Αὐλὴ χωρίζει τὰ ἐπίσημα καὶ κρατικὰ διαμερίσματα τοῦ Ἐνακτόρου πρὸς τὰ δυτικὰ ἀπὸ τὰ περισσότερα ἰδιωτικὰ διαμερίσματα κατοικίας πρὸς τὰ ἀνατολικά (Πίν. VIII). Ὅταν ἰδρῦθηκε τὸ Ἐνάκτορο (MMI), ὅλα τὰ κτήρια πὸν κάποτε στεκόνταν ἐδῶ σαρώθηκαν καὶ κατασκευάστηκε καὶ ἰσοπεδώθηκε ἡ σημερινὴ αὐλὴ· τὰ λείψανά των χρησιμοποιήθηκαν γιὰ νὰ ψηλώσουν τὸ ἐπίπεδο τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ Ἐνακτόρου. Ἐτσι τώρα βρίσκονται ἀμέσως πάνω σὲ νεολιθικὰ λείψανα, πὸν κατεβαίνουν σὲ μερικὰ μέρη σχεδὸν εἴκοσι πόδια. Ἀπομεινάκια ἀπὸ τὸ πλακόστρωτο τῆς αὐλῆς μπορεῖ κανεὶς νὰ δῇ ἐδῶ

κ' ἐκεῖ. Στὴ βορειοδυτικὴ γωνία, σὲ στρωῶμα MMII, βρέθηκε ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ ἀγαλματάκι κάποιου ἐπίσημου Αἰγυπτίου, τοῦ Οὐζέρ, ἴσως πρεσβευτῆ στὴν Αὔλῃ τοῦ Μίνωα.

Ἡ πρώτη ὁμάδα τῶν δωματίων στὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς αὐλῆς ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν Αἴθουσα τοῦ Θρόνου καὶ τὰ ἄλλα συνεχόμενα μ' αὐτὴ δωμάτια, ποὺ κατασκευάστηκαν τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Ἀνακτόρου (YMII).

Μὲ πρόσωπο πρὸς τὴν αὐλὴν βρῖσκεται ἓνας προθάλαμος μὲ πέτρινους πάγκους στὸ βόρειο καὶ νότιο τοῖχο καὶ μὲ ἓνα ξύλινο θρόνο, ὁμοίωμα τοῦ θρόνου τοῦ γειτονικοῦ δωματίου, τοποθετημένο ἐκεῖ ποὺ ἀπανθρακωμένα λείψανα ἔδειχναν τὴ θέση του. Ὑστερὰ ἔρχεται τὸ κυρίως «Δωμάτιο τοῦ Θρόνου». Ἀριστερὰ στέκει ὁ θρόνος τοῦ Μίνωος ἀπὸ γυψόλιθο, στὴ θέση ἀκριβῶς ποὺ βρέθηκε. Ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη μεριὰ παραστέκουν οἱ καθισμένοι γούρες, ποὺ κομμάτια τῶν βρέθηκαν ἐδῶ, ὅπως καὶ ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη μεριὰ τῆς πόρτας ποὺ φέρνει πρὸς τὸ ἱερό. Ἀπέναντι ἀπὸ τὸ θρόνο εἶναι, σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο, ἓνας «Χῶρος Καθαροῦ» γιὰ τελετουργικοὺς καθαρμούς καὶ ὄχι γιὰ λουτρό, ὅπως στὴν ἀρχὴ ὑπόθεσαν. Κάθε λόγος ὑπάρχει νὰ υποθέσουμε πὼς τὸ δωμάτιο αὐτὸ χρησίμευε σὲ τελετουργικὸ σκοπὸ—ἴσως σὰν ἓνα εἶδος Ἱεροδικαστήριου τοῦ Βασιλιᾶ-Ἀρχιερέα. Ὑπάρχουν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ σημάδια ξαφνικῆς καταστροφῆς ποὺ ἔκοψε στὴ μέση κάποια τελετουργία χρίσματος: ἀρτόσχημα ἀλάβαστρα βρέθηκαν καταγῆς κοντὰ στὴν εἴσοδο μαζί μὲ ἓνα ἀναποδογυρισμένο λαδοπίθαρο, ἀπὸ ὅπου τὰ γέμιζαν. Μέσα ἀπὸ τὸ κύριο Δωμάτιο τοῦ Θρόνου φαίνεται πὼς εἶναι ἓνα μικρὸ ἱερὸ μὲ ὑψηλὸ πεζοῦλι ὅπου πάνω βρέθηκαν κομμάτια ἀπὸ ἀντικείμενα λατρείας καὶ στολῖδια. Δεξιὰ βλέπεις μιὰ μικρὴ ἐκθεση ἀπὸ ἀγγεῖα, ἐνῶ ἀριστερὰ ὑπάρχει ἓνα δωμάτιο ἀπὸ ὅπου ἠμπορεῖς νὰ ρίξεις μιὰ ματιὰ σὲ ἓνα μικρὸ δωμάτιο μὲ καθίσματα, ἓνα ἐπίχριστο πεζοῦλι καὶ ἓνα εἶδος πυροστιᾶς. Εἶναι γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «τὸ Μαγειριὸ». Ὁλόκληρη ἡ ὁμάδα αὐτὴ τῶν δωματίων σχηματίζει ἓνα αὐτόνομο σύστημα καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανο ὁ βασιλιᾶς νὰ ἀποτραβιόν-

ταν ἔδω γιὰ τελετουργίες πὺν θὰ βαστοῦσαν κάμποσες μέρες.

Ἀκριβῶς ἔξω ἀπὸ τὴ βορειοανατολικὴ γωνία τοῦ προθαλάμου μιὰ γυριστὴ σκάλα ἀνεβάζει στὸ δεῦτερο πάτωμα (Πίν. 3). Ἡ στρογγυλεμένη γωνιά μέσα στὴν ὁποῖαν ἀνεβαίνει εἶναι λείψανο τοῦ πρώτου (MMI) Ἀνακτόρου, πὺν ἀπόμεινε καὶ διατηρήθηκε ὡς τὴν τελικὴ καταστροφή. Στὸ δεῦτερο πάτωμα ὁλοκληρώθηκε μιὰ ταράτσα καὶ μιὰ σειρὰ δωματίων, πὺν ἀντιστοιχοῦν μὲ τὰ ἀποκάτω. Ἀμέσως πάνω ἀπὸ τὸ Δωμάτιο τοῦ Θρόνου εἶναι κρεμασμένες μιὰ σειρὰ ἀντίγραφα ἀπὸ διάφορες τοιχογραφίες πὺν βρέθηκαν στὸ Ἀνάκτορο καὶ σὲ ἓνα γειτονικὸ σπίτι. Ἀπέναντι ἀπὸ τὴν εἴσοδο κρέμεται ἡ ὁμάδα τῶν «Κυανῶν Κυριῶν», πὺν βρέθηκε στὴν ἀνατολικὴ πτέρυγα τοῦ Ἀνακτόρου. Κοντὰ στὴν πόρτα, νοτικά, ἔρχεται πρῶτο τὸ μικρὸ χαριτωμένο ἔργο ἀπὸ τὸ Σπίτι τῶν Τοιχογραφιῶν πὺν εἶναι γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «Ὁ Ἀρχηγὸς τῶν Μαύρων»: ἓνας κομψὸς νέος μινωίτης ὑπαξιωματικὸς ὁδηγεῖ «ἐπὶ δύο ζυγῶν» τὴν ὁμάδα τῶν μαύρων Σουδανέζων του. Πιὸ πέρα εἶναι ἡ γεμάτη φαντασία τοιχογραφία τοῦ «Κροκοσυλλέκτη», τὸ πιὸ πρῶιμο παράδειγμα εἰκονιστικῆς τοιχογραφίας πὺν ἔχουμε (MMII) (Πίν. XI)*. Προέρχεται ἀπὸ τὸ χῶρο πὺν ἐκτείνεται πάνω ἀπὸ τὰ βαθιὰ πετροντυμένα κελιά (βλ. σελ. 36). Στὸ βόρειο τοῖχο τοῦ δωματίου εἶναι δυὸ σκηνές ἀπὸ τὶς Μικρογραφικὲς Τοιχογραφίες πὺν βρέθηκαν στὸν ἴδιο χῶρο, ἂν καὶ εἶναι ὑστερώτερες (MMIII-ΥMI). Παρουσιάζουν πολὺ καλὰ τὴν ἱμπρεσιονιστικὴ δεξιότεχνία τοῦ καλλιτέχνη στὴν ἀπεικόνιση πολλοῦ κόσμου. Ὁ τρόπος πὺν σχεδιάζεται πλῆθος ἀπὸ κεφάλια καὶ μορφές ἀνδρικές πάνω σὲ κόκκινο γενικὸ φόντο, μὲ ἄσπρες πλατειεῖς πινελιές πὺν δείχνουν τὸ θηλυκὸ στοιχεῖο, εἶναι πολὺ ἐντυπωσιακός. Παρατήρησε ἀκόμα τὰ χέρια πὺν μὲ ἐνθουσιασμό τινάζονται, πάνω στὴ γραμμὴ τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ χορὸς πὺν παριστάνεται σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς εἰκόνες αὐτὲς γίνεται φανερὸ σὲ κάποιον τόπο ἀνάλογο μὲ τὸ Θεατρικὸ Χῶ-

* [ΣΗΜ. ΜΕΤΑΦΡ. Ἡ τοιχογραφία εἶναι τολμηρὰ συμπληρωμένη. Σήμερα θεωρεῖται πιθανώτερο πὺς παριστάνει κροκοσυλλέκτη πύθηκο].

ρο (βλ. σελ. 37), ἀφοῦ εἰκονίζονται οἱ πλακόστρωτες διαβάσεις καὶ οἱ θεατῆς φαίνονται ἀραδιασμένοι σὲ ομάδες, ἢ μιὰ σειρά πάνω στὴν ἄλλη. Πρὸς βορρᾶν τῆς πόρτας εἶναι μιὰ πολὺ κινητικὴ σκηνὴ ἀπὸ ταυρομαχίαν (βλ. σελ. 49), ἀγώνισμα ποῦ ἦταν ἐξαιρετικὰ ἀγαπητὸ στοὺς μινωίτες (Πίν. XIII). Ἄνδρες καὶ γυναῖκες χαίρονταν τὸ ἐπικίνδυνον αὐτὸ ἀγώνισμα, ποῦ θὰ χρειαζόταν μεγάλη ἰκανότητα καὶ ἄσκηση, ἂν πραγματικὰ στὸ παιχνίδι αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀρπαχθῆ κανεὶς ἀπὸ τὰ κέρατα τοῦ ταύρου, νὰ πηδήσει κάνοντας τούμπα στὸν ἀέρα πάνω ἀπὸ τὴ ράχη τοῦ ζώου καὶ ἀπ' ἐκεῖ νὰ πέσει κάτω· ἡ τοιχογραφία αὐτὴ βρέθηκε στὴν ἀνατολικὴ πτέρυγα τοῦ Ἀνακτόρου. Τέλος ἔρχεται ἡ σειρά τριῶν ἄλλων εἰκόνων ἀπὸ τὸ Σπίτι τῶν Τοιχογραφιῶν. Εἶναι καὶ οἱ τρεῖς σπουδῆς ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, οἱ μплὲ πίθηκοι ποῦ τριγυροῦν μέσα σὲ κήπους καὶ τὸ πουλί ποῦ κελαδεῖ.

Περνῶντας μέσα ἀπὸ τὸ δωμάτιον αὐτὸ καὶ τὰ ἄλλα ποῦ βρίσκονται πρὸ πέρα, βγαίνεις πάλι στὸν Ἐπάνω Μακρὸν Διάδρομον (σελ. 35). Στρίβεις ἀριστερὰ καὶ πάλι ἀριστερὰ, ὥσπου φτάνεις στὸ κεφαλόσκαλον τῆς πλατιᾶς σκάλας ποῦ ὁδηγεῖ στὴν Κεντρικὴ Αὐλὴ. Προτοῦ τώρα νὰ τὴν κατεβῆς, πρόσεξε πάνω σ' ἕνα ἀπὸ τὰ γυψολιθικὰ πελέκια, ἀριστερὰ τῆς σκάλας ποῦ ἀνεβαίνει, τὰ χνάρια τῶν σκαλοπατιῶν ποῦ καλὰ ξεκαθαρίζουν καὶ ἔτσι δίνουν μαρτυρία γιὰ ἕνα ἀκόμη πάτωμα πάρα πάνω.

Κατεβαίνεις στὴν Κεντρικὴ Αὐλὴ καὶ στρίβεις πάλι δεξιὰ· σὲ τὰ θεμέλια τῆς πλευρᾶς ποῦ ἔχει πρόσωπον πρὸς τὴν αὐλὴν, ξεκαθαρίζεις τὰ χαμηλότερα μέρη ἀπὸ τὴν πρόσοψη ἐνὸς ἱεροῦ. Παλαιὰ ὑπῆρχαν δυὸ κολῶνες ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη μεριὰ ἐνὸς κεντρικοῦ πυρῆνα, ποῦ μὲ τὴ σειρά του κρατοῦσε μιὰ πέμπτη κολῶνα. Ἡ διάταξη αὐτὴ παριστάνεται σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς Μικρογραφικὰς Τοιχογραφίας (σελ. 41). Τώρα ὅμως σὺ ζονται ἐλάχιστα ἔχνη.

Πέρα ἀπὸ τὸ ἱερὸν κατεβαίνεις λίγα σκαλοπατῖα σὲ μιὰ ἀνοικτὴ αὐλὴ—τὸν Πρόδομον μὲ τὸ Πέτρινον Θρανίον. Δεξιὰ του βρίσκεται πρῶτον τὸ Δωμάτιον τοῦ Ψηλοῦ Πιθαριοῦ καὶ πέρα ἀπ'

αὐτὸ τὰ Θησαυροφυλάκεια τοῦ ἱεροῦ. Ἰδῶ φυλαγόνταν οἱ θησαυροὶ καὶ τὰ δῶρα τοῦ Ἱεροῦ. Στὴ μιὰ ἀπὸ τις δυὸ ὑπόγειες «κασέλλες» βρέθηκαν τὰ περίφημα ἀπὸ φαγεντιανὴ εἶδωλα τῆς Θεᾶς τῶν Φιδιῶν μὲ τὴν ἀκόλουθό της, ποὺ τῶρα βρίσκονται στὸ Μουσεῖο τοῦ Ἡρακλείου. Αὐτὲς οἱ μεγάλες «κασέλλες» καταχώστηκαν ἀργότερα καὶ τὴ θέσῃ των πῆραν τρία μικρότερα κιβώτια· ἀπ' αὐτὰ τὸ μεσαῖο εἶναι ἀκόμα στὴ θέσῃ του.

Δυτικὰ ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴ αὐλὴ εἶναι δυὸ δωμάτια μὲ τετράγωνους στύλους στὴ μέση (Πίν. IV). Αὐτὲς οἱ δυὸ Κρύπτες μὲ τοὺς Στύλους φαίνεται πὼς ἔχουν ἱερὸ χαρακτῆρα, γιατί ὄχι μόνο βρίσκεται ὁ διπλὸς πέλεκυς χαραγμένος πολλὰς φορὰς πάνω στὸν καθένα των, μὰ ἀκόμα γύρω ἀπὸ τις βάσεις των ὑπάρχουν αὐλάκια καὶ λεκάνες γιὰ τὸ αἶμα τῶν θυμάτων ἢ γιὰ προσφορὰς ἀπὸ σπονδῆς (βλ. στὴ Βασιλικὴ Ἐπαυλὴ καὶ στὸν Τάφο - Ἱερό). Βορεινὰ ἀπὸ τὴν πρώτη κρύπτῃ εἶναι ἓνα δωμάτιο, γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «τὸ Δωμάτιο μὲ τις Γοῦρνες».

Τώρα ξαναγυρίζεις στὸν Πρόδομο μὲ τὸ Πέτρινο Θρανίον καὶ ξαναβγαίνεις ἀπὸ τὴ νότια διπλῇ πόρτα. Σὲ μιὰ διάβαση, δεξιὰ, σώζονται παραστάδες τῶν ἀποθηκῶν τοῦ πρώτου Ἀνακτόρου μὲ τὸ σύμβολο + χαραγμένο ἐπάνω των σὰν τεκτονικὸ σημεῖο.

Ἀνεβαίνεις τὴ στενὴ σκάλα ἴσα μπροστά σου καὶ φθάνεις σὲ ἓνα ἀνοικτὸ χῶρο, ποὺ ἀργότερα δέχτηκε ἓνα Ἑλληνικὸ Ναὸ — τὸ μόνο μεταγενέστερο κτήριο πάνω στὸ χῶρο αὐτοῦ τοῦ Ἀνακτόρου (πρβλ. σελ. 39). Τώρα ξαναγυρνᾷς στὴν Κεντρικὴ Αὐλὴ πρὸς νότον τῆς ἀναστηλωμένης βεράντας, ποὺ εἶναι πιθανὸ νὰ συνεχιζόταν ὀλοτριγυρα.

Προτοῦ νὰ περάσεις στὰ Ἀνατολικά Διαμερίσματα τῆς Βασιλικῆς Κατοικίας, μπορεῖς νὰ ρίξεις μιὰ ματιὰ στὴν ἀναστηλωμένη εἴσοδο τοῦ Πομπικοῦ Διαδρόμου (βλ. σελ. 32) ποὺ βγάζει στὴν Κεντρικὴ Αὐλὴ. Κοντὰ στὸ σημεῖο αὐτὸ βρέθηκε ἡ τοιχογραφία τοῦ Βασιλιᾶ-Ἀρχιερέα· ἓνα ἀντίγραφο εἶναι τοποθετημένο στὴν ἀρχικὴ τῆς θέσῃ (Πίν. V). Ἡ ἀνάγλυφῃ αὐτὴ τοιχογραφία δείχνει τὴν ἐξιδανικευμένη μινωικὴ μορφή κάποιου πρίγ-

κηπά, μὲ τὰ φτερά τοῦ παγωνιοῦ πού ἀνεμίζουν πάνω στήν κορῶνα του καί τὸ περιδέραϊό του μὲ τὰ κρινολούλουδα· ποιὸς ξέρει ἂν δὲν εἶναι διακριτικὸ κάποιας μινωικῆς τάξης εὐγένειας ; Σὰν ἕνας αἰγύπτιος Φαραὼ παριστάνεται νὰ φορεῖ ἕνα ἀπλούτερο φόρεμα ἀπὸ ἐκεῖνο πού φοροῦν οἱ ὑπήκοοί του, ἕνα ἀπλὸ πραγματικὰ περιζώμα, πού στερεώνεται μὲ πλατεῖα ζώνη. Φαίνεται σὰ γὰ ὀδηγεῖ κάτι ἢ κάποιον, ἴσως, ὅπως βλέπουμε σὲ σφραγιδόπετρες, ἕνα γρύπα. Καὶ τριγύρω του ἀπλώνονται τὰ φανταστικὰ λουλούδια καί οἱ πεταλοῦδες ἑνὸς μινωικοῦ Παραδείσου.

Τώρα σχίζεις τὴν Κεντρικὴ Αὐλὴ ὡς τὴν κορφὴ τοῦ Μεγάλου Κλιμακοστασίου. Ὁ πέτρινος πύργος πού συναντᾷς στὸ δρόμο σου δὲν εἶναι ἀρχαῖος. Ἦταν παλιότερα τρία πατώματα ψηλὸς γιὰ νὰ ἔχει κανεῖς ἀπ' αὐτὸν θέα σ' ὀλόκληρο τὸ χῶρο προτοῦ γίνουν τόσες πολλὲς ἀναστηλώσεις.

Χνάρια ἀπὸ σκαλοπάτια πάνω στὰ γυψολιθικά πελέκια τοῦ κεφαλόσκαλου, ἀριστερὰ σὰν ἀντικρύξεις τὴν πρώτη σκάλα, δείχνουν πάλι πὼς ὑπῆρχαν στὴν ἀνατολικὴ πτέρυγα πατώματα ἀκόμη ψηλότερα.

Τὸ Μεγάλον Κλιμακοστάσιον εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα θαυμαστά ἔργα τῆς ἀρχαιότητος (Πίν. III). Πέντε σκάλες διατηρήθηκαν κατὰ χώραν, καί μὲ τὰ πλατεῖα τῶν χαμηλὰ σκαλοπάτια θά ἔδιναν κατάλληλον πέρασμα γιὰ πομπὰς καὶ λιτανεῖες.

Στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο τῆς βεράντας τοῦ πρώτου πατώματος τοποθετήθηκε ἕνα ἀντίγραφο τῆς Τοιχογραφίας τῶν Ἀσπίδων, πού δείχνει τὶς μεγάλες σὲ σχῆμα ὀκτῶ πολεμικὰς ἀσπίδες, κρεμασμέναι πάνω σ' ἕνα διάζωμα μὲ σπειρες. Τὰ κομμάτια τοῦ πρωτοτύπου βρέθηκαν πεσμένα στὸ ἀποκάτω πάτωμα. Οἱ κηλίδες πάνω στὶς ἀσπίδες παριστάνουν τὸ παρδαλὸ δέρμα τοῦ ταύρου ἀπὸ τὸ ὁποῖον φτιάχτηκαν ἢ κίτρινη ταινία τῆς μέσης εἶναι ἢ φουντωτὴ τρίχα πού κατεβαίνει στὸ κέντρο τῆς ράχης, ὅπως δείχεται στὴν Τοιχογραφία τῆς Ταυρομαχίας (βλ. σελ. 42 παραπάνω καὶ Πίν. XIII). Ἀποδόθηκαν ἀκόμα οἱ ραφεὲς τοῦ διπλοῦ φοδραρίσματος μὲ δέρμα στὰ σημεῖα πού ἦταν πιθανὸ νὰ

τροπηθῆ ἢ ἀσπίδα. Αὐτὴ ἢ βεράντα εἶναι γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα «ἢ Ἐπάνω Στοᾶς».

Κατεβαίνοντας ὡς τὸ τέρμα τοῦ Μεγάλου Κλιμακοστασίου, μπαίνεις στὴν κυρίως Αἴθουσα τῆς Στοᾶς. Ὁ ἀνοιχτὸς φωταγωγὸς ἐδῶ, εἶναι τυπικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς μινωικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Δίνει ἐπιτυχημένα φωτισμὸ καὶ ἀερισμὸ σὲ μερικὰ πατώματα καὶ προφυλάσσει ἀπὸ τοὺς τσουχερούς ἀνέμους καὶ τὸν καντερόν ἥλιο, κάνοντας ἔτσι νὰ ξεφεύγουν τὴν ἀνάγκη τῶν ἔξωτερικῶν παραθύρων.

Ἀφήνοντας τὴν Αἴθουσα τῆς Στοᾶς ἀπὸ μιὰ πόρτα στὴν βορειοανατολικὴ γωνιά, προχωρεῖς λίγα βήματα στὸν κάτω Ἀνατολικὸ-Δυτικὸ Διάδρομο καὶ στρίβεις δεξιὰ πρὸς τὴν Αἴθουσα τῶν Διπλῶν Πελέκεων. Αὐτὴ πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴ συχὴ παρουσία τοῦ συμβόλου αὐτοῦ, σημαδιοῦ τεκτονικοῦ, πάνω στὰ πελέκια τοῦ τοίχου, δεξιὰ ὅπως μπαίνεις.

Ἀριστερά σου εἶναι ἡ ἔξω Αἴθουσα τῶν Διπλῶν Πελέκεων, μεγάλο ὀρθογώνιο δωμάτιο πού τὰ χωρίσματά του μοροῦσαν νὰ κλειστοῦν χωριστὰ (Πίν. VI). Ὑπάρχουν φωλιές γιὰ τοὺς ἄξονες κάθε πόρτας καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸ πὼς διάβροχος μὲ λάδι μεμβράνες χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τζάμια τῶν φεγγιτῶν πάνω ἀπὸ τὶς πόρτες. Σ' αὐτὸ τὸ δωμάτιο βρέθηκε ἓνα διάζωμα μὲ σπεῖρες, ἀνάλογο μ' ἐκεῖνο τῆς Ἐπάνω Στοᾶς, μὰ χωρὶς τὶς ἀσπίδες. Δικαιολογημένα μοροῦμε λοιπὸν νὰ παραδεχτοῦμε πὼς σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι πραγματικὲς ἀσπίδες ἦταν κρεμασμένες στοὺς τοίχους καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο τοποθετήθηκαν ἐδῶ ἀντίγραφά των. Αὐτές, φυσικά, θὰ ἴταν ἀπὸ δέρμα βοδιῶν καὶ τὸ περίεργό των σχῆμα βγῆκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ παρουσιάζει ἐπιφάνεια γλιστερὴ σὲ κάθε τῆς σημεῖο, ἀλλιῶς τὰ πολλὰ φοδραρίσματα πού θὰ χροιαζόνταν γιὰ νὰ ἀντιστέκεται ἀποτελεσματικὰ σὲ ἄμεσο κτύπημα θὰ τὶς ἔκανε ἀσήκωτες ἀπὸ τὸ πολὺ βάρος.

Ἐνας ξύλινος θρόνος τοποθετήθηκε ἐδῶ, ἀντίστοιχα μὲ τὰ λείψανα τοῦ ἄλλου πηλόχριστου θρόνου πού βρίσκεται στὸ πλαϊνὸ δωμάτιο (μέσα στὴ τζαμωτὴ θήκη).

Ὑπάρχουν δυὸ φωταγωγοὶ καὶ ἀπὸ τὸ νοτιώτερο μοροεῖ

νά ἔχει κανεῖς μιὰ καλὴ θέα στὴν κοιλάδα τοῦ Καιράτου πρὸς τὸ βενετσιάνικο ὑδραγωγεῖο.

Ξαναγουρίζοντας στὴν ἐσωτερικὴ αἴθουσα, τὴν ἀφήνεις ἀπὸ μιὰ πόρτα τοῦ νοτίου τοίχου πὺν φέρνει μέσα ἀπὸ ἓνα τεθλασμένο διάδρομο, στὸ Μέγαρο τῆς Βασίλισσας (Πίν. VI). Αὐτὴ ἢ δίοδος πὺν εἶναι ἔτσι γυριστὴ καὶ πὺν θά ᾿δινε ἀρκετὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ «ἰδιαίτερου» στὸ διαμέρισμα, εἶναι ντυμένη μὲ ψηλὲς πλάκες ἀπὸ γυψόλιθο.

Τὸ Μέγαρο τῆς Βασίλισσας ἔχει κι ᾿αὐτὸ δυὸ φωταγωγούς καὶ, σὲ μικρότερη κλίμακα, εἶναι ἀντίστοιχο μὲ τὴν Αἴθουσα τῶν Διπλῶν Πελέκων. Πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς εἰσόδου ἀπλώνεται ἡ Τοιχογραφία τῶν Δελφινιῶν, μὲ τὰ δελφίνια, τὰ ψάρια καὶ τοὺς ἀχινοὺς της. Μιὰ σειρὰ ἀπὸ χορεύτριες φαίνεται πὺς ἀποτελέσει ἀργότερα ἓνα μέρος ἀπὸ τὴ διακόσμηση. Μιὰ ἀπὸ τὶς μορφὲς αὐτὲς ἀντιγράφηκε καὶ τοποθετήθηκε ἐδῶ.

Τὸ μικρὸ δωμάτιο δυτικὰ εἶναι τὸ λουτρό. Ἡ μανιέρα συμπληρώθηκε ἀρκετὰ μὲ γύψο καὶ ἡ περιέργη κολῶνα μὲ τὶς φουσκωτὲς ραβδώσεις ξαναγίνηκε μὲ βάση τὰ ἔχνη πὺν βρέθηκαν στὸ Μικρὸ Ἀνάκτορο. Μιὰ πλάκα ἀπὸ τὸ δάπεδο σηκώθηκε γιὰ νὰ φανοῦν οἱ πιὸ παλιὲς φάσεις, γιὰτὶ ὀλόκληρη ἢ πτέρυγα αὐτὴ τοῦ Ἀνακτόρου βρισκόταν ἀδιάκοπα σὲ μεταβολὲς καὶ ἀνακαινίσεις (βλ. παραπάνω σελ. 25).

Ἀπὸ τὴ νοτιοδυτικὴ γωνιά τοῦ Μεγάρου τῆς Βασίλισσας περνᾷς ἀκολουθῶντας τὸ διάδρομο τοῦ Ζωγραφιστοῦ Πιθαριοῦ στὸ δωμάτιο τῆς τουαλέτας τῆς Βασίλισσας. Αὐτὸ τὸ δωμάτιο φωτίζεται ἀπὸ ἓνα μικρὸ φωταγωγό, πὺν ἔχει τὸ ὄνομα, ἀπὸ τὰ τεκτονικὰ σημάδια πὺν βρέθηκαν σ᾿ αὐτόν, ἢ Αὐλὴ μὲ τὶς Ρόκες. Σὲ μιὰ γωνιά τοῦ δωματίου εἶναι ἓνα πεζοῦλι ἐπίχριστο ὄρισμένες τρύπες στὸν τοῖχο πὺν βρίσκονται πάνω ἀπ᾿ αὐτὸ καὶ οἱ ὁποῖες συνδέουν μὲ δεξαμενὲς πὺν βρίσκονται σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο δείχνουν ὅτι θά ὑπῆρχε κάποιον σύστημα μὲ τρεχούμενον νερό. Πρὸς τὸν ἀνατολικὸ τοῖχο εἶναι τὸ ἀποχωρητήριο μὲ σύστημα νεροῦ πὺν ξεπλένει καὶ συνδεόμενο μ᾿ αὐτό, δίκτυον ἀπὸ ὀχετοὺς καὶ κανάλια καὶ μὲ ἔχνη ἀκόμη ἀπὸ ἓνα ξύλινο κά.

θισμα. Τὸ περίτεχνο σύστημα γιὰ τὴν ἀποχέτευση αὐτοῦ τοῦ μέρους τοῦ Ἀνακτόρου τὸ βλέπει κανεὶς πολὺ καλὰ στὴ γωνιά τοῦ ἀδιεξόδου, στὴν ἀρχὴ τοῦ σκοτεινοῦ διαδρόμου ποὺ κατοπι περναῖ : τὸ γενικό του σχέδιο ἦταν ἐπάνω κάτω σὲ σχῆμα ἔλλειψης, καὶ οἱ δυὸ διακλαδώσεις του ἐνωρόνταν ἀνατολικά ἀπὸ τὸ Μέγαρο τῆς Βασίλισσας καὶ χύναν τὰ νερά τους σὲ κάποια ἐκροὴ στὴν ἀνατολικὴ πλαγιά. Κάθε τόσο ὑπάρχουν μικρότερα κανάλια καὶ «φρεάτια» γιὰ τὸν ἔλεγχο.

Τὸ δωμάτιο, δεξιὰ ἀπὸ τὴ σκοτεινὴ διάβαση, ποὺ τοῦ δόθηκε τὸ ὄνομα «Τρώγλη» καὶ ποὺ τώρα χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ἀποθήκευση κομματιῶν ἀπὸ ἀγγεῖα, ἦταν ἴσως Θησαυροφυλάκειο. Κάτω ἀπὸ τὴ στενὴ σκάλα, ἀριστερά, βρέθηκε ὁ περίφημος ταυροκαθάπτης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου ἀπὸ ἐλεφαντοκόκκαλο, ὅπως κι' ἄλλα κομμάτια, ποὺ ὅλα δείχνουν τὴ δεξιότοχνη γὰρ τοῦ μινωίτη καλλιτέχνη σὲ μιὰ τόσο λεπτεπίλεπτη δουλειά. Σὲ συνάφεια μὲ τὸ Θησαυροφυλάκειο βρέθηκε ἡ πιὸ μεγάλη ἀπὸ τὶς γραπτὲς πήλινες πινακίδες ποὺ ἀνακαλύφθηκαν στὸ Ἀνάκτορο· μᾶς δίνει σὲ τρία μέρη, ποὺ εἶναι ὅλα μαζί 18 γραμμές, μακροὺς κατάλογους ἀπὸ ὀνόματα προσώπων ποὺ χαρακτηρίζονται πλάι μὲ τὰ ἰδιογράμματα τοῦ «ἄνδρα» καὶ τῆς «γυναῖκας».

Ὁ διάδρομος σὲ φέρνει πάλι στὴν Αἴθουσα τῆς Στοᾶς. Προχωρεῖς ἄλλη μιὰ φορὰ μὲ κατεύθυνση τὴν Αἴθουσα τῶν Διπλῶν Πελέκεων· μὰ ἀντὶ νὰ στρίψεις δεξιὰ, προχώρα ὀλοῖσα καὶ γύρισε ἀριστερὰ σὲ μιὰ μικρὴ ἀντικάμαρα, ἀπ' ὅπου φτάνεις στὴν Ἀνατολικὴ Στοὰ τοῦ Ἀνακτόρου. Κοιτάζοντας πρὸς τὰ πίσω ἠμπορεῖς νὰ δῆς ἀπ' ἐδῶ ἓνα γυψολιθικὸ ὀγκόλιθο πάνω ἀπὸ ἓνα τετράγωνο ὑποστύλωμα. Αὐτὸς ὁ ὀγκόλιθος πρόβαλλε ἔξω ἀπὸ τὸ χῶμα πρὶν ἀκόμη ἀρχίσει ἡ ἀνασκαφή. Πίσω ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Στοὰ βρίσκονται δυὸ δωμάτια : τὸ ἓνα εἶναι γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα : τὸ Δωμάτιο μὲ τὸ Τετράγωνο Ὑποστύλωμα· τὸ ἄλλο περιέχει ἀκατέργαστα κομμάτια ἀπὸ σπαρτιατικὸ βασάλτη (Lapis Lacedaemonius), ὕλικὸ ποὺ τό ἔφεραν στὴν Κρῆτη ἀπ' ἔξω καὶ ἦταν σὲ κατεργασία ἦταν ἡ καταστροφὴ κτύπησε ξαφνικὰ τὸ Ἀνάκτορο.

Τώρα ἔχεις ἀφήσει πιά τὰ διαμερίσματα κατοικίας τοῦ Ἀνακτόρου. Ὀλόκληρο τὸ βόρειο μέρος ἦταν γιὰ τοὺς τεχνίτες, τοὺς πηλαπλάστες καὶ τοὺς λιθοξόους. Κοιτάζοντας κάτω πρὸς τὰ ἀνατολικά ἠμπορεῖς νὰ διακρίνεις τὸ ὀγκῶδες Ἀνατολικὸ Τεῖχος, λείψανο τοῦ πρώτου Ἀνακτόρου ποὺ κατέβαινε κάτω τὴν πλαγιά σὲ στενὲς πεζούλες.

Τὸ δωμάτιο ποὺ ἔρχεται κατόπι καὶ ποὺ τὸ φθάνει κανεὶς μᾶλλον σκαρφαλώνοντας, ἦταν γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «τὸ Σχολεῖο». Ἐχει πάγκους ἀπὸ τρεῖς πλευρὲς καὶ κοντὰ τοὺς ἐπίχριστες γούρνες. Εἶναι ὅμως πιὸ πιθανὸ ὅτι ἦταν κάποιον ἐργαστήριον πηλοπλάστη ἢ ἄλλου τεχνίτη, ποὺ σχηματίστηκε μὲ τὴν κατασκευὴ διαχωρισμάτων μέσα σὲ μιὰ μεγάλη αἴθουσα. Βορεινὰ ἀπὸ τὸ δωμάτιο αὐτὸ εἶναι ἡ ἀνοικτὴ Αὐλὴ τοῦ Πέτρινου Στόμιου, ποὺ ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὸ στόμιον ποὺ ἀποχέτευε τὰ νερὰ τῆς βροχῆς ἀπὸ τὴ στέγη τῆς Μεγάλης Ἀνατολικῆς Αἴθουσας, ἡ ὁποία βρισκόταν πάνω ἀπὸ ἐκεῖ, καὶ τὰ ἔχυνε στὸ τυφλὸ πηγάδι τῆς αὐλῆς αὐτῆς. Στὸν ἀποπάνω τοῖχο ὑπάρχει ἓνα ὄμοιο παράδειγμα μιᾶς βάσης κολώνας ἀπὸ κροκαλοπαγῆ πέτρα (breccia). Τὸ ὕψος της μαρτυροῦν πὼς εἶναι πολὺ παλαιᾶς χρονολογίας (MMII).

Ἀμέσως βορειότερα εἶναι τὰ «Γιγάντια Πιθάρια» (Πίν. VII). Αὐτὰ τὰ πελώρια πιθάρια, ἀρκετὰ μεγάλα γιὰ νὰ χωρέσουν ὅλους μαζί τοὺς Σαράντα Ληστές, εἶναι πάλι λείψανα τοῦ παλαιότερου Ἀνακτόρου (MMII). Ἄν καὶ θὰ ἔταν ἀδύνατον νὰ τὰ μεταφέρουν μιὰ καὶ εἶχαν τοποθετηθῆ στὴ θέση τους, ὑπερήφανα δείχναν πλῆθος ἀπὸ αὐτιὰ καὶ ῥόζους ποὺ διευκόλυναν τὸ χειρισμὸ τους, καὶ μιὰ διακόσμηση ποὺ ἀπομιμείται σκιοιὰ.

Τώρα στρίβεις δεξιὰ καὶ κατεβαίνεις πρὸς τὸν Ἀνατολικὸ Προμαχῶνα, ὅπου βρίσκεται ἓνα γερὰ προστατευμένο παραπόρτι. Ἡ εἴσοδος αὐτὴ παρουσιάζει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν περιτεχνίτη μέθοδο νὰ χαλιναγωγῆ αὐτόματα τὴ ροὴ τοῦ νεροῦ τῆς βροχῆς στὸν ἀνοικτὸ ἀγωγὸ ποὺ παρακολουθεῖ τὰ σκαλοπάτια στὸ κατέβασμά τους : ἀντὶ ν' ἀφήνουν τὸ νερὸ νὰ κατεβαίνει μὲ ἀπλὴ κλίση, παίρνοντας ὅσο πᾶει περισσότερη ταχύτητα στὸ δρόμο

του πρὸς τὰ κάτω, ἔτσι πού νὰ ξεχύνεται σὲ κάθε γωνιὰ πού περνᾶ, οἱ μηχανικοὶ κατέβαζαν τὸ νερὸ μὲ ὀλόκληρη σειρὰ ἀπὸ μικροὺς καταρράκτες· ἔτσι στὸ βάθος καθενὸς ἀπ' αὐτοὺς τὸ νερὸ ἀναχαιτιζόταν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φθάνει σὲ κάθε γωνιὰ μὲ τὴ μισὴ ταχύτητα καὶ νὰ τὴν παρακάμπτει χωρὶς νὰ χύνει ἔξω οὔτε μιὰ σταγόνα. Πρὸς τὸ κάτω μέρος βρίσκονται δυὸ τετράγωνες δεξαμενοῦλες, ὅπου ἤμποροῦσαν νὰ κρατηθοῦν τὰ κατακάθια, ἐνῶ τὸ νερὸ, καθαρὸ πιά, συνέχιζε τὴ ροή του πρὸς τὰ κάτω. Ὁ σὲρ Ἀρθοῦρος ἔλκυστικὰ ἔκαμε τὴν ὑπόθεση πὼς ἐκεῖ θὰ ἦταν τὰ πλυσταριά τοῦ Ἀνακτόρου. (Ἀπὸ ἐδῶ ἡ Βασιλικὴ Ἐπαυλὴ βρίσκεται σὲ ἀπόσταση τριῶν λεπτῶν).

Στὴν ἐπίπεδη ἔκταση ἀνάμεσα τῆς Πύλης αὐτῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ — τὸν μόνο κατάλληλο χῶρο τῆς περιοχῆς — ὁ Σὲρ Ἀρθοῦρος πιστεύει πὼς βρισκόταν ἡ Ἀρένα τῶν Ταυρομαχιῶν, ὅπου οἱ νέοι καὶ τὰ κορίτσια, ὁ φόρος πού στελνόταν ἀπὸ τὸ ἔξωτερικό, ἀπὸ τὶς κτήσεις τοῦ Μίνωος στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ἔδειχναν τὴν ἱκανότητά των στὸ ἀγώνισμα μὲ τὸν Ταῦρο τοῦ Μίνωα.

Ἀπὸ τὸν Ἀνατολικὸ Προμαχῶνα ἀνεβαίνεις πάλι καὶ περνᾶς τὰ Γιγάντια Πιθάρια, προχωρῶντας ὡς τὸ σημεῖο πού φτάνεις σ' ἓνα πλακόστρωτο διάδρομο, ὅπου, κάτω ἀπὸ ἓνα κιγκλίδωμα, βλέπεις τοὺς σωλῆνες τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Πρώτου Ἀνακτόρου· τὸ σχῆμα τους, στενώτερο πρὸς τὸ ἄνω ἄκρο, γίνηκε μὲ τὴν ἰδιαίτερη φροντίδα νὰ ἐξασφαλίσει μεγαλύτερη παροχὴ νεροῦ, πού ἀνοίγει τὸ δρόμο του ἐκτοπίζοντας κάθε φράξιμο. Σ' αὐτὸ τὸ Διάδρομο τοῦ Ζατρικιοῦ βρέθηκε ὁ ἐμπαιστικὰ διακοσμημένος ἄβακας παιχνιδιοῦ πού εἶναι σήμερα στὸ Μουσεῖο. Ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ τοῦ διαδρόμου εἶναι ἡ Βορειοανατολικὴ Αἴθουσα, ἀπὸ τὴν ἄλλη, σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο, μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀνοίγματα μὲ ἀλλάκια γιὰ κυλιστὰ διαχωρίσματα πού ἴσως εἶναι κοῦμοι, καὶ πέρα ἀπ' αὐτὰ, πρὸς τὰ βορειοανατολικά, βρίσκονται οἱ Ἀποθῆκες τῆς Βασιλικῆς Κεραμεικῆς, ὅπου ἀνακαλύφθηκαν τὰ λεπτὰ σὰν αὐγότσοφλα ἀγγεῖα (τὰ «ὠοκέλυρα») τοῦ Μεσομινωικοῦ II ρυθμοῦ.

Ἀπὸ τὸ διάδρομο τοῦ Ζατρικιοῦ γυρίζεις νοτικά. Ὑπάρχουν τρία ἀνοίγματα. Τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἀνατολικὸ εἶναι μιὰ ἀνοικτὴ ἀλλή καὶ σ' αὐτὴ βρίσκεται τὸ πάνω μέρος τοῦ ὄχτεοῦ γιὰ τὴν ἀποχέτευση τοῦ βρόχινου νεροῦ· ὁ ὄχτεὸς αὐτὸς βγάζει στὴν Αἰθλή μὲ τὸ Πέτρινο Στόμιο (βλ. σελ. 48). Ἡ κεντρικὴ πόρτα φέρνει στὴν Ἀποθήκη τῶν Πιθαριῶν μὲ τὰ Μετάλλια, πὺ μερικὰ ἀνασυνγκροτήθηκαν. Τὰ πιθάρια αὐτὰ εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὰ γιὰ τὸ φῶς πὺ χύνουν σὲ ἓνα ἐξαιρετικὰ ἀμφισβητούμενο σημεῖο τῆς ἱστορίας τῶν Μυκηναίων.

Ἡ δυτικὴ πόρτα βγάζει στὸ Διάδρομο τῶν Ἀδιεξόδων. Τὰ ὀγκώδη ὑποστυλώματά του βάσταζαν ἴσως κάποιον μεγάλο βάρος τῆς ἐπάνω αἴθουσας, πὺ τὸ γενικὸ της σχῆμα ἤμπορεῖ νὰ ξεκαθαριστῇ πάνω στὸ σχέδιο ἂν ἀκολουθηθεῖ κανεὶς τοὺς πιὸ χοντροὺς τοίχους τῶν θεμελίων διαμερισμάτων. Σ' αὐτὴ τῇ Μεγάλῃ Ἀνατολικῇ Αἴθουσα ἦταν κάποτε τοποθετημένο, ὅπως ὑπάρχουν λόγοι νὰ πιστεύουμε, ἓνα κολοσσιαῖο γυναικεῖο ἄγαλμα, ἴσως τῆς μεγάλης μινωικῆς Θεᾶς, πὺ οἱ χάλκινες μοῦσκλης τῶν μαλλιῶν της βρέθηκαν πεσμένες κάτω, ὅπως καὶ ἓνας σωρὸς ἀπὸ καμμένο ξύλο. Σ' αὐτὴ τὴν Αἴθουσα θὰ ἔπρεπε νὰ ἀνήκουν οἱ σειρὲς τῶν ἀναγλύφων τοιχογραφιῶν πὺ παριστάνουν ἀγωνιστικὲς σκηνές, τοιχογραφιῶν πὺ ἀντιπροσωπεύουν τὴν πιὸ μεγάλη ἀκμὴ τῆς μινωικῆς γλυπτικῆς τέχνης.

Περνώντας μέσα ἀπὸ τὸ Διάδρομο τῶν Ἀδιεξόδων, φτάνεις πάλι στὴν Ἐπάνω Στοά· ἄφησε δεξιὰ σου τὴν Τοιχογραφία μὲ τὶς Ἀσπίδες καὶ, ἀφοῦ προχωρήσεις μερικὰ βήματα ἀκολουθώντας τὸ Μεσαῖο Ἀνατολικὸ - Δυτικὸ Διάδρομο, στρίψε ἀριστερὰ· φθάνεις τώρα στὴν Ἐπάνω Αἴθουσα τῶν Διπλῶν Πελέκων. Ἐδῶ ξανατοποθετήθηκαν στὴν ἀρχικὴ τους θέση οἱ βάσεις τῶν παραστάδων· ἓνα κομμάτι ἀπὸ τοιχογραφία ΥΜΠ ἑποχῆς, πὺ δείχνει μέρος ἀπὸ τὸ πόδι ταύρου, προστατεύθηκε στὴ θέση πὺ βρέθηκε.

Ἡ πόρτα στὴ νοτιοδυτικὴ γωνιὰ σὲ φέρνει στὸ Ἐπάνω Μέγαρον τῆς Βασίλισσας, ἀφοῦ περάσεις μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη σκάλα τῆς Βασίλισσας. Ἡ διάταξη τῶν δωματίων φαίνε-

ται νὰ εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴν κάτω, μόνο πού πάνω ἀπὸ τὸ Καλλωπιστήριο τῆς Βασίλισσας ὑπάρχει ἓνα δωμάτιο μὲ πέτρινο θρανίον στὸ δυτικὸ του τοῖχο καὶ μὲ λείψανα ἀπὸ ἀποχωρητήριο στὴ νοτιοδυτικὴ του γωνιά.

Λίγο σκαρφάλωμα σὲ φέρνει πρὸς πέρα πρὸς νότον σὲ μιὰ στενὴ δίοδο· σ' αὐτὴν ἀνοίγουν δυὸ δωμάτια, στεγασμένα ἰώρα. Στὴ δίοδο αὐτὴ βρέθηκαν τὰ Ἀγγεῖα μὲ τὰ Κρίνα, πιθαρόπουλα στολισμένα μὲ κρίνα πού ξεχωρίζουν κάτασπρα πάνω στὸ μαβὶ πηλὸ (MMIII).

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δωμάτια πού ἀνοίγουν στὴ δίοδο αὐτὴ εἶναι τὸ λουτρό, ὅπου σώζεται ἓνα πολὺ χαριτωμένο μπάνιο, στολισμένο μὲ κλωνιὰ χορταριοῦ στὸ ρυθμὸ πού χαρακτηρίζει τὴν Ὑστερομινωικὴ Ια περίοδο. Στὸ περιχέλωμά του βλέπει κανεὶς κάτι σὰν στηρίγματα βέργας σφουγγαριῶν! Ἡ πόρτα φαίνεται νὰ εἶχε ἓνα χαμηλὸ θωράκιο ἀπὸ γυψόλιθο καὶ τὸ δωμάτιο πῆρε κάπως ἀστεῖα τὸ ὄνομα: τὸ Δωμάτιο τῶν Μωρῶν (Nursery Room).

Τὸ δεύτερο δωμάτιο περιέχει τρία πιθάρια, τὸ ἓνα μὲ γεφυρωτὴ πρόχυση, τὸ ἄλλο μὲ πρόχυση, ὄχι ὅμως τρυπημένη πέρα ὡς πέρα, τὸ τρίτο μόνο μὲ τὰ χεῖλια τραβηγμένα σὲ εἶδος κόμπο. Τί ἀρχαιολογικὸ πρόβλημα! Πόσος καιρὸς χρειάστηκε νὰ ξεχάσουν νὰ κάνουν προχύσεις; ἢ, ἀντίθετα, πόσος καιρὸς χρειάστηκε νὰ μάθουν νὰ κάνουν προχύσεις; Τὸ γεγονὸς εἶναι πὼς καὶ τὰ τρία πιθάρια εἶναι σύγχρονα. Τὸ μικρότερο ἔχει τρυπημένη πρόχυση γιατί ἦταν ἀρκετὰ μικρὸ γιὰ νὰ γυριστῆ καὶ νὰ χύσει τὸ περιεχόμενό του. Τὰ ἄλλα δυὸ ἦταν πολὺ μεγάλα γιὰ νὰ γυρίζονται καὶ γι' αὐτὸ δὲν φρόντισαν νὰ τελειώσουν μ' ἐπιμέλεια τὸ στόμιό των.

Σὰν γυρίσεις πίσω ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ δωμάτια βλέπεις νὰ ἀνοίγεται πρὸς τὴ δίοδο, πού εἶναι γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα «ὁ Διάδρομος τῶν Πινακίδων μὲ τὰ Σπαθιά», ἀπὸ τὶς πῆλινες πινακίδες-καταλόγους πού βρέθηκαν ἐδῶ, τὸ μικρὸ ἱερὸ τῶν Διπλῶν Πελέκεων, στεγασμένο τώρα (Πίν. VII). Εἶναι ἓνα φτωχὸ μικρὸ οἰκοδόμημα, πού τό ᾤφτιασαν οἱ ἄνθρωποι τῆς Ὑστερομινωικῆς

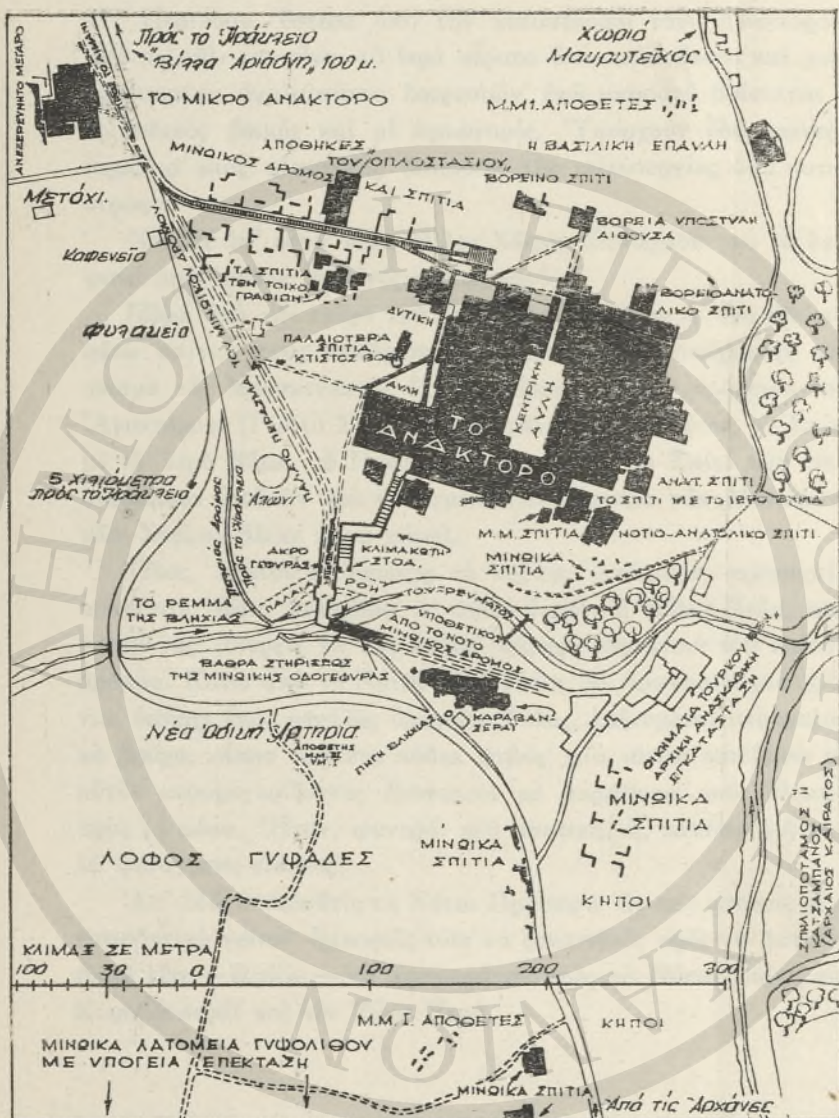
III Περιόδου, ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ Ἀνακτόρου. Στὸ πεζοῦλι του εἶναι τὰ ἱερὰ κέρατα ἀπὸ πηλάσβεστο καὶ χοντροκομμένα ἀγαματάκια λατρευτῶν, ἐνῶ μπροστὰ βρῖσκεται ὁ τριποδικὸς βωμὸς καὶ οἱ προσφορές. Ὑπάρχουν ἐδῶ φανερὰ σημάδια μιᾶς αἰφνήδιας διακοπῆς τῆς τελετουργίας ἀπὸ καταστροφὴ.

Νοτικά ἀπ' αὐτὸ εἶναι ἄλλος Χῶρος Καθαροῦ καὶ τὰ λείψανα μιᾶς σκάλας καὶ ἐνὸς φωταγωγοῦ.

Πέρα ἀπὸ τὸν τοῖχο τοῦ φωταγωγοῦ βλέπεις σ' ἓνα ἀπὸ τὰ κάτω σπίτια, τοὺς πελώριους ὀγκολίθους ποὺ τινάχτηκαν στὸ σεισμὸ τῆς Μεσομινωικῆς III Περιόδου ἀπὸ τὴν πρόσοψη τοῦ Ἀνακτόρου. (Γιὰ τὸ Σπίτι τῶν Πεσμένων Ὀγκολίθων, τὸ Σπίτι μὲ τὸ Ἱερὸ Βῆμα, τὸ Νοτιοανατολικὸ Σπίτι, τὸ Σπίτι τῶν Θυσιασμένων Βοδιῶν καὶ τὸ Θεμέλιο Διαμέρισμα τῶν Μονολιθικῶν Στύλων βλέπε πάρα κάτω).

Τέλος, προτοῦ ν' ἀφήσεις τὸ κυρίως Ἀνάκτορον, προχωρεῖς πάνω στὸ Νότιο Διάδρομο· σ' αὐτὸν ἔφερεν ἡ Νότια Πύλη, ποὺ κοντά της μπορεῖς νὰ δῆς ἀκόμη σήμερα κομμάτια τοῦ παλιοῦ δρόμου. Κάτω ἀπὸ τὴ Νότια αὐτὴ Πύλη, σὲ πρωτομινωικὰ χρόνια, ὑπῆρχε ἓνας μεγάλας ὑπόγειος θόλος, λαξευμένος στὸ μαλακὸ βράχο, κάπου σαράντα πόδια ψηλός· μιὰ σκάλα κατέβαινε σ' αὐτὸν στριφογυρίζοντας ἐξωτερικὰ μὲ παράθυρα ποὺ ἔβλεπαν πρὸς τὰ μέσα. Ἦταν, φανερά, μιὰ μυστική, ἢ, πάντως μιὰ καλὰ φυλαγμένη εἴσοδος.

Ἀπ' ἐδῶ ἀκολουθεῖς τὴ Νότια Πρόσοψη, ὡς που φτάνεις στὴ νοτιοδυτικὴ γωνιά· ἢ μπορεῖς τότε νὰ ξαναμβεῖς πρὸς τὴ Δυτικὴ Αὐλὴ εἶτε — ἐλπίζω — νὰ προχωρήσεις πρὸς τὸ Νότιο Σπίτι, τὸ Καραβάνσεράι καὶ τὸν Τάφο-Ἱερό.

ΣΧΕΔΙΟ ΑΡ. 4. ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ

ΤΑ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΚΤΗΡΙΑ

ΣΧΕΔ. 4

1. ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ (ΠΕΡΝΩΝΤΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΩΝ)

ΣΧΕΔ. 5

Τὸ Σπίτι τῶν Τοιχογραφιῶν βρίσκεται ὀγδόντα περίπου γυάρδες ἀπὸ τὸ Θεατρικὸ Χῶρο, ἀριστερὰ τοῦ ἀρχαίου δρόμου· εἶναι στὴ νοτιανατολική γωνιά τοῦ κομμένου γιὰ τὴν ἀνασκαφὴν χώρου καὶ χρονολογεῖται στὴ μεταβατικὴ περίοδο ΜΜΠΒ-ΥΜΙα, δηλ. γύρω στὰ 1600 π.Χ. Τὰ ἄλλα σπίτια εἶναι πιὸ παλιὰ ΜΜΠΓα, δηλ. γύρω στὰ 1750 π.Χ). Μπαίνεις σὲ μιὰ μικρὴ πτέρυγα ποὺ ἔξέχει πρὸς τὰ βορεινὰ ποὺ περιλάμβανε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν προθάλαμο τῆς εἰσόδου, ἓνα θυρωρεῖο ἀριστερά. Ἀπὸ τὸν προθάλαμο αὐτὸ ἔχουν τὴν εἰσόδὸν τῶν δυὸ ἐνδιάμεσα δωμάτια ἀνατολικά καὶ ἓνα μακρόστενο δωμάτιο δυτικά ποῦ, μὲ τὴ σειρὰ του, ἔδινε εἴσοδο στὸ κύριον δωμάτιον τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου βρέθηκε ὁ σωρὸς τῶν τοιχογραφιῶν. Αὐτὲς οἱ λεπτὲς καὶ εὐθραυστες στρώσεις τοῦ ζωγραφισμένου σοβᾶ, στιβαγμένες ἢ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη, ἀφοῦ ξεκαθαρίστηκαν μὲ ἐπιμέλεια καὶ χωρίστηκαν καὶ ἐνισχύθησαν μὲ ἀπέραντο κόπο, συναρμολογήθηκαν καὶ ἔδωσαν μιὰ ἰδέαν πόσο λαμπρὴ ἦταν ἡ διακόσμηση ἀκόμη καὶ ἐνὸς μικροῦ σπιτιοῦ. Ἀντίγραφα μερικῶν ἀπὸ τὶς τοιχογραφίας αὐτὲς βρίσκονται στὸ δωμάτιον ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν Αἴθουσαν τοῦ Θρόνου (βλ. σελ. 41). Τὰ πρωτότυπα εἶναι στὸ Μουσεῖον. Νοτικὰ τοῦ δωματίου μὲ τὶς τοιχογραφίας ὑπάρχουν τρία ἀκόμη δωμάτια· στὸ ἀνατολικώτερον βρέθησαν ἀρκετὰ κομμάτια ἀγγείων διακοσμημένα μὲ σχέδια διπλῶν πελέκων.

Ἀφήνοντας τὸ Σπίτι τῶν Τοιχογραφιῶν συνεχίζεις τὴν πορείαν σου πάνω στὸν ἀρχαῖον δρόμον· περῶν ἔτσι δεξιὰ σου τὸ βαθούλωμα ποὺ δείχνει τὴ θέσιν τοῦ «Ὀπλοστασίου», ξανασκεπασμένου τώρα, καὶ ἀνεβαίνεις τέλος στὸν καινούριον δρόμον. Στὴν πέρα πλευρὰ τοῦ δρόμου, ἀκριβῶς στὸ βόρειον μέρος τοῦ

δρόμου τοῦ χωριοῦ, μιὰ σκάλα μᾶς φέρνει πάνω στὸ ἀνάχωμα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ μιὰ μικρὴ γέφυρα στὸ Μικρὸ Ἀνάκτορο.

Τὸ Μικρὸ Ἀνάκτορο εἶναι τὸ δεύτερο σὲ μέγεθος κτήριο πὸ ἀνασκάφηκε ὡς τώρα στὴν Κνωσὸ (Πίν. VIII). Εἶναι πάνω κάτω πενήντα ἐπὶ τριάντα γυάρδες. Δυστυχῶς ἀρκετὸ μέρος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς του, μαζὶ μὲ τὴν πραγματικὴ του εἴσοδο, ἐξαφανίστηκε ἀπόμεινεν ὅμως ἀρκετὸ γιὰ νὰ μᾶς δείξει μιὰ μεγαλοπρεπέστατη σειρὰ ἀπὸ δωμάτια ὑποδοχῆς πὸ τὸ μεγάλο Ἀνάκτορο τὸ ἴδιο δὲν ἔχει νὰ δείξει τὸ ταῖρι των.

Ἀπὸ τὴν αἴθουσα τῆς εἰσόδου τέσσερις σκαλίτσες ὀδηγοῦν στὴν Αἴθουσα τοῦ Περιστεύλου καὶ πρὸ πέρα στὸ Μεγάλον Μέγαρο. Τὰ δωμάτια αὐτὰ τὰ πλαισίωσε ἀνατολικά ἕνας διάδρομος πὸ τὴν ἐξωτερικὴν του πλευρὰ ἀποτελοῦσαν δυὸ ὀμάδες κολῶνες ἀνάμεσα σὲ τέσσαρες τετραγωνικοὺς στύλους. Ἄν πρὸ πέρα ἀνατολικά ἐξακολουθοῦσε τὸ κτήριο ἢ ἂν οἱ κολῶνες αὐτὲς στέκαν στὴν ἄκρη μᾶς ταράτσας εἶναι ἀδύνατο νὰ πῆ κανεὶς.

Στὴ βορειοδυτικὴ γωνιὰ τοῦ Μεγάλου Μεγάρου ἀνοίγει ἕνα πλακόστρωτο πλυντήριο μὲ μιὰ πέτρινη καταβόθρα. Δυτικὰ ἀπὸ τὴν Αἴθουσα τοῦ Περιστεύλου εἶναι τὸ κλιμακοστάσιο, πὸ σώζονται ἀκόμη δυὸ σκάλες του. Δυτικὰ πάλι εἶναι μιὰ πόρτα πὸν οἱ παραστάδες τῆς, ἀντὶ νὰ εἶναι ξύλινες πάνω σὲ γυψολιθικὲς βάσεις, εἶναι σ' ὀλόκληρο τὸ ὕψος των ἀπὸ γυψόλιθο, σύμπτωμα ἴσως αὐτὸ τῆς βαθμιαίας ἀποψιλώσεως τοῦ νησιοῦ, πὸν ἄρχισε, φαίνεται, τὴν περίοδο πὸν οἰκοδομήθηκε τὸ Μικρὸ Ἀνάκτορο (MMIIIβ-ΥΜΙα).

Βορεινὰ τοῦ Κλιμακοστασίου ἕνα μέρος τοῦ κτηρίου στεγάστηκε καὶ ἔχει τὴν εἴσοδο του ἀπὸ τὰ δυτικά. Ἀπὸ τὸ κατώφλι στέκει κανεὶς γιὰ νὰ κοιτάξῃ μέσα στὸν Καθαρήριο Χῶρο. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῆς Κνωσοῦ, στὸ τέλος τῆς ΥΜII περιόδου, τὸ Μικρὸ Ἀνάκτορο ξανακατοικήθηκε ἀπὸ «ἀναμαζωξάσθηδες». Χώρισαν τὰ μεγαλύτερα δωμάτια τοῦ κτηρίου μὲ μεσότοιχους καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ Καθαρηρίου Χώρου τείχισαν τὰ ἀνάμεσα στὶς κολῶνες διαστήματα τοῦ ἀνατολικοῦ Διαχωρίσματος. Οἱ ξύλινες κολῶνες ἐξαφανίστηκαν, μὰ τὰ ἀποτυ-

πώματά των ἀπόμειναν καὶ ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ ᾶδῃ. Ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀποτυπώσεις τῶν κολωνῶν μὲ τὶς κυρτές των ραβδώσεις πῆραν τὴ μορφή τῆς κολώνας στὸ λουτρό τοῦ Μεγάλου τῆς Βασίλισσας (βλ. σελ. 46). Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Καθαρτήριος Χῶρος δὲν ἔχασε τὴν ἱερότητά του· χρησιμοποιήθηκε γιὰ ἱερὸ καὶ στὸ πέτρινο χώρισμα-θωράκιο τοῦ βάθους τοποθετήθηκαν τὰ «φειχιστικά» εἶδωλα ἀπὸ φυσικὴ πέτρα, ποὺ χρησίμευσαν σὰν ἀντικείμενα λατρείας στὴν περίοδο τῆς ἀνακατάληψης (ΥΜΙΙ).

Σ' ὁλόκληρη τὴ νότια πλευρὰ τοῦ κτηρίου ἐκτεινόταν μιὰ σειρὰ ἀπὸ Ὑπόστυλες Κρύπτες. Οἱ δυὸ ἀνατολικώτερες βρίσκονται σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο· ἀνάμεσα στοὺς στύλους ὑπάρχουν οἱ πέτρινες γοῦρνες. Ἡ νοτιοδυτικὴ κρύπτη συνόρευε μὲ ἓνα μικρὸ πετρώκτιστο λάκκο· μέσα σ' αὐτὸν βρέθηκε τὸ περίφημο ρυτὸ ἀπὸ στεατίτη σὲ σχῆμα ταυροκεφαλῆς, ὅπως καὶ ἄλλα τελετουργικὰ σκεύη.

Χωρισμένη μὲ μιὰ στενὴν πάροδο ἀπὸ τὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου βρίσκεται ἡ πρόσοψη ἑνὸς ἀκόμη μεγαλύτερου κτηρίου, τοῦ «Ἀνεξερεύνητου Μεγάλου».

2. Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΕΠΑΥΛΗ (ΣΧΕΔ. 6)

Στὴ Βασιλικὴ Ἐπαυλὴ φτάνεις πολὺ εὐκόλα ἀπὸ τὸν Ἀνατολικὸ Προμαχῶνα (σελ. 49). Ἀκολουθεῖς τὸ μονοπάτι ἀριστερὰ ὡς στὸ σημεῖο ποὺ διακλαδώνει καὶ τότε παίρνεις τὸ χαμηλότερο δρομάκι καὶ φτάνεις σὲ τρία λεπτά ἀφότου ἄφησες τὸ Ἀνάκτορο.

Ἡ Ἐπαυλὴ εἶναι κτισμένη μέσα σὲ μιὰ τομὴ τοῦ λόφου ποὺ βλέπει στὴ λαγκαδιὰ τοῦ Καίρατου ποταμοῦ. Μπαίνεις πρῶτα σὲ ἓνα φωταγωγὸ ποὺ ἀριστερὰ του βρίσκεται τὸ Μέγαρο. Πρὸς τὸ φωταγωγὸ εἶναι δυὸ κολῶνες καὶ τὸ Μέγαρο, ποὺ ἔχει εἴσοδο ἀπ' ἐδῶ, χωρίζεται μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ τρεῖς πόρτες σὲ δυὸ μέρη. Στὴ δυτικὴ του ἄκρη, ἀκουμπῶντας στὸν ἀναλημματικὸ τοῖχο, εἶναι ὁ θρόνος, τοποθετημένος σὲ ἓνα εἶδος κόγχης πίσω ἀπὸ ἓνα διαχώρισμα ποὺ βαστάζει δυὸ κολῶνες. Μπροστὰ στὸ θρόνο εἶναι ἓνας ψηλὸς λύχνος ἀπὸ πορφυρίτη. Πάνω ἀπὸ τὸ

θρόνο ὑπῆρχε ἓνα εἶδος φωταγωγοῦ, στεγασμένου σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο, ἔτσι πὺν ἤμποροῦσε νὰ ὑπάρχει ἐπικοινωνία οὐμιλίας ἀνάμεσα στὸ τιμητικὸ κáθισμα καὶ στὰ ἐπάνω δωμάτια.

Βορεινὰ τοῦ Μεγάλου εἶναι ἡ Ὑπόστυλη Κρύπτη μὲ ἓνα μοναχὸ τετράγωνο στῦλο, μὲ ἀλλάκια τριγύρω του καὶ ὀρθογώνιες γοῦρνες γιὰ τὶς αἱματηρὲς καὶ ἀναίμακτες μὲ σπονδὲς προσφορὲς (βλ. σελ. 43). Ἀπὸ τὴν κρύπτη αὐτὴ μιὰ σκάλα ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ ἐπάνω πάτωμα. Στὴν ἐπάνω σειρὰ τῆς πελεκητῆς τοιχοδομίας τῆς κρύπτῆς αὐτῆς ἤμπορεῖς νὰ ᾽δῆς τὶς «φωλιές» γιὰ τὰ μεγάλα κυπαρισσένια δοκάρια πὺν βάσταζαν τὴν ὀροφή.

Νοτικὰ τοῦ Μεγάλου ὑπάρχει μιὰ δίοδος καὶ ἀπ' αὐτὴν ξεκινᾷ μιὰ σκάλα. Πραγματικὰ, ἡ ἀνασκαφὴ στὴν Ἑπαυλῆ ἄρχισε διανοιγοντας σήραγγα μέσα στὴ δίοδο αὐτὴ καὶ προχωρῶντας πρὸς τὰ πάνω, στὴ σκάλα. Μετὰ τὰ δέκα σκαλοπάτια εἶναι ἓνα κεφαλόσκαλο καὶ ἀκριβῶς πάνω ἀπ' αὐτὸ βρέθηκε ἓνα μεγαλόπρεπο πιθάρι μὲ ἀνάγλυφη ζωγραφιστὴ διακόσμηση πὺν παριστάνει συστάδες παύρων καὶ ἀνήκει στὴν Ὑστερομινωικὴ II Περίοδο. Πάνω ἀπὸ τὸ κεφαλόσκαλο ἡ σκάλα διακλζδώνεται σὲ δύο χωριστὲς πτέρυγες πὺν προχωροῦν πρὸς τὸ πάνω πάτωμα. Τὸ πάτωμα αὐτὸ φαίνεται πὺς ἀκολουθεῖ στὸ σχέδιο τὶς γραμμὲς τοῦ κάτω καὶ ἔτσι ἀναστηλώθηκε. Εἶναι πιθανὸ πὺς ἡ κύρια εἴσοδος στὸ κτήριο ἦταν σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο, γιὰτὶ ἓνα παρακλάδι τοῦ πλακόστρωτου πεζόδρομου πὺν περνᾷ πάνω ἀπὸ τὸ Θεατρικὸ Χῶρο θὰ ᾽βρισκε, ἂν προεκτεινόταν, τὴ μέση τοῦ δυτικῶ τοίχου τῆς Ἑπαυλῆς. Ὅπωςδὴποτε ὁ Ἑβανς μὲ τὸ δίκιο του ἀναγνώριζε στὸ κτήριο αὐτὸ ἓνα ἐξάρτημα τοῦ Μεγάλου Ἀνακτόρου ΜΜΙΙ χρονολογίας.

3. ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΘΥΣΙΑΣΜΕΝΩΝ ΒΟΔΙΩΝ, ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΠΕΣΜΕΝΩΝ ΟΓΚΟΛΙΘΩΝ, ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΜΕ ΤΟ ΙΕΡΟ ΒΗΜΑ, ΤΟ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΣΠΙΤΙ

Τὰ δύο πρῶτα ἀπὸ τὰ σπιτία αὐτὰ εἶναι οἰκοδομὲς τῆς ΜΜΙΙ περιόδου, πὺν γκρεμίστηκαν στὸ μεγάλο σεισμὸ τῶν μέσων τῆς ΜΜΙΙβ. Ἀποτέλεσμα τοῦ σεισμοῦ στάθηκε νὰ σωθοῦν μόνο τὰ θεμελιακὰ δωμάτια. Βρίσκονται ἀκριβῶς κάτω

ἀπὸ τὴν νοτιοανατολικὴ γωνία τοῦ Ἐνακτόρου (σελ. 52). Στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ σπίτια αὐτὰ βρέθηκαν τὰ ἀπομεινάρια μιᾶς θυσίας, ἕνας τριποδικὸς βωμὸς καὶ τὰ κέρατα ἑνὸς ταύρου τοῦ εἶδους τῶν Uhus. Στὸ δεύτερο σπίτι ἐκσφενδονίστηκαν μερικοὶ πελώριοι ὀγκόλιθοι ἀπὸ τὴν πρόσοψη τοῦ Ἐνακτόρου.

Ἐνα μέρος ἀπὸ τὸ Σπίτι μὲ τὸ Ἱερὸ Βῆμα πὺν συνορεύει μὲ αὐτὰ ξαναστεγάστηκε. Κι' αὐτὸ ἐγκαταλείφθηκε, φαίνεται, ὕστερα ἀπὸ τὸ μεγάλο σεισμό. Ἡ εἴσοδος τοῦ ἐξαφανίστηκε, ἀλλ' ἴσως μιὰ δίοδος ἔφερνε στὴ σκάλα πὺν ἀνεβάζει στὴν Κεντρικὴ Αἴθουσα, στὴν ὁποία βορεινὰ ἀνοίγει τὸ Μέγαρο. Στὸ δυτικὸ του ἄκρο εἶναι μιὰ ἐξέδρα γιὰ ἕνα τιμητικὸ κάθισμα καὶ τὸ τμήμα αὐτὸ χωρίζεται μὲ ἕνα διαχώρισμα πὺν βαστάζει δυὸ κολῶνες (βλ. καὶ στὴ Βασιλικὴ Ἐπαυλῆ, σελ. 55). Αὐτὸ ἔδωσε τὸ ὄνομα στὸ σπίτι καὶ αὐτοὶ ἀκόμα οἱ ἐργάτες τῆς ἀνασκαφῆς τὸ ἔλεγον : «*τοῦ Παπᾶ τὸ σπίτι*».

Στὴ μέση τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ σπιτιοῦ ὑπάρχει μιὰ Κρύπτη μὲ τετραγωνικὸ στυλο καὶ κοντὰ στὴν εἴσοδο ἕνας μικρὸς Καθατήριος Χῶρος.

Στὸ Νοτιοανατολικὸ Σπίτι κατεβαίνεις ἀπὸ τὸ Σπίτι μὲ τὸ Ἱερὸ Βῆμα ἀπὸ ἐκεῖ πὺν ἦταν ἴσως ἡ ἀρχικὴ του εἴσοδος, δυὸ σκάλες. Στὸ κάτω μέρος εἶναι ἕνας διάδρομος καὶ ἀριστερὰ μιὰ Ὑπόστυλη Κρύπτη μὲ τὴ συνηθισμένη στὸ δάπεδο γούρνα καὶ μιὰ τράπεζα προσφορῶν κοντὰ στὸν τοῖχο. Πλάι στὸ στυλο εἶναι μιὰ βάση σὲ σχῆμα κολουρης πυραμίδας, στήριγμα γιὰ Διπλὸ Πέλεκυ. Ἡ κρύπτη φωτιζόταν μὲ ἕνα μεγαλόπρεπο ψηλὸ λύχνο ἀπὸ πορφυρόλιθο, σκαλισμένον σὲ ρυθμὸ αἰγυπτιακοῦ παπυρόμορφου σκῆπτρου. Τὸ Μέγαρο βρίσκεται στὸ νότιον μέρος τοῦ σπιτιοῦ πίσω ἀπὸ ἕνα περίστυλο, πὺν οἱ ψηλές του ἀπὸ πολύχρωμη πέτρα βάσεις γιὰ κολῶνες δείχνουν πὺν ἀνήκουν στὴν ἀρχὴ τῆς Μεσομινωικῆς III Περιόδου, ἀν ὅχι σὲ ἀκόμη πιὸ παλιὰ ἐποχὴ. Τὸ σπίτι ξεχωρίζει ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ὠραία τοιχογραφία μὲ τὰ κρίνα πὺν βρέθηκε κοντὰ στὴ σκάλα.

Πιὸ βορεινὰ ἀπὸ τὸ σπίτι αὐτὸ βρίσκονται μερικὰ οἰκοδομήματα σύγχρονα μὲ τὸ πρῶτον Ἐνάκτορον (MMI), πὺν τὸ πιὸ

ἄξιόλογο ἀνάμεσά των εἶναι τὸ θεμελιακὸ Δωματίο μὲ τοὺς Μονολιθικοὺς Στύλους, ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸ νότιο φωταγωγὸ τῆς Αἴθουσας τῶν Διπλῶν Πελέκεων (σελ. 45). Ὑπάρχει τὸ πρόβλημα ἂν τὰ κτήρια αὐτὰ ἀπετέλεσαν ποτὲ μέρος τοῦ κυρίως Ἀνακτόρου.

4. ΤΟ ΝΟΤΙΟ ΣΠΙΤΙ (ΣΧΕΔ. 7), Η ΚΛΙΜΑΚΩΤΗ ΣΤΟΑ ΚΑΙ Η ΟΔΟΓΕΦΥΡΑ, ΤΟ ΚΑΡΑΒΑΝΣΕΡΑΪ ΚΑΙ Ο ΘΑΛΛΑΜΟΣ ΤΗΣ ΠΗΓΗΣ

Τὸ Νότιο Σπίτι (σχέδ. 7) βρῖσκεται ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὴ νοτιοδυτικὴ γωνιά τοῦ Ἀνακτόρου. Φανερὰ κτίστηκε ἀμέσως μετὰ τὸν καταστρεπτικὸ σεισμό τοῦ τέλους τῆς Μεσομινωικῆς IIIβ Περιόδου, γιατί, ὅπως συνέβηκε καὶ μὲ πολλὰ ἄλλα κτήρια τῶν χρόνων αὐτῶν, ἰδιοποιήθηκε χῶρο πὸν ὧς τότε ἀνήκε στο Ἀνάκτορο, στὴν περίπτωση αὐτῆ χῶρο τῆς Κλιμακωτῆς Στοᾶς πὸν ἀνέβαζε πρὸς τὴν κύρια εἴσοδο ἀπὸ τὸ νότο (Πίν. IX). Πολλὸ πιθανὸ τὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶναι σημάδι πὸς ἡ δύναμη τῶν εὐγενῶν μεγάλωνε εἰς βίαιος τοῦ βασιλιᾶ. Ἀνακαλύφθηκε μὲ τὴν ἀνασκαφὴ ἀρκετὸ μέρος ὥστε νὰ ξέρουμε τὸ σχέδιο πὸν εἶχαν δυὸ πατώματα καὶ τὸ θεμελιακὸ διαμέρισμα, καὶ ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ βέβαιο πὸς ὑπῆρχε καὶ τρίτο πάτωμα.

Ἄν καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸ πὸς ἡ ἀρχικὴ εἴσοδος ἦταν στὴ νοτιοανατολικὴ γωνία, μπαίνει κανεὶς σήμερα στὸ σπίτι κατευθεῖα ἀπὸ τὸν πλακόστρωτο πεζόδρομο στὴν αἴθουσα μὲ τὴν κολῶνα τοῦ μεσαίου πατώματος. Κοντὰ στὴν κολῶνα βρῖσκεται μιὰ βάση γιὰ Διπλὸ Πέλεκυ. Ἀπὸ τὴ βορειοανατολικὴ γωνιά τοῦ δωματίου μιὰ μικρὴ σκάλα, πὸν φωτίζεται ἀπὸ ἓνα μεγάλο παράθυρο, μᾶς κατεβάζει στὴν κάτω Ὑπόστυλη Κρύπτη. Ὁ στυλὸς δὲν εἶναι τοποθετημένος ἐντελῶς κανονικὰ στὸ κέντρο τοῦ δωματίου. Στὴ μιὰ του πλευρὰ εἶναι ἄλλη βάση γιὰ Διπλὸ Πέλεκυ· στὴν ἄλλη τρία βαθουλώματα στὸ δάπεδο σημειώνουν τὴ θέση βάσεων γιὰ ἄλλα ἱερὰ ἀντικείμενα. Στὴν πόρτα τοῦ δωματίου αὐτοῦ βρέθηκε ἓνας θησαυρὸς ἀπὸ ἀσημένια ἀγγεῖα, πὸν ἀρχικὰ ἦταν φυλαγμένα μέσα σὲ ξύλινα κιβώτια. Τὸ διπλὰν δωματίο ἀνατολικά δίνει εἴσοδο στὸ βόρειό του μέρος σὲ ἓνα

πλυσταριὸν καὶ ἀποχωρητήριον καὶ νοτικά στὴν αἴθουσα μὲ τὶς τέσσερις κολῶνες. Στὸ βόρειο μέρος τοῦ δωματίου αὐτοῦ μιὰ δίοδος φέρνει στὸν Καθαρήριον Χῶρον. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ σπιτιοῦ ἀποτελοῦσε, ὅπως φαίνεται πιθανόν, τὸ συγκρότημα τῆς εἰσόδου.

Κοντὰ στὴ Δεξαμενὴ Καθαροῦ μιὰ σκάλα κατεβάζει στὸ θεμελιακὸ διαμέρισμα. Οἱ πόρτες στὸ κατώτερον αὐτὸ ἐπίπεδο ἔχουν παραστάδες σ' ὀλόκληρον τὸ ὕψος των ἀπὸ γυψόλιθο, σημάδι κι' αὐτὸ πὼς τὸ ξύλο γίνηκε πῶς σπάνιον σ' αὐτὴ τὴν περίοδο (βλ. στὸ Μικρὸ Ἀνάκτορον, σελ. 54). Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ ᾄδῃς σὲ ἐφαρμογὴ ἐδῶ τὸν πρωτόγονον τρόπον πὸν κλειδωνόταν ἢ πόρτα: μιὰ μπάρα περνοῦσε στὴν πόρτα πέρα γιὰ πέρα καὶ φώλιαζε σὲ μιὰ τρύπα τῆς παραστάδας· ἐκεῖ ἀσφαλιζόταν, ἄς ποῦμε κλειδωνε, μὲ χάλκινα καρφιὰ πὸν σφηνωνόνταν μέσα σὲ τρύπες τῆς παραστάδας πάνω καὶ κάτω.

Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι τόσο τὸ κελάρι αὐτὸ ὅσο καὶ τὸ μικρότερον πὸν ἀνοίγει σ' αὐτὸ μπορούσαν νὰ κλειδωθοῦν μονάχα ἀπὸ μέσα. Ἦταν κελάρια κρασιοῦ; Τὸ κύριον κελάρι ἔχει τρεῖς τετράγωνους στύλους πὸν κρατοῦν τὴν ὀροφὴν καὶ ἐπικουρωνεῖ ἀπ' εὐθείας μὲ τὸ μικρότερον, ὅπου βρέθηκε ἕνας σωρὸς ἀπὸ χάλκινα ἐργαλεῖα πὸν περιεῖχε καὶ ἕνα μεγάλο πριόνι. Εἶναι πιθανόν πὼς σ' αὐτὸ τὸ τελευταῖον δωμάτιον μπορούσε κανεὶς νὰ κατέβει ἀπὸ πάνω μὲ μιὰ καταπακτὴν.

Ἡ Κλιμακωτὴ Στοὰ βρίσκεται ἀριστερὰ τοῦ μονοπατιοῦ καθὼς κατεβαίνεις ἀπὸ τὸ Νότιον Σπίτι. Παρουσιάζει τώρα μιὰ πολὺ μπερδεμένη ὄψη. Ἀρχικὰ τὰ θεμέλια βάσταζαν μιὰ μεγάλη κλιμακωτὴ προσπέλαση ἀπὸ τὸ πῶς χαμηλὸ σημεῖον πὸν φαίνεται, ἐκεῖ πὸν τελειώνει ἢ κεφαλὴ τῆς ὁδογέφυρας μετὰ τὸ πέρασμα τοῦ ρυακιοῦ, ὡς πάνω στὴ χαμένη πῶς Νοτιοανατολικὴ Πύλη τοῦ Ἀνακτόρου. Κατὰ διαστήματα τὰ θεμέλια εἶναι ἐνισχυμένα γιὰ νὰ μπορούν νὰ βαστάξουν τὸ βάρος τῶν κολωνῶν πὸν κρατοῦσαν τὴν στέγη. Οἱ κολῶνες αὐτὲς ὑπῆρχαν μόνον στὴ δυτικὴ πλευρὰ· ἢ ἀνατολικὴ (ἢ πλησιέστερη) ἦταν ὡς πάνω ἕνας ἀπλός, σκέτος τοῖχος. Δυτικὰ ἀπὸ τὴν κλιμακωτὴν προσπέλαση περνοῦσε,

ἀνεβαίνοντας παράλληλα, ἄλλος δρόμος ποὺ κατευθυνόταν ἴσα στὴ νοτιοδυτικὴ γωνιὰ τῆς δυτικῆς αὐτῆς, ἐνῶ μιὰ ἀκόμη διακλάδωση, τρίτη αὐτῆ, πλαισίωνε ὁλότελα τὸ χωρὸ τοῦ Ἐνακτίου καὶ ἀποτελοῦσε τὸν πλακόστρωτο δρόμο πρὸς τὸ λιμάνι, τρία μίλια πρὸς βορρᾶν. Ἐκτὸς τῆς γέφυρας ποὺ περνοῦσε τὸ λαγκαδι καὶ ποὺ ἄλλαζε, ὅπως φαίνεται, δὺς φρεῖς κατεύθυνση, δὲν ἀπομένει τίποτ' ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὰ βαθιὰ θεμέλια ποὺ καταλήγουν στὴν Κλιμακωτὴ Στοά· ἀλλὰ ξέρομε ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνώνεται μὲ τὴν Ὀδογέφυρα νοτικά.

Ἡ Ὀδογέφυρα ποὺ ὀρθώνει τολμηρὰ τὸ ἀνάστημά της στὸ νότιο ὄχτο τοῦ λαγκαδιοῦ, θεμελιώθηκε, ὅπως καὶ ἡ Κλιμακωτὴ Στοά, στὰ χρόνια τοῦ πρώτου Ἐνακτίου (ΜΜΙ) (Πίν. ΙΧ). Τὰ στυλώματά της διατηροῦνται ἀκόμα σὲ μεγάλο ὕψος καὶ ἀνάμεσά των ὑπάρχουν τοξωτὰ ἀνοίγματα μὲ σκαλιὰ ποὺ ἐπιτρέπουν τὸ πέρασμα τῆς κατεβασιάς τοῦ νεροῦ ἀπὸ τοὺς ἐπάνω λόφους. Τὰ ἀνοίγματα αὐτὰ γεφυρωνόταν στὸ ἐπάνω μέρος, γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὸ δρόμο ποὺ περνοῦσε πάνω, ἴσως μὲ τὸ σύστημα τῶν ἐκφορικῶν τόξων μὲ ἐπίπεδη κορυφή ποὺ βλέπομε σὲ μυκηναϊκῆς γέφυρες τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας.

Αὐτὸ εἶναι τὸ ὀγκωδέστερο μινωικὸ ἔργο ποὺ ἀνακαλύφθηκε πάνω στὴν Κρήτη. Δίνει μιὰ πολὺ καλὴ ἰδέα τῆς ἱκανότητος τῶν μηχανικῶν ὡς καὶ τοῦ σημαντικοῦ ποσοῦ τῶν ἐμπορευμάτων ποὺ θὰ περνοῦσαν πέρα γιὰ πέρα τὸ νησί, ἀπὸ τὴ νοτικὴ ὡς τὴ βορεινὴ ἀκτὴ, ἀκόμη καὶ στὰ τόσο παλιὰ αὐτὰ χρόνια.

Τὸ Καραβάνεραὶ βρίσκεται πάρα πάνω ἀπὸ τὴν Ὀδογέφυρα. Τὰ δύο κύρια δωμάτια ξαναστεγάστηκαν : Πρῶτα ἓνα περίπτερο στὸ ὁποῖο ἀνεβαίνεις μὲ λίγα σκαλοπάτια, μὲ μιὰ μοναχικὴ κολῶνα στὴν πρόσοψή του. Ἀρκετὸ μέρος ἀπὸ τὸν παλιὸ χρωματιστὸ σοβά του σώζεται κάτω χαμηλὰ στοὺς τοίχους, ἐνῶ ψηλὰ μιὰ ἀναπαράσταση μέρους ἀπὸ τὸ διάζωμα ποὺ παριστάνει πέρδικες καὶ τσαλαπετεινοὺς τοποθετήθηκε στὴν ἀρχικὴ του θέση (Πίν. ΧΙΙ). Ἀντίθετα μὲ τὴ γενικὴ γνώμη, τὰ πολύχρωμα στρογγυλὰ ἀντικείμενα στὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνας εἶναι ὄχι αὐτὰ τσαλαπετεινοῦ μὰ πετράδια! Αὐτὸ τὸ τοιχογραφικὸ

διάζωμα παρουσιάζει σημαντική ὁμοιότητα μὲ μερικές ἀπὸ τὶς τοιχογραφικὰ διακοσμήσεις τοῦ Σπιτιοῦ τῶν Τοιχογραφιῶν (βλ. σελ. 42) καὶ τὰ δυὸ κτήρια εἶναι ἀσφαλῶς σύγχρονα (ΜΜΙΙΙ-ΥΜΙ).

Δίπλα στὸ Περίπτερο εἶναι μιὰ πέτρινη δεξαμενὴ γιὰ τὸ πλῆθος τῶν ποδιῶν (Πίν. XIV). Τροφοδοτοῦνταν μὲ σωλῆνες ποὺ παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὶς ἀποπάνω πηγές καὶ τὸ νερὸ ποὺ περισσεύει χυνόταν σὲ μιὰ πέτρινη γοῦρα γιὰ τὸ πότισμα τῶν ζώων· εἶχαν ἀκόμα προνοήσει νὰ κατασκευάσουν μιὰ ἀσφαλιστικὴ ἐκροή γιὰ τὴν περίπτωση ποὺ τὸ νερὸ θὰ ξεχύλιζε. Ἡ παροχὴ τοῦ νεροῦ στὴ δεξαμενὴ ἀποκαταστάθηκε.

Δυτικά ἀπὸ τὸ ποδόλουτρο ὑπάρχει ἓνα δωμάτιο, ὅπου βρέθηκαν κομμάτια ἀπὸ πήλινες μπανιέρες. Αὐτά, μαζὶ μὲ τὸ σωρὸ τὰ ἀπανθρακωμένα λείψανα ποὺ βρέθηκαν στὸν ἀπαγωγὸ σωλῆνα, δίνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ κουρασμένος ταξιδιώτης μοροῦσε νὰ παραδοθῆ ἀκόμη καὶ στὴ χλιδὴ ἐνὸς ζεστοῦ μπάνιου.

Τὸ ὑπόλοιπο Καραβάνσεράϊ ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὰ δωμάτια καὶ αὐλῖτσες στρωμένες μὲ χοχλάδια.

Ὁ *Θάλαμος τῆς Πηγῆς* σχηματίζει γωνιὰ μὲ τὸ Καραβάνσεράϊ ἀκριβῶς δυτικά του (Πίν. XIV). Ἐδῶ τὸ νερὸ τῆς δεξαμενῆς ἀναβλύζει ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ χοχλάδια ποὺ εἶναι στρωμένα στὸν πάτο του. Μέσα στὴν κόγχη τοῦ βάθους ὑπάρχει ἓνας λύχνος· τὰ πεζούλια ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη μεριά ἦταν γιὰ τὶς προσφορές. Παρατήρησε ἀκόμη καὶ τὸ παραφαγωμένο σκαλοπάτι μπροστὰ στὴ δεξαμενὴ. (Ἐδῶ στὸν Τάφο-Ἱερό, βλ. ἀμέσως παρακάτω, εἶναι 15 λεπτὰ ἀπόσταση).

4α. ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΡΕΑ ΚΑΙ Ο ΤΑΦΟΣ-ΙΕΡΟ (ΣΧΕΔ. 8)

Ἐκτὸς τῶν πλάτων τῆς πόλης, ἀπὸ τὸ πίσω μέρος τοῦ Καραβάνσεράϊ σκαρφαλώνεις στὸν καινούργιο δρόμο καὶ ἀκολουθώντας τον στρίβεις ἀριστερὰ. Στὸ κομμένο χῶμα τῆς πλαγιᾶς, δεξιὰ τοῦ δρόμου, μπορεῖς νὰ δῆς ἐδῶ κι ἐκεῖ προσόψεις σπιτιῶν, ἀκόμη ἀνεξερεύνητων, γιὰτὶ ὁ λόκληρος ὁ λόφος αὐτὸς ἀποτελοῦσε ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Κνωσοῦ. Λίγο πιὸ πέρα, ἀκριβῶς μετὰ ἀπὸ τὴν καμπὴ τοῦ δρό-

μου, ὑπάρχουν τὰ ἐρείπια δυὸ σπιτιῶν μέσα σ' ἓνα σπαρτὸ πάνω ἀπὸ τὸ δρόμο· αὐτὰ ἀνασκάφηκαν τὸν πρῶτο χρόνον ποὺ ἀρχισε ἡ ἀνασκαφή.

Κάπου τρακόσιες γυάρδες ἀπὸ τὸ Καραβάνσεραϊ εἶναι ἓνα ἐρειπωμένο σπίτι, ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸ δρόμον ἀριστερά. Ἐδῶ ἓνα μονοπάτι μᾶς κατεβάζει σὲ ἓνα οἰκοδόμημα ποὺ ἓνα μέρος του ἀνασκάφηκε τὸ 1931. Τὸ κύριον ὅμως σῶμα τοῦ σπιτιοῦ αὐτοῦ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸ δρόμον.

Τὸ Σπίτι τοῦ Ἀρχιερέα ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὸν πέτρινον βωμὸν ποὺ βρίσκεται τοποθετημένος πίσω ἀπὸ ἓνα εἶδος διαχώρισμα ἱεροῦ βήματος ποὺ βάσταζε δυὸ κολῶνες. Ἀπὸ τὴν μιὰ καὶ τὴν ἄλλη μεριὰ τῆς εἰσόδου του ὑπάρχουν κιβωτιόσχημες θῆκες γιὰ προσφορὰς. Τὸ βωμὸν πλαισιώνουν βάρθρα γιὰ διπλοῦς πελέκει, ποὺ τὸ ἓνα των εἶναι ἀντίγραφο ἀπὸ τσιμέντο. Μπροστὰ στὸ βωμὸν μιὰ τρύπα βγάζει σ' ἓνα πέτρινον ὄχετό ποὺ κάνει ξανά τὴν ἐμφάνισή του κάτω ἀπὸ τὰ σκαλιὰ ποὺ εἶναι μπροστά. Ὁ χώρος τοῦ βωμοῦ φαίνεται πὸς ἔκλεινε μὲ ἓνα μετάλλινον κιγκλίδωμα· μπορεῖς νὰ διακρίνεις τὶς τρύπες ποὺ στερεωνόταν ἀνάμεσα στὶς δυὸ θῆκες.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ σπιτιοῦ καταστράφηκε· μόνο λίγοι ὀγκώδεις γυψολιθικοὶ τοῖχοι πρὸς τὴ νότια ἄκρη διασώθηκαν. Τὰ σκαλοπάτια στὸ σημεῖον αὐτὸ φανερὰ ὀδηγοῦσαν ἀπὸ τὸν πλακόστρωτον δρόμον ποὺ βρέθηκε κάμποση ἀπόστασις παρακάτω σὲ ἓνα ψηλότερον πέρασμα ποὺ ἔβαζε σὲ ἄμεση ἐπικοινωνία τὸ σπίτι αὐτὸ μὲ τὸ Βασιλικὸν Τάφο-Ἱερόν.

Ὁ Βασιλικὸς Τάφος-Ἱερόν βρίσκεται κάπου 200 γυάρδες μακρύτερα (Πίν. X). Ἀφοῦ περάσεις ἓνα σπίτι δεξιὰ τοῦ δρόμου, ἀνεβαίνεις μ' ἓνα ἀπότομον μονοπάτι σ' ἓνα ἀμπέλι τῆς πλαγιᾶς καὶ κατεβαίνεις πάλι ἀμέσως ἀριστερά σου στὸ ἐπίπεδον τῆς κάτω εἰσόδου. Αὐτὴ ἡ εἰσόδος φέρνει στὴ βορεινὴ ἄκρη τοῦ Περιπέτρου, μᾶς στοᾶς μὲ δυὸ κολῶνες ποὺ ἔχει πρόσωπον στὴν ὑπαίθρου πλακόστρωτη αὐλὴ. Οἱ παραστάδες τῆς στοᾶς αὐτῆς ὑψώθηκαν στὸ ὕψος ποὺ τὶς βλέπεις μὲ τὰ παλιὰ πελέκια ποὺ βρέθηκαν κτισμένα σὲ ὑστερότερον τοῖχον. Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο οἱ

συμπαγεῖς πυργίσκοι στὸν πυλῶνα, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς πύλης ἀντίκρου στὸ Περίπτερο, μὲ τὰ σημεῖα τῆς τριταίνης χαραγμένα ἐπάνω των, ἀναστηλώθηκαν μὲ τὰ παλιὰ πελέκια πού βρέθηκαν κτισμένα ἀλλοῦ. Ἡ γυψολιθική πόρτα τῆς εἰσόδου βρέθηκε ἀκέραιη μὲ τὸ ἀνώφλι της στὴ θέση του, ἔτσι πού τὸ βλέπεις σήμερα.

Ἀριστερὰ τοῦ σύντομου περάσματος πού μπαίνει τώρα εἶναι μιὰ σκάλα πού ἀνεβάζει πάνω στὴν ταράτσα. Ἡ πόρτα πού βγάζει πιδὸ πέρα στὴν Ὑπόστυλη Κρύπτη εἶχε παλιὰ ἓνα ξύλινο ἀνώφλι· σὰν ἐξαφανίστηκε αὐτὸ τὰ πάνω πελέκια πέρασαν πρὸς τὰ μέσα· γιὰ νὰ γίνει πιδὸ εὐκόλη ἢ ἀνασκαφὴ χρειάστηκε γι' αὐτὸ νὰ ξανατοποθετηθῇ ἀμέσως τὸ ἀνώφλι τσιμεντένιο. Παρατήρησε πὼς ἡ μέθοδος πού κλειδώνεται ἡ πόρτα εἶναι ἡ ἴδια μ' αὐτὴ πού χρησιμοποιήθηκε στὸ Νότιο Σπίτι (βλ. σελ. 59)· μὰ ἐξωτερικὰ ὑπάρχει μιὰ μικρὴ τρύπα γιὰ νὰ περνᾷ κανεὶς ξύλινο στέλεχος πού γύρω του τυλιγόταν σκοινὶ γιὰ νὰ ἐξασφαλιστῇ ἡ πόρτα ἀπὸ ἀπέξω.

Ἡ Ὑπόστυλη Κρύπτη βρέθηκε σὲ ἐξαιρετικὴ κατάσταση διατηρημένη. Οἱ δυὸ στῦλοι στεκόνταν στὴ θέση των σ' ὀλόκληρο τὸ ὕψος, ὅπως στεκόταν καὶ ὀλόκληρη ἡ καλοπελεκημένη τοιχοδομὴ τοῦ ἰσογείου. Χρειάστηκε μονάχα νὰ τοποθετηθοῦν μερικὰ τσιμεντένια δοκάρια γιὰ νὰ στερεώσουν τὸ σύνολο, μὰ στὴν ἐπάνω σειρὰ τὶς πελεκητὲς πέτρες ἤμπορεῖς εὐκόλα νὰ διακρίνεις τὶς φωλιὲς πού φώλιαζαν τὰ μικρότερα δοκάρια-στρωτήρες. Τὰ κοιλώματα γιὰ τὸ στερέωμα τῶν μεγάλων δοκαριῶν καὶ τῶν μικροτέρων στρωτήρων δίδαξαν μὲ ἀκρίβεια τὴ μέθοδο τῆς κατασκευῆς. Ἀρκετὸ ἀκόμη μέρος ἀπὸ τὴν ἀγολιθοδομὴ τοῦ πάνω πατώματος βρίσκεται στὴ θέση του (βλ. παρακάτω). Λίγο μετὰ τὴν οἰκοδόμηση τοῦ τάφου στὴ ΜΜΙΙΙ Περίοδο μεγάλο μέρος του καταστράφηκε ἀπὸ σεισμὸ καὶ τότε πελέκια ἀπὸ τὶς παραστάδες τοῦ Περιπτέρου καὶ ἀπὸ τοὺς πυργίσκους τοῦ πυλῶνα πάρθηκαν καὶ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ νὰ κατασκευαστοῦν διατειχίσματα ἀνάμεσα στοὺς στύλους. Στὰ βαθιὰ περιφράγματα πού σχηματίστηκαν ἔτσι βρέθηκαν πλῆθος ταφές· ἀλλὰ μέσα

ἀπ' αὐτὰ ἄφησαν μιὰ διάβαση ἐλεύθερη πρὸς τὸν κύριο νεκρικό θάλαμο.

Τὸ δωμάτιο ἔχει τὴν εἴσοδό του ἀπὸ τὴ βορειοδυτικὴ γωνία τῆς Ὑπόστυλης Κρύπτης. Εἶναι περίπου δώδεκα τετραγωνικὰ πόδια καὶ ἔχει στὴ μέση ἓνα τετράγωνο στῦλο ἀπὸ γυψόλιθο μὲ τὸ συνηθισμένο τριγύρω του βάθυσμα τοῦ γυψολιθικοῦ δαπέδου· οἱ τοῖχοι του εἶναι ντυμένοι μὲ ὄρθιες γυψολιθικὲς πλάκες, ἕξη πόδια πάνω κάτω ψηλές. Αὐτὲς οἱ πλάκες συγκρατιοῦνταν στὴ θέση των στὶς γωνίες καὶ στὴ μέση κάθε πλευρᾶς μὲ ἐπικαλυπτικὲς πλάκες. Κι' αὐτὲς μὲ τὴ σειρά των κρατιῶνταν στὴ θέση των μὲ δυὸ πελώρια δοκάρια πὺν σταύρωναν πάνω στὸν κεντρικό στῦλο. Ἡ ὄροφή ἦταν παλιὰ αὐτὸς ὁ φυσικὸς βράχος. Ἦταν χρωματισμένος μὲ βαθὺ μπλὲ αἰγυπτιακὸ χροῶμα· ἔτσι ὁ νεκρός, καθὼς βρισκόταν ξαπλωμένος στὸ θάλαμο, ἦταν σὰ νὰ ἔβλεπε πραγματικὰ τὰ οὐράνια μέσα ἀπὸ τετράγωνο παράθυρο. Ὅταν ὁ θάλαμος τοῦ τάφου ἀνασκάφηκε τὰ δοκάρια εἶχαν πιά χαθῆ καὶ ἡ ὄροφή βρέθηκε γκρεμισμένη. Ἡ ὑγρασία τοῦ ἐδάφους εἶχε φάει κυριολεκτικὰ τὴ βάση τοῦ στύλου, ὅπως καὶ ἀρκετὸ ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τῶν πλευρικῶν πλακῶν. Γι' αὐτὸ τὶς στερέωσαν καὶ τὶς συμπλήρωσαν μὲ τσιμέντο καὶ ὁ θάλαμος σκεπάστηκε μὲ στεγανὴ ὄροφή.

Εἶναι πιθανὸ πὺς τὸ ἀρχικὸ φέρετρο ἦταν ξύλινο μὲ ἐνθέσεις ἀπὸ πολύτιμο μέταλλο, στὸ τέλος ὅμως τῆς Ἀνακτορικῆς Περιόδου (ΥΜΠ) κάποιος θάφτηκε ἐδῶ, πὺν στὸ πρόσωπό του πρέπει ἴσως νὰ ἀναγνωρίσουμε τὸν τελευταῖο ἀπὸ τοὺς Μίνωες τῆς Κνωσοῦ. Ὑπάρχει ἓνας μικρὸς λάκκος στὴ βορειοανατολικὴ γωνία καὶ ἐδῶ βρέθηκαν ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἐντάφιά του κτερίσματα. Ἴσως μάλιστα ἔχουμε μέρη ἀπὸ τὸ σῶμα του γιατί στὸ ἄνοιγμα τῆς πόρτας ἦταν τὸ κρανίον καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ κόκκαλα ἐνὸς ἀνδρᾶ μέσης ἡλικίας, μὲ κοντὸ ἀθλητικὸ παρᾶστημα.

Ἡ σκάλα πὺν ἀναφέραμε παραπάνω, πὺν ξεκινοῦσε ἀπὸ τὸ διάδρομο, ἔφερεν πάνω σὲ μιὰ ταράτσα πὺν κρατᾶ ὄχι μόνο ὅσο εἶναι κάτω τὸ πέρασμα μὰ ἀκόμα καὶ κάμποσο βορειότερα. Ἐδῶ ὑπῆρχε ἄλλη εἴσοδος, ἀπὸ βορρᾶ, στὸ ψηλότερο ἐπίπεδο· ἀπὸ

τὸ σημεῖο αὐτὸ μποροῦσε κανεὶς νὰ προχωρήσει στὴ στέγη τοῦ Περιπέρου, ἀκολουθῶντας τὶς πέτρινες πλάκες ποὺ σκέπαζαν τὸ στενὸ κτήρι στὸ βόρειο μέρος τῆς ὑπαιθρου αὐλῆς.

Ἀπὸ τὴν ἴδια ταράτσα ἔμπαινες ἀκόμη στὸ ἐπάνω πάτωμα τῆς Ὑπόστυλης Κρύπτης, ποὺ ἀρκετὸ μέρος ἀπὸ τοὺς τοίχους του σώζεται — ἀρχολιθοδομή, ἀρχικὰ ντυμένη μὲ κόκκινο σοβᾶ. Εἶναι σχεδὸν βέβαιο πὼς ὑπῆρχαν ἐδῶ δυὸ κολῶνες, ἀντίστοιχες μὲ τοὺς δυὸ τετράγωνους στύλους κάτω. Τὰ κέρατα ποὺ στέκουν ἐδῶ ἴσως στεφάνωναν τὴν πρόσοψη ἢ βρισκόνταν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δωματίου. Ἴσως ἀκόμη νὰ κατέβαινε κανεὶς στὴν Ὑπόστυλη Κρύπη μὲ μιὰ καταπακτὴ, γιατί — ὅπως εἶπαν οἱ ἐργάτες σὰν εἶδαν τὴ μέθοδο ποὺ κλείδωνε ἡ κάτω πόρτα — «οἱ πεθαμένοι δὲν κλειδώνονται μέσα μοναχοὶ των».

Τὸ σύνολο τοῦ τάφου ἔχει μιὰ καταπληκτικὴ ὁμοιότητα μὲ τὸν τάφο ποὺ περιγράφει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης πὼς κατασκευάστηκε γιὰ τὸν Μίνωα στὴ Σικελία — τάφο κάτω καὶ ναὸ θεᾶς ἐπάνω.

Τὴν ἀνακάλυψη τοῦ τάφου τὴ χρωστοῦμε σὲ ἓνα ἀξιόλογο χρυσὸ δακτυλίδι ποὺ βρέθηκε ἀπὸ τὸ γυιὸ ἐνὸς χωρικοῦ καθὼς ἔκανε χωράφι τριάντα γυᾶδες πάνω κάτω νοτιώτερα. Μὲ βάση τὸ τεκμήριο αὐτὸ ποὺ χάρισε ἡ τύχη καὶ πού, φαίνεται, θά ἴπεσε ἀπὸ κάποιον συλητὴ, ἀνακαλύφθηκε ὁ Τάφος-Ἱερό.

5. Ο ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ ΤΑΦΟΣ ΤΩΝ ΙΣΟΠΑΤΩΝ *

Στὸ Βασιλικὸ Τάφο τῶν Ἱσοπάτων ἠμπορεῖς νὰ φτάσεις ἀπὸ δυὸ δρόμους, εἴτε ἀκολουθῶντας τὸ μονοπάτι ποὺ ἀνεβάζει πάνω στὸ λόφο, ἀφοῦ περάσεις τὴ γέφυρα ἓνα μίλι πάνω κάτω ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο καὶ ἀνέβεις ὕστερα στὸ σόπατο τοῦ Ἀγίου Νικολάου, εἴτε ἀπὸ τὴ Βασιλικὴ Ἰεραυλὴ, προχωρῶντας κατευθεῖα πρὸς τὸ βοριά, καὶ ἀκολουθῶντας τὸ ρεῖθρο τοῦ ποταμοῦ Καιράτου κάπου δυὸ μίλια γιὰ ν' ἀνέβεις ὕστερα ἀριστερά. Εἶναι δύσκολο νὰ βρῆς τὸν τάφο ἔτσι ποὺ βρίσκεται στὴ μέση ἐνὸς

* [ΣΗΜ. ΜΕΤΑΦΡ. Βλ. τὴ σημείωση στὴ σελίδα 30].

σπαρτοῦ τριγυρισμένου μ' ἀγκαθωτὸ σύρμα καὶ οἱ χωρικοὶ εἶναι σὰ νὰ μὴν ἔχουν τὴν παραμικρὴ ἰδέα γι' αὐτὸ πού τοὺς ζητᾶς. Ἄλλ' ἀξίζει τὴν ἐπίσκεψη, μάλιστα ἂν γυρίζεις περὶς στὸ Ἡράκλειο ἀπὸ τὸ Ἀνάκτορο.

Ἡ ἀρχικὴ εἴσοδος στὸν Τάφο ἦταν ἀπὸ τὰ ἀνατολικά μὲ ἓνα μακρὸ «δρόμο» κομμένο βαθειὰ στὸ μαλακὸ βράχο. Ἀπ' αὐτὸ μπαίνεις σ' ἓνα προθάλαμο· οἱ πόρτες στὶς δυὸ ἄκρες εἶναι ἐκφορικὰ ἀψιδωτὰ τόξα σὰν αὐτὰ πού εἶδαμε στὴν Ὀδογέφυρα (βλ. σελ. 60). Ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ προθαλάμου ὑπάρχουν κόγχες γιὰ τὶς προσφορές. Γωνιακὰ μ' αὐτὸν βρίσκεται ὁ ὀρθογώνιος ταφικὸς θάλαμος κάπου εἴκοσι πέντε ἐπὶ δεκαεννιά πόδια. Στὴ βορειοανατολική του γωνιά εἶναι σκαμμένη μιὰ νεκρικὴ θήκη. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ εἶναι ὀρθογώνια, ἐνῶ στὸν ἄλλο κτιστὸ τάφο στὴν ἴδια περιοχὴ, στὸν Τάφο τῶν Διπλῶν Πελέκων, ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ διπλοῦ πέλεκου.

Ἡ ὄροφὴ τοῦ κύριου θαλάμου φαίνεται πὸς ἦταν τοῦ εἴδους μὲ τὸν ἐκφορικὸ θόλο, ἴσως μὲ τὴν κορυφή του ἰσόπεδη, ὅπως στὶς πόρτες. Δυστυχῶς πῆραν τὰ ἐπάνω πελέκια τοῦ θόλου, ἔτοιμο λατομημένο ὕλικὸ γιὰ καινούριες οἰκοδομὰς.

Ὁ τάφος κτίστηκε ἴσως στὴν Ὑστερομινωικῇ I Περίοδῳ, ἂν καὶ ἡ χρῆσις του συνεχίστηκε ὡς τὸ τέλος τῆς Ἀνακτορικῆς Περιόδου, τῆς ΥΜΙΙ, ὅταν ὁ τελευταῖος κάτοχος τοῦ τάφου περιέλαβε στὰ νεκρικά του κτερίσματα μιὰ ὀλόκληρη σειρὰ ἀπὸ αἰγυπτιακὰ ἀλαβάστρινα ἀγγεῖα.

Ἀξιοσημεῖωτο χαρακτηριστικὸ εἶναι ἓνα πορτάκι στὸν πίσω τοῖχο τοῦ Νεκρικοῦ Θαλάμου, πού πίσω του βρίσκεται ὁ παρθένος βράχος. Τόσο ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος τοῦ τάφου, ὅσο καὶ τὰ ἀνοίγματα στοὺς τοίχους του—αὐτὰ σὲ συνάφεια μὲ φρεάτια γιὰ σπονδὲς—βρῆκαν τὰ ἀντίστοιχὰ των παραδείγματα μὲ τὴν ἀνακάλυψιν ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Schaefer τῶν Βασιλικῶν Τάφων στὸ λιμάνι Minet-el-Beida τῆς Βόρειας Συρίας. Ὁ τύπος τοῦ κνωσιακοῦ βασιλικοῦ τάφου ἔχει μεταφωτευτὴ ἐκεῖ.

Ἐκεῖ κοντὰ βρίσκονται καὶ ἄλλοι τάφοι πού ἀνήκουν στὰ μεγάλα νεκροταφεῖα τῶν Ἰσοπίτων καὶ τῆς Ζαφῆρ Παπούρας.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

(ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ)

- *Αγαλμάτιο τοῦ User, τοῦ Αἰγυπτιοῦ, 40.
 Αἴγυπτος, 14, 18, 22, 34, 40, 66.
 Αἶθουσα Διπλῶν Πελέκεων, 45.
 Ἐπάνω Αἶθουσα, 50.
 Αἶθουσα Στοᾶς, Ἐπάνω, 45, 50.
 Κάτω, 45, 47.
 *Αναστήλωσις, 13, 34.
 *Ανατολική Αἶθουσα, 50.
 *Ανατολική Στοά, 47.
 «Ἀνεξερευνήτο Μέγαρον», 55.
 *Αποθέτες τοῦ Ἰεροῦ, 27, 43.
 *Αποθήκες, Βασιλικῆς Κεραμεικῆς, 23, 49· Δυτικῆς, 23, 35· τῶν Γιγάντιων Πιθαριῶν, 23, 48· τῶν Πιθαριῶν μέ τὰ Μεταλλία, 50· τῶν Ἀγγείων μέ τὰ Κρίνα, 51.
 *Αποχετεύσεις, 22, 24, 27, 46, 48.
 *Αποχωρητήρια, 46, 51, 59.
 Αὐλή Βορειοδυτική, 20, 23· Δυτική, 20, 22, 31· Κεντρική, 19, 23, 28, 39, 42, 43· τοῦ Πέτρινου Στομίου, 27, 48.
 Βασιλ. Διαμερίσματα, 23, 25, 43.
 Βασιλική Ἐπαυλῆ, 55.
 Βορεία Εἴσοδος, 20, 23, 27, 38.
 Βόρεια Ὑπόστυλη Αἶθουσα, 27.
 Βορειανατολική Αἶθουσα, 27, 49.
 Βορειανατολική Εἴσοδος, 27.
 Βόρειο Πρόπυλο, 27.
 Βορειοδυτικό Πρόστωο, 23, 37.
 Βομοί, 32, 62.
 Γιγάντια Πιθάρια, 23, 49.
 Γραφή, μεταβολές στή—, 25.
 Διάδρομοι Ἀνατολικῶν - Δυτικῶν, 24, 26, 45, 50· Μακρῶς—τῶν
- Ἀποθηκῶν, 27, 35, 42· τοῦ Ζατρίζιου, 49· τοῦ Ζωγραφιστοῦ Πιθαριοῦ, 46· Νότιος, 52· τῶν Πινακίδων μέ τὰ σπαθιά, 51· τῆς Πομπῆς, 32.
 Διπλὸς Πέλεκυς, σημεῖα 43, 45· βάσεις του, 35, 57, 58, 62· ἔπάνω σὲ τετράγωνους στυλοῦς, 43.
 Δρόμος Βασιλικὸς ἀπὸ τὸν Θεατρικὸ Κῶρον, 37, 53.
 Δρόμοι ποὺ σχίζουσι τὸ Νησί, 21, 33.
 Δυτικὴ Εἴσοδος, 20, 21.
 Δυτικὸς Περιβόλος Τειχῶν, 20.
 Δωμάτιο μέ τις Γοῦρνες, 43.
 Δωμάτιο τοῦ Θρόνου, 21, 29, 40.
 Δωμάτιο μέ τὸ Πέτρινο Ὑποστώλωμα, 47.
 Δωμάτιο τοῦ Ψηλοῦ Πιθαριοῦ, 42.
 Ἑλληνικά λείψανα, 39· Ναός, 43.
 Ἐπάνω Πατόματα, 13, 34, 41, 56, 58, 64.
 Ἐργαστηρίων Διαμερίσματα, 47.
 Ζατρίζιο, 49.
 Θάλαμος τῆς Πηγῆς, 61.
 Θεά τῶν Φιδίων, 43.
 Θεατρικὸς Κῶρος, 20, 37.
 Θεσαυροφυλάκειο τοῦ Ἰεροῦ τῆς Κεντρικῆς Αὐλῆς, 34· τῶν Βασιλικῶν Διαμερισμάτων, 47.
 Ἰερά Διπλῶν Πελέκεων, 29, 51· Δωματίου τοῦ Θρόνου, 40· Κεντρικῆς Αὐλῆς, 42· Φειχιστικὸ, 29, 55.
 Ἰσόπατα, 65.
 Καλλωπιστήριον Βασίλισσας, 46.

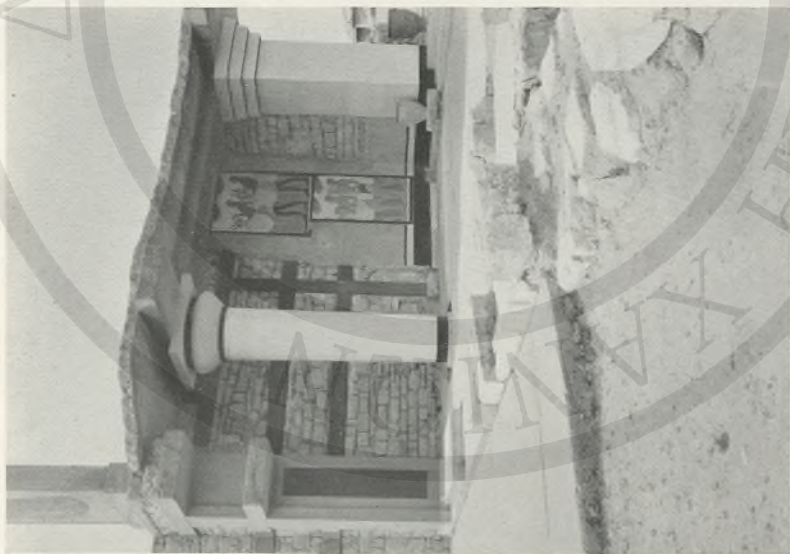
- Καραβάνσεράϊ, 33, 60.
 «Κασέλλες», 25, 27, 34, 35.
 Καταστροφή τοῦ Ἀνακτόρου, 27, 28, 29, 32, 35, 40, 54.
 Κλιμακωτὴ Στοά, 22, 28, 33, 52.
 Κολοσσαῖο ἄγαλμα στὴν Ἀνατολικὴ Αἴθουσα, 50.
 Κολῶνες, 54· πού στενεύουν κάτω, 26· μὲ κυρτὲς ραβδώσεις, 26, 46.
 «Κουλοῦρες», 23, 27, 31.
 Λιμάνι, 33, 38, 60.
 Λουτρό, στὸ Μέγαρο τῆς Βασιλισσας, 46· στὸ «Δωμάτιο τῶν Μωρῶν», 51· στὸ Καραβάνσεράϊ, 61.
 «Μαγειριό» τῆς Αἴθουσας τοῦ Θρόνου, 40.
 Μεγάλο Κλιμακοστάσιο, 24, 25, 44.
 Μέγαρο Βασιλισσας, 29, 46· Ἐπάνω, 50.
 Μικρὸ Ἀνάκτορο, 28, 29, 30, 38, 54.
 Μονολιθικῶν Στύλων Θεμελιακὸ Δωμάτιο, 58.
 Μωσαϊκὸ τῆς Πόλεως, 24.
 Νησιδες (Insulae), 19, 20, 22.
 Νοτιοδυτικὴ Πύλη (ὑποθετικὴ), 33, 59.
 Ευλοδομή, 19, 26.
 Ὀδογέφυρα, 21, 33, 60.
 Ὀπλοστάσιο, 38, 53.
 Ρίανο Nobile, 34, 42.
 Πινακίδες πήλινες μὲ ἐπιγραφές, 36, 47, 51.
 Πλακόστρωτες διαβάσεις, 20, 23, 32, 38.
 Πληθυσμὸς πόλεως, 38.
 Πρόδρομος μὲ τὸ Πέτρινο Θρανίον, 42.
 Προμαχῶνας Ἀνατολικός, 26, 48.
 Προπύλαια, Νότια, 33.
 Πρόσσηψη Νοτία, 21, 34· Δυτικὴ 20, 21, 28, 31, 32.
 Σειμοί, 17, 25, 27, 52, 56.
 Σπίτια ἰδιωτικά, 28· τοῦ Ἀρχιερέα, 62· τῶν Θυσιασμένων Βοδιῶν, 56· Νοτιοανατολικό, 57· Νότιο, 28, 58· μὲ τοὺς Πεσμένους Ὀγκολίθους, 52, 57· τῶν Τοιχογραφιῶν, 38, 41, 53.
 «Σχολεῖο», 48.
 Ταυροκαθάπτες ἀπὸ ἐλεφαντοκόκαλο, 47.
 Ταυρομαχία, 42, 49.
 Τάφος Βασιλικ. στὰ Ἰσόπατα, 65.
 Τάφος τοῦ Δία στὸ Γιούκτα, 39.
 Τεῖχος Ἀνατολικό, 48.
 «Τελωνεῖο» 38.
 Τοιχογραφίες, 28, 30, 53, 65· Ἀσπίδων, 44· Ἀρχηγὸς τῶν Μαύρων, 41· Βασιλιάς Ἀρχιερέας, 43· Δελφίνια, 46· Κροκοσυλλέκτης, 36, 41· Κυανὲς Κυρίες, 41· Περδίκων καὶ Τσαλαπετεινῶν, 60· Πίθηκοι, 42· Ρυτοφόρος, 34· Ταυρομαχία, 42· Χορεύτρια, 46.
 Τριάινας σημάδι πάνω σὲ πέτρα, 39, 63.
 «Τρώγλη», 47.
 Ὑπόγειο, 19, 23, 52.
 Ὑπόστυλες κρύπτες Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ, 43· Μικροῦ Ἀνακτόρου, 55· Βασιλικῆς Ἐπαυλῆς, 56· Σπιτιοῦ μὲ τὸ Ἴερὸ Βῆμα 57· Νότιου Σπιτιοῦ, 58· Τάφου Ἰεροῦ, 60.
 Φιδιῶν Λατρεία, 31.
 Φορεῖο, 38.
 «Φυλακὲς», 21, 36.
 Φωταγωγοί, 25, 45, 56.
 Χρονολογία, 14.
 Χῶροι Καθαρμοῦ, 28· Βόρειος, 23, 37· Νοτιοανατολικός, 52· Μικροῦ Ἀνακτόρου, 54· Σπιτιοῦ μὲ τὸ Ἴερὸ Βῆμα, 57· Νότιου Σπιτιοῦ, 59.

1. Γενική άποψη από τὸ νότο

2. Ἡ Δυτική Αύλη

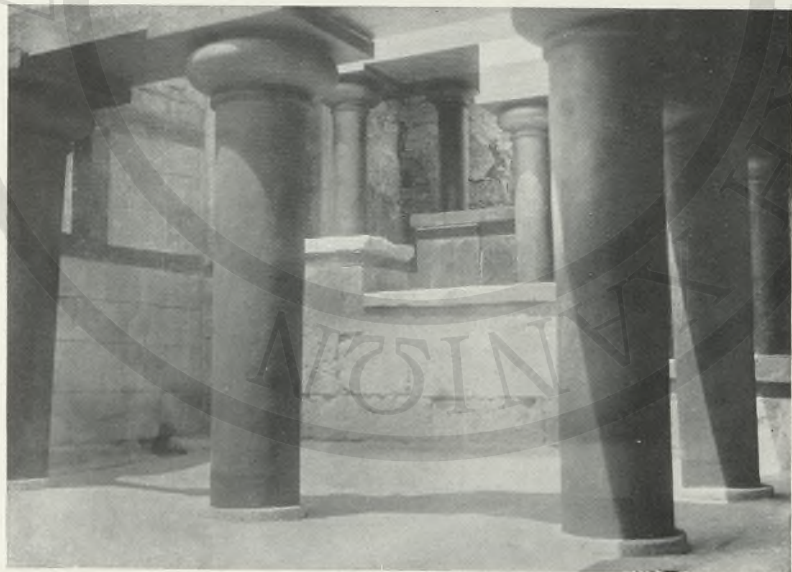
1. Τὰ Νότια Προπύλαια

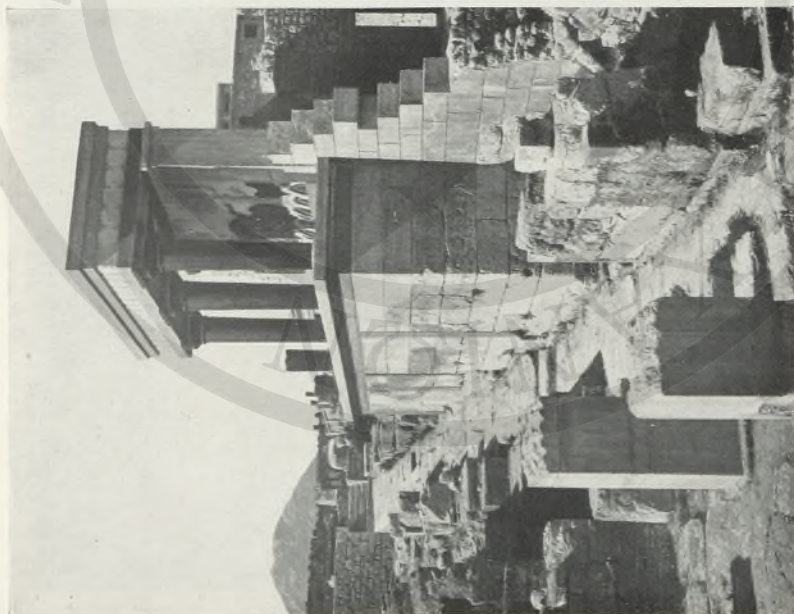
2. Οἱ Ἄποθῆκες

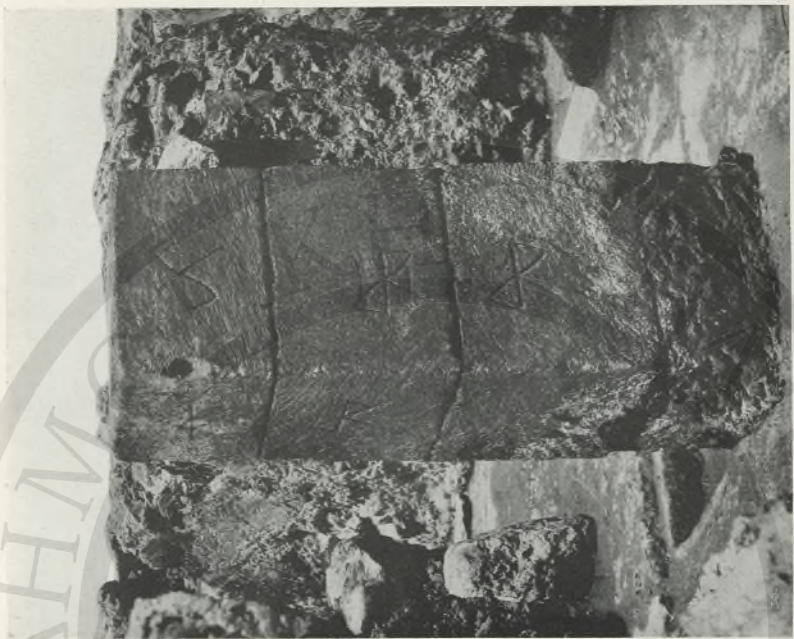
1. Το Θέατρο

2. Το Μεγάλο Κλιμακοστάσιο

1. Ἡ Βορεινὴ Εἵσοδος

2. Στυλὸς μὲ Διπλοῦς Πελέκεις

Ἡ Τοιχογραφία τοῦ Βασιλέως-Ἀρχιερέως

1. Τὸ Μέγαρο τῆς Βασίλισσας

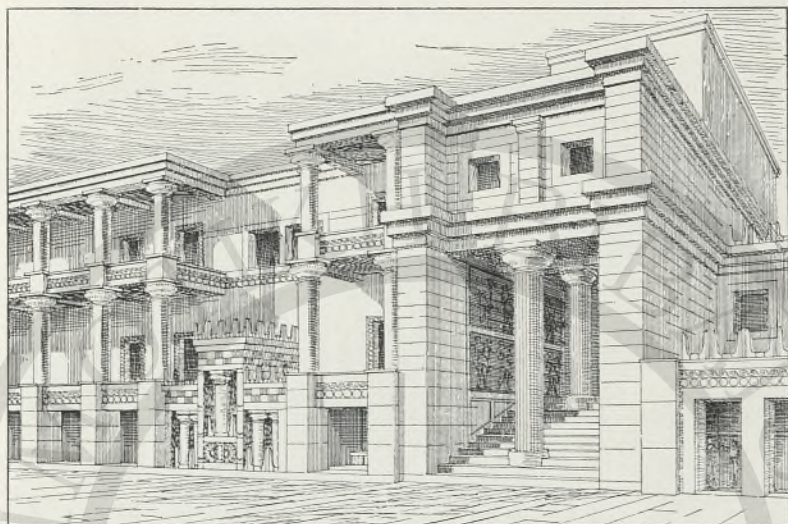
2. Ἡ Αἴθουσα τῶν Διπλῶν Πελέκεων ἀναστηλωμένη

1. Γιγάντια Πιθάρια

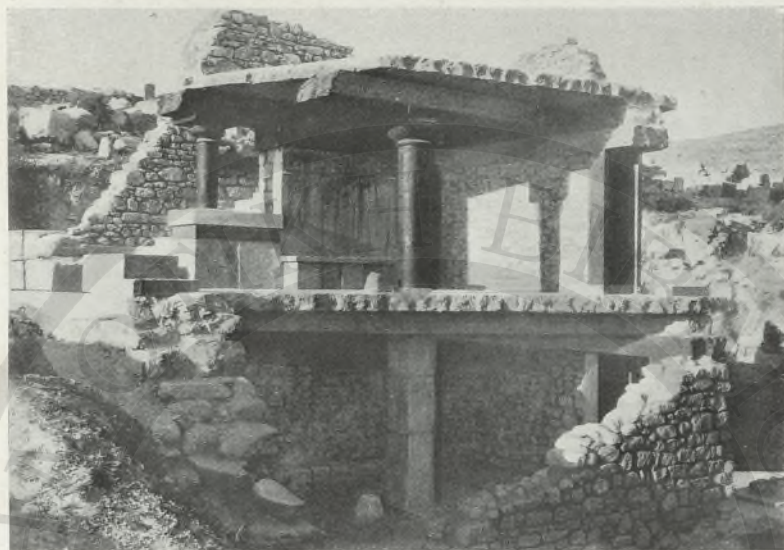
2. Τὸ Ἱερό τῶν Διπλῶν Πελέκεων

1. Ἀποψη τῆς Δυτ. Πτέρυγας τοῦ Ἀνακτόρου σὲ ἀναπαράσταση

2. Τὸ Μικρὸ Ἀνάκτορο

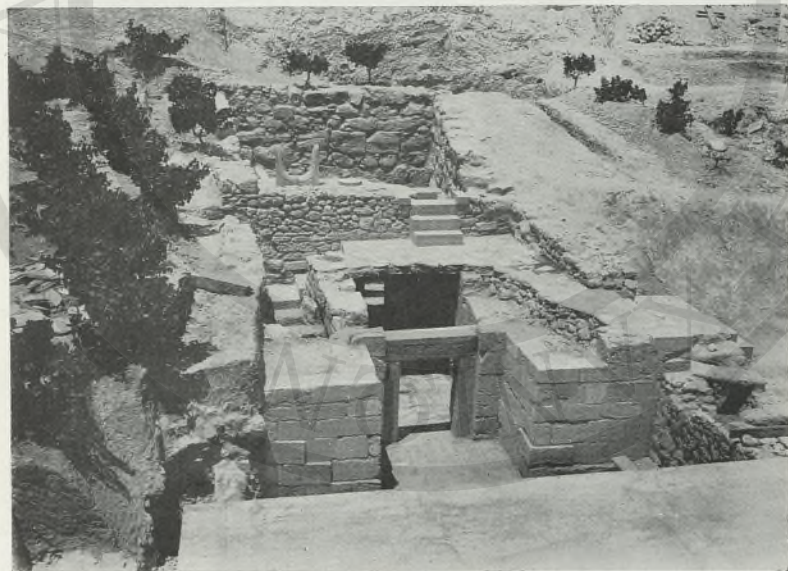
1. Τὸ Νότιο Σπίτι

2. Ἡ Ὀλογέφυρα

1. Τὸ Καραβάνσεράϊ καὶ ἡ Ὀλογέφυρα ἀπὸ τὸ Ἄνακτορο

2. Ὁ Τάφος-Ἱερὸ

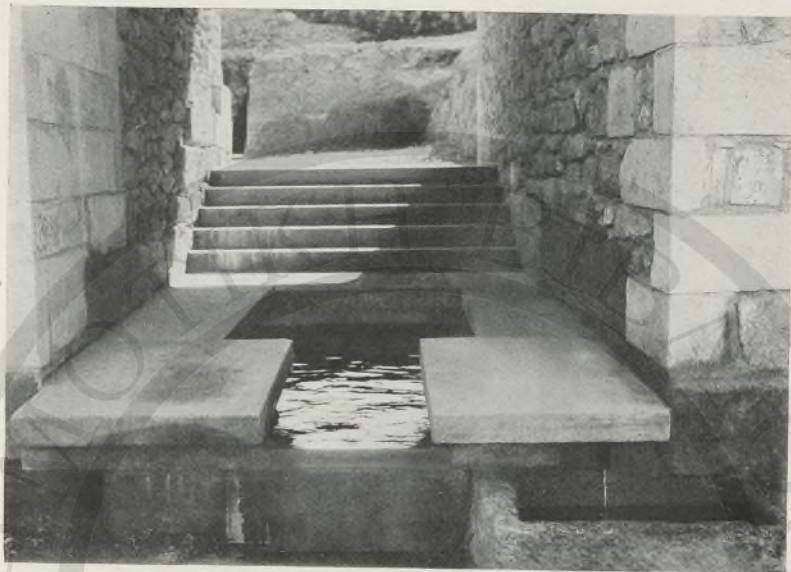
Ἡ Τοιχογραφία τοῦ Κροκουσώδη

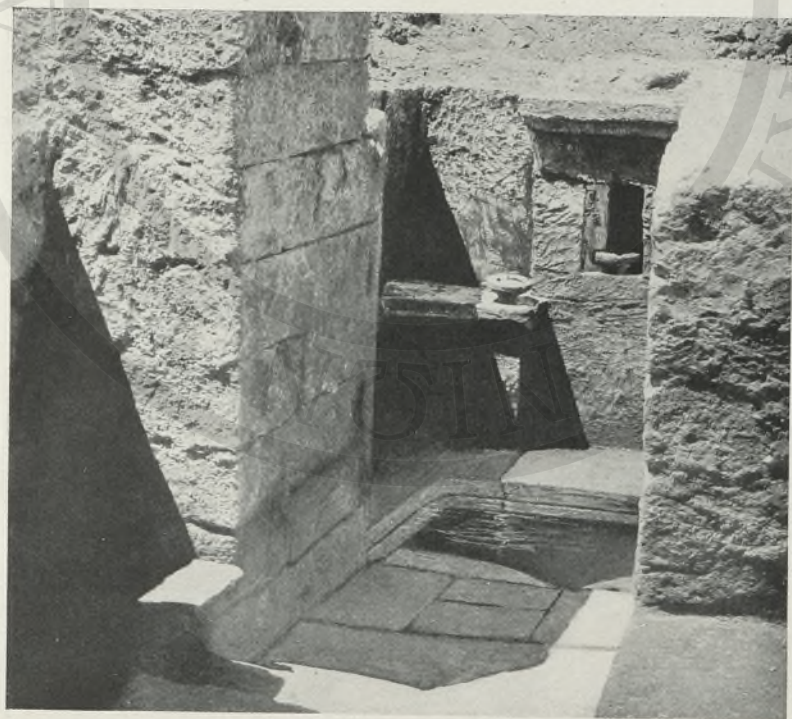
Ἡ Τοιχογραφία με τῆς Πέρδικες

Ἡ Τοιχογραφία τῆς Ταυρομαχίας

1. Τὸ Ποδόλουτρο στὸ Καραβάνσεράϊ

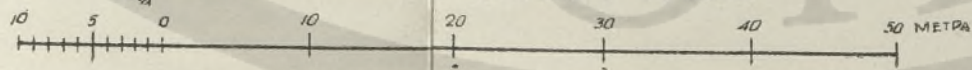

2. Ὁ Θάλαμος τῆς Πηγῆς

— ΥΠΑΡΧΟΝΤΑ Ή ΒΕΒΑΙΑ ΚΤΗΡΙΑ.
 ▨ ΥΠΟΘΕΤΙΚΑ ΚΤΗΡΙΑ.

ΚΛΙΜΑ Ξ ΕΙΣ ΜΕΤΡΑ

99-11

26/11

11-12

12-6

